

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA „SOCIETATEA CIVILĂ”

Anul I — Nr. 3 Februarie 1993

32 pagini 100 lei

Partidele în mișcare

Michael Shafir
George Voicu
Stelian Tănase
Radu Călin Cristea

A treia cale ?

Aspecte ale tranziției

Cine deține puterea

Anatomia comunismului

Semnează:
Liviu Antonesei
Gabor Hunya
Vladimir Tismăneanu
Dorel Șandor

Texte fundamentale

Anarhie, stat, utopie

Editorial Board

GHIȚĂ IONESCU
VLADIMIR TISMĂNEANU
CĂLIN ANASTASIU
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
DORIN TUDORAN

*undatia
Societatea Civilă*

Assistant Managing Editor:
NICULAE RĂDULESCU-DOBROGEA

Graphics:
TOMNITA FLORESCU

Desktop Publishing:
MORETTI & GALL SRL

Acest număr este ilustrat cu lucrări din catalogul ARS SANANDI — Sigrid Hinz. VVB Pharmazeutische Industrie DDR Berlin

SFERA POLITICII încearcă să fie un spațiu al dialogului între diferite puncte de vedere. În consecință, articolele inserate în paginile noastre implică exclusiv pe autorii lor.

* Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul redacției.

* Ultima zi de primire a materialelor colaboratorilor noștri este data de 10 (zece) a fiecărui lună. Rugăm autorii să însoțească articolele de un scurt „curriculum vitae“ și un rezumat, ambele în limba engleză.

* Un abonament anual costă 50\$ sau echivalentul în valută al acestei sume, pentru cititorii din străinătate; pentru cel din țară, valoarea anuală a unui abonament este de 1 200 lei plus cheltuielile de expediere. Ne rezervăm dreptul ca în cazul modificării prețului de cost al revistei — datorat inflației sau modificării cursului leu/dolar — să comunicăm din timp nou preț.

* Conturile fundației SOCIETATEA CIVILĂ la care se pot face abonamente sunt:
BankCoop SA-SMB 402466026422;
hard currency (U.S.\$):
BankCoop SA-SMB 402466022840.

3. Partidele în mișcare	George Voicu	Sistemul de partide în România post-comunistă
5.	Stelian Tănase	Un partid la răscruce — PAC
8.	Radu Călin Cristea	Capătul firului
11.	Michael Shafir	The Congress of the Hungarian Democratic Federation of Romania: postponed confrontations.
13. A treia cale ?	Liviu Antonesei	Iluzie criminală
14.	Romulus Brâncoveanu	Versiuni tematice
15. Aspecte ale tranzitiei	Ovidiu Trăsnea	Statul și tranzitia
16.	"A Future for Romania" Foundation	The end of tranzition
18.	Varujan Vosganian	„Crizele“ proprietății și clasa de mijloc
19.	Florin Sicoie	Burghezia română-redivivus
20.	Dorel Șandor	Contrareforma
22. Puterea	Caius Dragomir	Cine deține puterea?
23.	Valeriu Stoica	Un rău necesar
25.	Gabriel Ioan	Nașterea puterii
26. Politica externă	Victor Neumann	Conceptul Europa
27.	Gabor Hunya	Romania and Hungary — A Common Road to the European Communities
28. Anatomia comunismului	Adrian Pop	La originile desatelișării
29.	Vladimir Tismăneanu	Chestiuni de metodă
30 Texte fundamentale.	Robert Nozick	Anarhie, stat și utopie — fragment —
32. Recenzii	Andrei Popescu	"Government and Opposition"

Publicația noastră se află în vînzare la toate librăriile „HUMANITAS“.

Tipărit la PROGRESUL ROMÂNESC S.A.

SISTEMUL DE PARTIDE ÎN ROMÂNIA POSTCOMUNISTĂ

GEORGE VOICU

În căutarea democrației:

Cine urmărește evoluția fenomenului partizan în democrațiile occidentale nu poate să nu observe că mediile politice cu o rezervă izbitoare, strategică, ba chiar cu o meserie marcată de ostilitate. Atitudinea critică, nu de puține ori de o asprime greu de justificat prin argumente, pare să fie caracterul prevalent al răspunsului intelectual față de moravurile și funcțiile concrete ale partidelor. Într-un cuvînt, se poate aprecia că partidele nu au avut de-a lungul timpului — și nu au nici astăzi — o presă „bună”, favorabilă; chiar dacă în unele țări această trăsătură este mai ștersă, în altele, ca Franța, de pildă, ea este absolut evidentă. Mulți jurnaliști, dar și unii șoniologi, nu numai că nu au „așa” elogii partidelor aflate în acțiune, dar au cultivat — metodic încă, aşa s-ar părea — un scepticism ingrat vizavi de ele, ignorându-le parțial meritele democratice. Novicele est-europene într-o democrație ar avea motive să fie derută. Căci toată lumea pare convinsă că nu poate exista democrație fără partide și, în același timp, partidele au parte, iată, de un tratament critic nemilos, de o severitate excesivă. Dar est-europenii derută va trebui să-și explice un alt paradox care i se va impune deîndată observației: partidele nu și diminuează credibilitatea publică în urma acestui tratament; dimpotrivă, ele ies cumva ranforstate din aceste încercări, căci sunt mai pregătite pentru a face față exigențelor democrației. Abia acum omul din această parte a continentului nostru va înțelege, dacă va dori, că acest exercițiu critic neconvenit ține de același mecanism care face posibilă existența partidelor însăși. Este aici o funcție a societății civile, mereu neîncrăzătoare în fața societății politice. Este o funcție, să-i zicem așa, de control igienic. Reflecția critică ține deci de autoreglarea unei societăți, de metabolismul ei politic (eliminând toxinele), de democrație.

Dincolo însă de acest răspuns global, este de văzut în ce măsură aceste critici pun în chestiune pluralismul politic însuși. Problema aceasta merită toată atenția, pentru că ea începe să se pună tot mai acut în unele țări est-europene. Experiența țărilor democratice ar putea fi de folos în această privință, pentru că ele au dat deja răspunsuri viabile acestor critici. Acuzele îndreptate împotriva partidelor, polimorfe în manifestările lor, se pot împărți — după întâia avută în vedere — în două mari categorii. Mai întâi, sunt acele critici — deseori intemeiate — vizând moravurile dezgustătoare din lăuntrul unor partide, critici sintetizate de sociologul Roberto Michels în celebra *legea de fier a oligarchiei*; cine zice organizație zice oligarchie. Sunt cuvintele de ordine ale acestei perspective critice, revelate sociologului de situația momentană — de la începutul secolului nostru — a Partidului Social Democrat German. Dar chiar și azi excepții de marcă ai partidelor politice (Maurice Duverger, de pildă) par seduși, în ciuda obiectivismului lor general, de astfel de atitudini, acuzând formațiunile partizane că nu se conduc după ortodoxia democratică în rezolvarea treburilor lor interne. Deși acestei legi i se va contrapune, de către Elderveld, *legea stratificării*, criticii să adresa birocratiei și oligarchiei de partid vor continua să proliferze. Dar ele vor avea de aici înainte o incidență relativ redusă asupra esenței fenomenului partizan, concentrându-se mai mult pe manifestări concrete și piezindu-se fatalmente în amânuțe. Nu același lucru se poate spune însă despre a doua categorie de acuze, care vizează substanța însăși a

If democracy does not reside in political parties but in their interrelation, a holistic study of political parties might prove relevant politically speaking. The concept of party-system undergoes a series of corrections when applied to East-European countries. We are considering its fundamental inconsistency and dynamic character.

However, a series of structuring directions and — in certain cases — even some sort of crystallisation — can be identified.

By studying the case of post-communist Romania, the author reveals the apparently surprising, but in fact organic evolution of the party-system: from what could have been called “one party and a half” (May 1990) to a “pure-type” multiparty system (September 1992) showing a series of peculiarities — as compared with the standard type: a majority party that has won a relatively comfortable majority, the missing of a second middle-sized party etc. The paper points out the causes for the structural evolution of the two systems and the chances of survival the latter has.

pluralismului politic. Criticii din această categorie, din care fac parte ideologii naționalismului și ai totalitarismului, dar și cei ai apolitismului, incriminează partidele ca divizori ai societății. Faptul că pluralismul politic instituționalizat prin partide este o formă naturală a pluralismului de opinii existent într-o societate, unanimitatea fiind o himeră și o îngelătorie totalitară, nu contează cîtuși de puțin în fața acestor critici; iar argumentele relevante de studiile de sociologie politică, demonstrînd că încadrarea într-un partid se asociază mai mult cu alte forme de asociere voluntară decît neîncadrarea (cu alte cuvinte, omul politic este mai social), sunt total ignorate.

Dincolo însă de contraargumentele la obiect, care fac neputincioase astfel de acuze în planul principiilor, ambele direcții comit o eroare de fond: concep democrația ca însumare mecanică de mici democrații. Ele pornește de la premisa falsă că democrația se găsește doar în structuri, cînd ea de fapt stă mai mult în interacțiuni. Giovanni Sartori remarcă pe bună dreptate, și memorabil, că *democrația nu rezidă în partide, ci între partide*. Deci, nu atînă partidele ca entități contează, cît relația dintre ele, relație care — într-un anumit sens — le depășește calitățile lor intrinseci. Iată de ce se poate afirma că partidele funcționează într-un regim democratic (și) grație unor mecanisme care — la rigoare — le scapă. Este aici motivul pentru care unii (Piere Avrili, bunăoară) cred că, la limită, viața internă a unui partid, manipulații și intrigile de tot felul care pot exista aici, nici nu contează, din moment ce acesta este aservit exigențelor unei competiții democratice. *Partidele sunt un râu inerent al guvernărilor libere*, scria Tocqueville încă de la începuturile fenomenului partizan, răspunzînd cu anticipație unor chestiuni care se vor dezvolta mult mai tîrziu.

Dacă democrația nu rezidă atînă în părții cît în întreg, atunci *sistemul de partide* capătă o importanță extraordinară pentru democrație. Pluripartitismul instaurează regulile politice, conferind astfel garanții democratice. Supremația sistemului în raport cu partidele răspunde apoi ambelor direcții critice arătate mai înainte: pe de o parte, *recuperează* la nivel global unitatea socială amenințată prin diviziunea partizană, pe altă parte, face superfluo existența tendințelor oligarhice și birocratice, obligînd partidele — dacă vor să fie competitive — să adopte înnoirea stratarhică.

Politologii care au studiat fenomenul partizan sub aspect sistemic par să fie de acord că pluralismul democratic cunoaște un număr limitat de sisteme. Mai precis, au fost

deci, nu poate lupta la fel de eficient cu virusii (mai ales totalitari, cu o rădăcină foarte rezistentă) ce îl-ar putea ataca. Iată de ce garanțile democrației trebuie date nu numai de sistem, ci și — deopotrivă — de elementele componente (partide), prin deschiderea lor stratarhică, dar și de suprasistemul societal (norme, valori,

cultură, politică, tradiții democratice etc.). Prezența — cantitativ chiar redusă — pe eșicierul politic ai unei țări est-europene a unor partide naționaliste și de extracție totalitară poate afecta profund homeostazia sistemului de partide. Dar chiar oscilațiile din planul — să zicem — al opiniei publice pot zgudui ansamblul pluripartit dacă amplitudinea lor este prea mare. Sistemul de partide într-o societate postcomunistă nu poate avea deci aceeași autonomie, aceeași capacitate de autoreglare ca într-o societate cu o continuitate pluripartită considerabilă. El

apare mai degrabă ca un subsistem, cu elementele de dependență adiacente acestei condiții, al societății globale, conexiunile nefiind întotdeauna cele mai potrivite din punct de vedere democratic. Pluripartitismul, chiar postulat riguros, adică instituționalizat corect și solid, într-un cadru legislativ puternic — cea ce, în trecut fi spus, rămîne de făcut —, poate manifesta importante disfuncții atunci cînd se lovește, bunăoară, de o contracultură politică difuză social și întreținută din raiuni ce țin de anexarea puterii (cazul Gruzel, al Serblei, al României și al altora oferă exemple în acest sens).

Totale acestea fac ca în situația țărilor est-europene să fie cumva prematur de a vorbi de sisteme de partide. Acestea sunt în plin proces de dezvoltare, cunoscind reordonări, reorganizări, restrucțuri de la o etapă la alta. Dar, cu toată precaritatea lor, sistemele de partide din țări recent eliberate de totalitarism manifestă unele tendințe evolutive, sesizabile după o experiență de trei ani, și chiar — în unele cazuri — cristalizări de formulă, situații care trebuie remarcate și analizate. Mai mult, oricăt de mare este entropia politică într-o țară în care pluripartitismul își nește dintr-odată, în absența unui cadru juridic adecvat și pe un fundal social anomic, viața politică obligă fatalmente la o organizare de ansamblu minimală, aspect care trebuie avut în vedere. Astfel spus, partidele intră — cu voia sau fără voia lor — în regula unui sistem, fluidă de obicei dar nu absentă. Oricăt de haotic ar fi ansamblul partidelor, trăsătură pusă în evidență mai ales de numărul mare și identitatea discutabilă a formajunilor politice, pluripartitismul dibuje totuși o formulă de existență, caută o regulă sistemică. Alegerile dau o primă soluție, extrem de importantă, desigur, dar nu definitivă, căci poate cunoaște pe parcursul mandatului modificări substantiale.

În concluzie, deși alunecoase, proteice, sistemele de partide din țări est-europene au totuși trăsături care trebuie luate în considerație. Așezări mai solide ale structurilor pluripartite s-au produs deja în unele țări (Ungaria, Cehia), iar în altele (Polonia, Bulgaria, România s.a.) sunt sesizabile mai degrabă tendințele. Oricum, este de observat că paleta sistemelor de partide reputat stabile (cele patru tipuri semnalate mai înainte) nu se confirmă decît parțial și carentă. Bipartitismul „pur” sau sistemul cu „două partide și jumătate” nu s-au semnalat deloc, iar multipartitismul „pur” are abateri față de standardul occidental (constînd, de regulă, într-un mare grad de imprăștiere — cazul Poloniei, al României) care atrag atenția asupra fragilității formulei.

(continuare în pag. 4)

(urmăre din pag. 3)

A analiza sistemul de partide dintr-o țară est-europeană în această fază incipientă comportă deci unele riscuri, dar faptul este oportun și necesar. Sistemul relevat prin analiză (care, în trecut fie spus, rămâne în mare măsură conjecturală) ar putea servi ca criteriu de predicie pentru sănsele democrație.

Cazul României

Cazul României este, cel puțin în aspectele lui formale, cel mai neobișnuit și mai *spectaculos*. El are, comparativ cu celelalte țări din fostul bloc socialist, ceva atipic, mai ales în punctul de pornire (alegerile din mai '90),

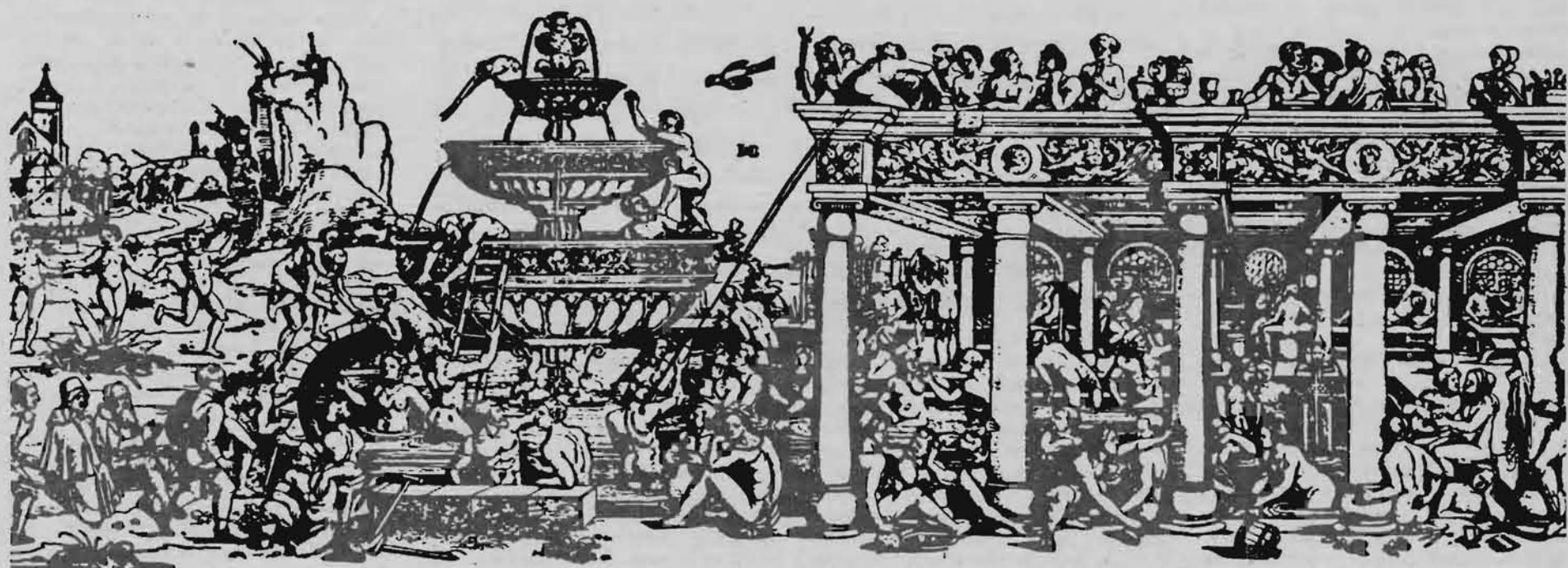
prim-planul politic; dar chiar cu U.D.M.R. laolaltă, ceea ce n-ar fi incorrect, ponderea opoziției era oricum sub 20%.

O astfel de configurație politică punea sub un mare semn de întrebare sănsele democrație în România. Rezultatul acesta electoral pare să fie doar o corijare cosmetică a situației dinainte: se trecuse de la partidul unic la partidul hegemonic. Teama multora că partidul-stat se refăcea prin acest sistem era firească și legitimă. Dezechilibru politic astăzi de pronunțat crea toate premisele reconfincției statului de către un partid, refacerii totalitarismului (chiar dacă pe alte baze ideologice).

Dacă totuși acest fenomen nu s-a produs, deși puseuri totalitare s-au manifestat din plin în '90 și chiar în '91, faptul să datorat prea puțin opoziției parlamentare. Contraponerei ei în balanță sistemului de partide era mult prea redusă pentru o astfel de sarcină.

de scizionă partizană (actualul P.U.S.D.), dar efectele acesteia au fost minore. La convenția națională a F.S.N. din martie '91 marea ruptură pare inevitabilă, dar ea avea să fie și de data aceasta amănătă. Operația era dificilă și deosebit de riscantă și ea necesita preparative organizatorice deosebite. „Marea schismă” se va produce abia peste un an, în primăvara anului '92, cind natura pluripartită (bipartită, de fapt) pur și simplu nu mai putea fi evitată. Noul partid apărut, F.D.S.N., de creație deopotrivă parlamentară și prezidențială (președintele Ion Iliescu, care rămăsese fără sprijin politic înaintea alegerilor, a jucat un rol-cheie, de liant politic, în construirea acestui partid; dar interdependența intereselor de grup, cu origini în vechiul regim, a fost decisivă, făcând din F.D.S.N. un partid apăsat clientelar). Această formajune politică a debutat cu o ideologie conservatoare sau, mai

alianțelor. F.D.S.N. este susținut în camere — printr-o alianță informală, dar deosebit de strânsă — de P.R.M., P.S.M., P.U.N.R. Acest bloc, deținând majoritatea necesară (53%, după unele calcule), pare deocamdată operational; opoziția propriu-zisă, formată din C.D., F.S.N. (propulsat într-o poziție privilegiată prin divizarea parlamentară a C.D.) și U.D.M.R., ar putea atinge — după aceleași calcule — 47%. Dar acesta este, repetăm, un echilibru formal. Substanța politică a partidelor aliate cu F.D.S.N. are un efect perturbator la nivelul sistemului; deocamdată acesta este ținut sub un oarecare control, dar este dificil de estimat pentru cît timp. De asemenea, trebuie avut în vedere posibilul efect nefast asupra sistemului de partide al executivului monocolor (F.D.S.N. nu deține decît 30% din voturi; strict electoral vorbind, este un partid minoritar). Căci în

dacă și în cel de sosire (momentul actual). Excepția cea mai probabilă a acestiei specificități accentuate să în maniera insurecțională cu care vechiul regim a fost înălțat, discontinuitatea politică instaurându-se cu o rapiditate fără egal. Pe de altă parte, societatea românească era completamente nepregătită civil și politic (structuri și grupuri civice de alternativă, mișcări sindicale, mișcări intelectuale etc.) pentru o ruptură de asemenea proporții, în ciuda faptului — și aici este marele paradox — că la nivelul voinței sociale imperativul schimbării era extrem. Organizarea politică alternativă imediată sătăcia inevitabil sub semnul improvizației. Soluția de acest ordin nu poate să ducă la una din două situații posibile (care, diaconic, nu se exclude): ori o împriștere considerabilă a forțelor nou apărute, o imposibilitate de coagulare ori, dimpotrivă, o aglutinare masivă și pasageră.

Situatia particulară a României (și aici trebuie să avem în vedere și emoția socială extraordinară de puternică) a făcut ca în mai '90 să triumehe o două variantă. Rezultatele electorale au creat o configurație politică cu totul specială, care nu poate fi încadrată în tipologia democratică cunoscută. Cum totuși avem de-a face cu mai multe partide, am putea numi sistemul apărut după primele alegeri — urmînd logica și limbajul consacrate în științele politice — *un partid și jumătate* (deși mai aproape de adevară ar fi *un partid și un sfert*). Denumirea se sprijină pe faptul că alegerile au fost cîștigate de către un partid (F.S.N.) de o manieră cvasi-totală. Avem în vedere nu numai numărul de sufragii obținut, peste 2/3 din total, ci și diferența exorbitantă — de aproximativ 60% — față de următorul partid clasat (în plus, acesta fiind un partid etnic). Mai mult, în treimea voturilor adjuicate de celelalte partide, cîteva procente au revenit unor formațiuni a căror independență era pur formală (Partidul Socialist Democrat, P.D.A.R. și a.), ele fiind de fapt niște receptacule ale același partid-mamut. Opoziția parlamentară reală atingea în jur de 10 procente (dacă excludem U.D.M.R., cu interese mult prea specifice în

Explicația stă mai degrabă în factori exogeni (mișcările civice și presiunile său înințiată tendință totalitară). Dar nu au fost numai ei. Menținerea sării între niște parametri cum de căt democratice s-a datorat și unui factor endogen sistemei politice: natura compozită a F.S.N.-ului. În lipsa mijloacelor coercitive (disciplinare) care să consolideze coagularea acestui partid, caracterul eterogen, ambivalent a ieșit la iveală destul de timpuriu, încă din vara anului '90 (conflictul dintre dl Adrian Severin și dl Alexandru Birileanu prefigură marea dispută din interiorul Frontului); cu timpul, el a devenit tot mai pregnant, antrenând tendințe divergente înrîntante. Partid-agăță-tot (*catch-all party*) din punct de vedere social și partid-proiecție din punct de vedere ideologic, F.S.N. inițial era un agregat politic contradictoriu ce nu se poate menține decât pe o cale *disciplinară* (imposibilă însă în condițiile în care puterile nu se sincronizau). Tendințele centrifuge au fost puternic stimulate de rigorile guvernării. După prima fază post-comunistă a F.S.N., marcată de un populism fără limite, care a dus la devorarea rapidă a resurselor adunate cu atită cupiditate de vechiul regim, ideologia acestui partid rămăsese fără suport. Între făgăduințele electorale de început, fanteziste și euforizante, și constringerile executive tot mai severe de pe parcurs au apărut contradicții de netrecut. Hotărîrea grupului guvernamental al F.S.N. de a trece la reforme decisive, cu asumarea costurilor de natură politică (pierderea popularității), era dictată de rațiuni economice imposibil de eludat. Dar grosul susținătorilor F.S.N.-ului a percepuit această cotitură ca fiind o trădare. În același timp, grupul conservator a sesizat că, delimitându-se net de grupul reformator, mai precis condamnând public și într-o manieră retorică dovedit eficientă, prestigiul lui electoral s-ar putea salvagardă. Dezertările din Front — în direcții preponderent mercenare (au apărut grupuri parlamentare, formate din acești „dezertori”, ale unor partide — P.R.M., P.S.M. — care nu existau la data alegerilor) — deveniseră în răstimp un fenomen curent. Se va produce și o încercare

bine zis, negativă, manifestând prudență excesivă față de schimbare, rezervă marcată, uneori chiar alergie. Grupul rămas sub sigla (F.S.N.) și-a definit identitatea politică prin contrast, ideologia schimbării căpătind accentul ultimativ.

Totale acestea au făcut ca, spre sfîrșitul mandatului lor, camerele să dobîndească un echilibru intern de neimaginat la începuturile lor. De la *un partid și jumătate* se ajunsese treptat — mai întîi funcțional, apoi structural — la un sistem multipartit. După unele indicii (*mașina de vot* se stricase), în acest sistem nici un partid nu era dominant (nu avea majoritatea simplă trebuincioasă). Evoluția parlamentului a fost deci un seismograf destul de fin al mișcărilor din realitatea politică. Alegerile din septembrie '92 au confirmat sistemul multipartit care se instaurase finalmente în precedentul parlament. Mai mult, aceleasi trăsături de bază — cum ar fi caracterul *impur*, prin existența unui partid majoritar relativ deținut de celelalte (F.D.S.N.) — se făceau remarcate și înainte. Dar tocmai acest raport mare dintre primul partid și următorul (3/1), ca și faptul că acestea luate împreună nu totalizează jumătate din numărul sufragiilor sint abateri de la sistemele clasice. Evident, în situația în care Convenția Democratică, cîștigătoare a aproximativ 20% din voturi, s-ar fi prezentat unitar în parlament, atunci s-ar fi putut vorbi de un sistem multipartit pur. C.D. s-a atomizat însă, partidele componente constituindu-și propriile grupuri parlamentare, așa că ea nu poate fi acea a două forță politică mijlocie necesară acestui tip de multipartitism (sistemul multipartit pur trebuie să aibă măcar două partide de oarecare consistență, adică fiecare să dețină cel puțin 1/5 din voturi). În concluzie, sistemul multipartit rezultat din ultimele alegeri, deși echilibrat, este totuși un sistem cu defect de constitucție (prin raportare la situația standard de acest tip).

Ceea ce merită reținut pentru acest sistem de partide este echilibrul formal. Trebuie observat că acesta se menține și în situația

ediției... un sistem multipartit cu un partid (doar) majoritar, guvernarea monocoloră nu poate fi decît un factor de dezechilibru politic. Precaritatea rămîne deci o caracteristică definitorie a sistemului de partide din România, în ciuda echilibrului forțelor politice.

Ajuns aici, o întrebare mi se pare inevitabilă: în ce măsură acest sistem multipartit exprimă realitatea vectorilor politici din țară? Impresia mea este că de fapt el ascunde dualismul genuin al societății românești. Există, în definitiv, două mari curente și interese politice, două mari proiecte politice. Acest lucru se poate vedea în cele două blocuri de partide din parlament, constituite pe baza afinităților politice. Deasupra diferențelor de doctrină ale partidelor dintr-un bloc stau elementele comune. Bipartismul ar exprima deci mai corect, mai exact interesele politice ale țării, iar virtuile acestuia nu mai necesită nici un comentariu. Știu că, raportată la moravurile noastre, o astfel de opinie pare naivă. Și, totuși, o lege a partidelor temeinică, precum celebra *Parteigesetz* adoptată de R.F.G. (iar la fel de traumatizată politic ca și România), nu ar putea fi decît benefică. Și să nu uităm, apoi, că România a avut un sistem bipartit.

George VOICU, (born 1950) graduated in 1974 from the Sociology Department of the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest. Then he worked as research fellow in the field of sociology of law and criminology. He has published a number of political essays in independent weeklies ("22", "Epoca", "Astra", "Contrapunct"). In 1991 he received a NATO grant (Democratic Institutions Fellowship).

Un partid la răscruce

P. A. C.

(fragment)

STELIAN TĂNASE

Partidul Alianței Civice are trăsăturile tuturor partidelor din țările fostului bloc sovietic care au apărut desprinzindu-se dintr-o mișcare civică. Principala lor problemă este „identitatea”, obligația de a se defini în raport cu societatea, sau mai exact cu acea parte a societății pe care o reprezintă. Un partid nu poate reprezenta societatea pe ansamblu; această pretenție este împărtășită numai de partidele totalitare care guvernează monopolizând puterea. Un partid democratic reprezintă interesele unui segment al societății, și promovează interese la concurență cu alte interese în cadrul jocului politic democratic.

Ca toate partidele rezultate dintr-o mișcare civică, PAC trebuie să părăsească ambițiile globalizante pentru a se adresa specific unui anumit electorat.

Pe cine anume reprezintă PAC în societatea românească de astăzi? Cu cine se identifică? Interesele cui le susține în Parlament? Care este, altfel spus, electoratul propriu? Are PAC sănse de a cîștiga alegerile? Singur sau într-o coaloție? Va supraviețui? Sîntem de acord cu teza că partidele care vor domina România încă nu au apărut? Ce stadiu al evoluției sistemului de partide îl reprezintă PAC? Care sunt aliajii lui naturali? Care sunt opțiunile sale tactice și strategice? Aceste întrebări sunt esențiale pentru a defini PAC-ul în 1993 și a-i evalua sănsele în competiția politică.

Un sondaj de opinie¹ inițiat de CIS în primăvara anului trecut, își propunea să afle „influența PAC asupra electoratului național / gradul de omogenitate sau diversitate a acestei influențe în diferențe specifice ale electoratului / structura demografică și socială a segmentului din electorat care sprijină PAC.” Ceea ce a sînuit curiozitatea sociologilor de la CIS a fost faptul că „PAC reprezintă un fenomen cu totul particular al vieții politice din România intrucât tinde să institutionalizeze energia dezvoltării a străzii și să convertească erupția protestelor în opozitie democratică (...) fără trecut istoric, fără afiliere la vreo tradiție politică internațională”. Autorii sondajului subliniază dificultatea metodologică principială pentru atingerea scopurilor propuse: PAC „rămîne un partid a căruia forță electorală nu a fost niciodată verificată la scară națională”, dificultate rămasă și astăzi aceeași.

Sondajul CIS este singurul care se ocupă în mod explicit de PAC și evaluările lui, chiar dacă numai parțiale, și dateabile în timp, sint un punct de reper necesar. Ce constată investigațiorii? În februarie / martie / aprilie procentul celor care aveau intenția să voteze PAC fluctua în jurul lui 6 %, PAC are un electorat constant, și că potențialul de a crește dincolo de această procent este aproape nul. „Care grupări ale populației sint mai reticente și care sint mai disponibile față de PAC?” este altă întrebare. Răspunsurile în urma investigației oferă cîteva date interesante. Astfel „influența electorală a PAC este egală distribuită pe teritoriul național”. PAC este „un partid al capitalei și al unei părți din Transilvania” (situație schimbătoră între timp, așa cum relevă rezultatele alegerilor din septembrie), „Bine implantat în mediul urban, PAC rămîne pentru electoratul rural necunoscut”. PAC-ul (...) „un partid orășenesc.” În ce privește aderența la generații, ea este maximă în cadrul propriului electorat la nivelul tinerei generații, și „scade treptat pe măsură ce crește vîrstă alegătorilor”. „PAC este un partid al tinerei generații”, conchide CIS și specifică „popularitatea PAC este maximă între elevi și studenți, PAC este un partid al viitorilor intelitoalui”. PAC este de asemenea un partid al intelitoalilor de azi, intelitoalui reprezentă „limita potențialului său electoral”.

Concluziile sondajului indică dezechilibru accentuat între priza PAC-ului în mediul rural și cel urban, în favoarea celui din urmă. De asemenea, distribuirea dezechilibrată a influenței electorale în teritoriu. Cunoașterea structurii demografice și sociale a electoratului PAC constituie premisa unor posibile alternative strategice.

The Civic Alliance Party was created in July 1991 by separating itself from a civic movement, in a way similar to other parties in ex-soviet block countries. The CAP is presently undergoing an identity crisis evolving on the background of the necessity of a clear-out option for one doctrine or another. In many respects CAP resembles SzDSz (in Hungary) and The Democratic Union (in Poland). The author wonders whether such parties can survive or not by explaining the reasons why intellectual movements are facing a steep decline under the pressure of transition and reform — induced difficulties. The chance they do have in the author's view is the broadening of their mass of voters and the up-dating of their political offer. Charismatic leadership should be replaced by realistic political programmes.

Dorește PAC să devină un mare partid de masse sau preferă să rămână partidul nu prea numeros al unei élite? De răspunsul la această întrebare depinde direcția în care ar urma să-și ajusteze sau să-și consolideze structura electoratalui său². Întrebarea este bine pusă, deși nu sint de acord că opțiunea este între a deveni un partid de masse sau unul de élite. Astăzi partidele, așa cum observă chiar autorul citat de Maurice Duverger³, sunt hibrid, îmbinând trăsături ale partidelor de masse (de pildă ponderea numărului de membri, structurile centralizate) cu cele ale partidelor de élite (partide de notabilități, influențe etc.). Dar chestiunea raportului între structura electoratalui PAC și opțiunile strategice ale PAC rămîne decisivă, ca și raportul între structura demografică și socială a societății românești și posibilitățile de extindere ale electoratului unui partid, în cazul de față, PAC. „With its commitment to modernity and innovation the Civic Alliance Party appealed most strongly to younger urban-based intellectuals and technocrats”⁴.

Oricare partid cunoaște în interiorul său — pe lîngă articulațiile care-l fac să existe ca un corp unitar — clivaje specifice. Unele propriu, altele comune sistemelor organizaționale. Aceste clivaje se manifestă în mod natural în virtutea statutului real al membrilor și caracteristicilor lor personale, de grup, de cultură politică, de interes, de extracție socială, etnică, confesională etc. Identificarea lor este importantă pentru că un partid evoluează într-o direcție sau alta în funcție de formele și gradul de manifestare a clivajelor, de raportul de forțe între subculturile incluse.

Vom consemna pe scurt cîteva din clivajele specifice. Tipul de partid reprezentat de PAC se formează nu atât în jurul unei platforme, doctrine politice sau structuri, ci în jurul unor personalități. Realitatea însă solicită structurile, și cum aceste partide sunt slab structurate, ele nu pot face față multiplicării problemelor (informații, decizii, acțiuni). Această inadecvare produce declinul deja constatat la acestui tip de partid. Clivajul între anonimatul structurilor și imaginea ideilor condiționează performanțele politice, accesul la putere, capacitatea de a guverna. Cu cît structurile sint mai puternice și amprenta personală mai slabă partidul e mai puternic.

Un alt clivaj tipic partidelor desprinse din mișcări civice: începuturile unor asemenea formațiuni reunesc oameni de diferite orientări, de la oamenii de știință (anticomunistă) la patrioți (unii naționaliști), ecologiști, liberali, creștini-democrați, și oameni fără opinii politice. Această diversitate înțirzie (sau chiar împiedică) structurarea partidelor, precizarea ofertei politice, formarea unui electorat propriu. Exprimind toate interesele, nu exprimă concret nici unul, iar opțiunea electoratalui este totdeauna specifică, conformă cu interesul precis determinat. Pe măsură trecerii timpului, segmente mai mari sau mai mici trec prin un proces de clarificare și politicizare. Alte segmente o fac mai încet sau deloc. Aceste decalaje de înțelegere, implicare, motivație, se manifestă ca un clivaj. Cei rămași la o mentalitate de tip general umanist, civic, înțeleg și acționează — diferit de segmentele politicizate. Pentru

unii un partid este un club de discuții în jurul vieții politice, pentru ceilalți partidul este o grupare profesionalizată care se organizează în vederea cîștigării alegerilor și a guvernării țării.

Ale clivajele sint de ordin organizațional: 1) Între centrul și periferia sistemului (pe fondul inexistenței structurilor intermediare și a unui centralism excesiv). 2) Un altul a apărut între subsistemul administrației locale și filialele locale (unde consilieri și primari PAC se află în conflict cu conducerile locale PAC). Diferențele de abordare, interesele specifice separă aceste subsisteme. 3) Între CN și CE există alt clivaj: majoritățile și minoritățile dintre CE și CN au adesea sens contrar. 4) Clivajul între grupul parlamentar și leadership se manifestă puțin, el va deveni — ca și în alte partide — unul din clivajele dominante.

Între generații operează cu destulă pregnanță alt clivaj. Numericește, generația medie este majoritară. Din rațiuni metodologice, aș defini numai generația cuprinse în PAC: „conservatoare”, „pragmatice”, „radicală”, dar criteriul vîrstei trebuie folosit cu prudență. Un alt clivaj — prezent la centrul și în filiale, este acela între grupurile active, implicate masiv prin timp, participare, rezolvare a problemelor, și massa de aderenți sau cei care se implică sporadic. Între grupul dirigent și membership este o diferență relativ marcată nu doar în gradul de implicare, dar și în opiniuni. Gradul de inerție, de conservatorism, este mai mare la cei cu un grad mai scăzut de participare.

Un alt clivaj se manifestă între segmentul politic — alcătuit din aceia care au optat pentru cariera politică și își au sursa de subzistență în politică (i-a numi insiders) și segmentul nepolitizat (outsiders) sau partial politicizat. Acest clivaj se manifestă în tot partidul, între grupurile dirigente, parlamentari, consilieri, primari, la toate nivelurile, dar are mai multă pregnanță la vîrf unde consecințele asupra deciziei și acțiunii politice sint mai mari. Criteriul de departajare este sociologic: opțiunea pentru cariera politică, participarea fulltime sau parttime (în structuri politice sau administrative), mijloace de subzistență. Am renunțat la criteriul mentalității, dificil de quantificat, mai ales în absența sondajelor și investigațiilor. Evident astăzi segmente politizate și în afara instituțiilor politico-administrative sau leadership (central sau local). Motivațiile, gradul de participare la decizii și acțiune politică, nivelul de informare, realismul abordărilor sint diferite, uneori divergente. Acest clivaj, ca și cel amintit mai sus, traversează partidul la toate nivelurile. Cum politica este în esență o competiție pentru a cîștiga puterea politică, este de așteptat ca pe măsură maturizării PAC-ului, a structurării lui ca partid modern și a depășirii actualei crize, segmentul politicizat să devină dominant. Ritmul acestui proces depinde de evoluția vieții politice, a sistemului politic pe ansamblu (alegeri, remaniere guvernamentale, participări ale PAC la diferite alianțe), dar și pe măsură clarificărilor de natură doctrinară și organizatorică din interiorul PAC.

PAC este un partid de intelitoalui / pentru intelitoali. Intelitoalitatea românească⁵ este numerică cea mai redusă dintre clasele sociale moștenite de la comunism. În comparație cu alte țări din fostul bloc sovietic, România are, procentual cel mai mic de absolvenți cu studii medii și superioare. Intelitoalitatea a fost victimă mentalității antiintelitoiale a ideologiei și aparatu lui comunista. Marginalizată, prost plătită, a fost jîntă perfectă a discriminărilor sociale economice, culturale și politice. Intelitoalitatea a suferit același proces de decimare ca și clasa politică interbelică, și a fost intens bolșevizată prin propagandă și structuri. O altă trăsătură este aceea că ea nu a reușit să se organizeze sub Vechiul regim. Fenomenul *samizdat*, dizidență, cultură underground, fiind în România sporadică și fără impact social. Acțiunea masivă a statului de a distruge societatea civilă, coroborată cu natura defensivă, acomodantă, a intelitoalității românești a creat o situație specifică după căderea dictaturii. Faptul că în Ungaria, Polonia, Cehoslovacia etc. societatea civilă a reușit să supraviețuiască, și că intelitoalii au reușit să se autoorganizeze în structuri proprii⁶, independente de stat, că au reușit să-și păstreze influența tradițională în societate duce la o tranziție neviolentă, relativ rapidă de la comunism spre capitalism. Este evident că între aceste societăți și România există un decalaj de evoluție politică, socială și economică în defavoarea noastră. Mișcările civice apărute în preziua căderii regimurilor Honecker, Jakes etc. au precedat de fapt apariția partidelor politice ca element esențial al democratizării, și instituirii sistemului politic democrat. În România, inexistența unei opoziții intelitoale organizate și de mare amploare a dus la resurrecția partidelor istorice, concomitent cu impunerea, ca participanți la fenomenul tranziției, a comunităților reformiști (care nici ei nu se manifestaseră împotriva dictatorului). Mișcări de tip Forumul civic, Forumul Democratice au apărut după căderea dictaturii în România, situație care a dus la apariția tîrzie a PAC-ului (iulie 1991), cînd în alte țări, partide de acest tip trecuseră deja prin încercarea unor alegeri libere și chiar guvernare.

De calajul între stadiul tranziției în România și stadiul tranziției din țările Trilaterale are și un aspect pozitiv: ne permite să observăm și să tragem învățămintele necesare. Analiza fenomenului politic din Polonia, Ungaria, Cehia și Slovacia permit anumite concluzii.

Partidul Alianței Civice este un partid de/pentru intelitoalui. Asemenea grupări au apărut preluând pe ruinele regimurilor comuniști. Ele s-au impus rapid îndată după căderea zidului de la Berlin: revoluția de catifea, masa rotundă din Polonia etc. Popularitatea personalităților care le-au inițiat le-au asigurat startul. Pe negația comunismului a rălat în primii tempi societatea civilă. Dar iată că după trei ani, aceste partide (fie că au guvernat — fie că au rămas în opoziție) își pierd poziția în societate. Trecerea timpului, natura foarte diferită a problemelor cu care se confruntă populația, prioritățile economice, politice, toate au dus la scăderea influenței lor. Coliziunea cu realitatea postcomunistă nu le-a fost deloc favorabilă. Totuși în lipsa unei clase politice propriu-zise, acești intelitoalii, (cei mai mulți dintre foști dizidenți, sau personalități culturale binecunoscute) au trebuit să joace rolul clasei politice de tranziție, pentru a contrabalanșa activitățile politice ale resturilor nomenclaturii și aparatu lui comunista, pentru a umple vidul de putere, pentru a schimba natura regimului politic. Intelitoalitatea a fost singura în măsură să asigure trecerea puterii de la un grup de interese (birocratie) la altul (societatea civilă). Această hibrid intelitoalitate — clasă politică are rezultatele condițiilor de formare. Pe măsură ce realitatea impune dificile probleme ale tranziției, partidele de acest tip se văd înfrântate cu obstacole adesea

(continuare în pagina 6)

Partidele în mișcare

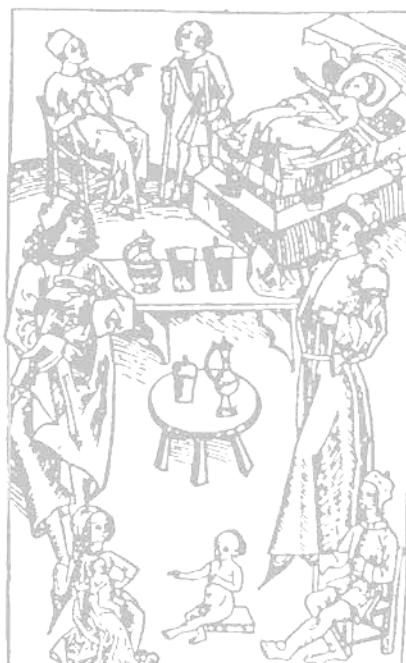

(urmare din pagina 5)

insurmontabile. Cauzele acestor eșecuri se află 1) în incapacitatea lor de a se adresa și unor grupuri de interese și plăti sociale din afara intelectualității (pentru un om sărac problema libertății este secundară), 2) în inerția mesajului politic rămas undeavă prin anii '80 ca abordare, teme, concepte, 3) lipsa unei oferte politice specifice, atât în ceea ce privește doctrina, cit și a soluțiilor propuse în problemele concrete ale tranzitiei. Reflectând interesele unui segment restrâns din populație, aceste partide s-au periferat, și unele dintre ele sunt aproape de extincție.

PAC se află în această dilemă: de a rămâne un partid de intelectuali / pentru intelectuali, limitat electoral la acceptă, sau de a-și lărgi baza electorală, transformându-se în alt tip de partid. Ori se adaptează realității în continuă schimbare, devenind un partid pragmatic, capabil să facă față solicitărilor economice, sociale, instituționale etc. ori va disparea.

In ciuda decalajelor, PAC a cunoscut o traiectorie destul de asemănătoare cu a altor partide de acest tip. Debutează cu un boom de popularitate (august 1991) în zilele putch-ului de la Moscova. Reacția promptă, responsabilă și pragmatică a creat repede imaginea unui partid modern, decis; altceva decit arătase opozitia pînă

atunci. Lipsit de complexe și nelegat de trecut, PAC s-a format mînd pe segmentele de electorat care refuză atât FSN-ul, (PUNR și) și partidele interne. Găsim către elu confirmări acesei calcule. PAC-ul crește și repeade imaginea unei „alternativa reale” pe scena politică. În septembrie, după sondajele marchează punctul PAC între 12 și 18% în ceea ce privește interesa de vot. Sursa sa era să continue în acest stil pragmatice, să se ferească de ambele radicații, să nu prea temele și sloganele care doveseră la intrinsecă epoca, și mai ales să abordeze un limbaj pozitiv, clement, alternativ. Polarizarea societății (într-o majoritate de stînga, conservatoare, cu elemente marcate de intoleranță și naționalism și o minoritate dirijată de o opoziție inefficientă, crește înpreună răvernatul amanțier al unui partid care să dezvolte o alternativă democratică,

pragmatică, modernă, fără complexe și legături limitative cu trecutul. Ceea ce nu s-a reușit. Moderata a fost alternată cu radicalismul, intoleranța cu toleranța, decizia cu indecizia. Acest zig-zag a și dus în cîteva luni la scăderea popularității, înții la jumătate față de septembrie, apoi la o treime, nivel la care s-a și stabilizat, cum indică mai multe sondaje de opinie /1992/.

În octombrie 1991, PAC este primit în CNID, ca o recunoaștere a faptului că era cel mai puternic partid neparlamentar. Pe lingă succesul de prestigiu, și ralierea la opozitie, decizia a avut și un efect secundar: ecranarea comunicării dintre PAC și *electoratul său* relativ numeros la acea dată. *Stilul politic nou* anunțat de diferiți lideri ai PAC-ului se estompează, se amestecă cu ceea ce fusese opozitie pînă atunci (înceată, ineficace, lipsită de aderență la realitate, fără soluții concrete) și în cele din urmă se confundă cu aceasta. *Noutatea* PAC-ului, caracterul de *alternativă reală* se atenuează și dispără. Imaginea partidului se confundă cu a altor partide, reacțiile și opiniile de asemenea. PAC-ul a intrat în CNID determinat și de conștiința faptului că proximele alegeri l-ar fi găsit neorganizat. Plătea astfel tribut apariției sale tîrziu, apariție determinată de situația generală a societății românești, de stadiul de consolidație a problemelor cu care ne confruntăm, de gradul de luciditate, realism și implicare a intelectualității. Cu siguranță că

devreme (de pildă în jurul grupurilor ca GDS, Societatea Timișoara etc.) ar fi schimbat semnificativ raportul de forțe pe scena politică românească.

PAC a rezisțit negativ (ca și alte partide din fostul bloc sovietic) impactul cu criza generalizată a societății românești, iar declinul său se datorează în principal lipsei ofertei politice. Așa cum am arătat, fenomenul nu este specific exclusiv scenei politice românești. Partidele de acest tip au dificultăți de adaptare și au pierdut inițiativa. Toate partidele apar în jurul unui grup de intelectuali, personalități ale vieții publice etc. Dar un partid nu rezistă multă vreme fără doctrină, strategie, obiective precise și fără succese. Prestigiul personal nu jine loc de ofertă politică decât pentru scurt timp. Caracterul prea teoretic al demersului politic, absența soluțiilor concrete și a structurilor proprii, lipsa aderenței în diferite straturi sociale și inexistentă unui electorat propriu sunt fatale. Cu un discurs general umanist, civic cu declarații de principii, democratice, suficiente pînă în 1989, centrate exclusiv pe popularitatea grupului de inițiativă, orice partid se prăbușește. Totul depinde de depășirea stadiului de început, de ieșirea din acest cadru restrîns și identificarea cu interesele unui segment cit mai numeros, mai dinamic și mai influent din societate. PAC-ul trece astăzi printre crize, de adaptare la condițiile reale ale transformărilor din lumea românească.

Structura membership-ului este majoritar formată din intelectuali (80%). Firește, mentalitatea acestora, reflexele, complexele, modelele dominante s-au impus în modul de a aciona al PAC-ului. Găsim explicații suficiente ale stilului și traiectoriei PAC în trăsăturile intelectualității românești, deja pomenite (natura acomodantă, izolare de alte clase, marginalizarea și indoctrinarea, incapacitatea de a organiza rezistență anticomunistă). Găsim însă explicații și în inexistența structurilor intermediare, a clasei de mijloc, a marjei pe care o realizează existența unei societăți civile. Cert este că limita electoratalui PAC, redus la intelectuali, obligă la decizii strategice de reorientare și spre alte segmente electorale.

Apariția ciasăi politice durează. Intelectualul constituie baza socială din care se configurațiază clasa politică. Indiferent de opiniu, fenomenul participării nemijlocite la viața politică încorporează tot mai mulți intelectuali. O parte din ei devin *politicieni profesionisti*, adică epuiză pentru o carieră politică, renunțând la vecinile ocupări, urmărind *intelectuali cu precumpărătoare*, și împărțind doar un grad ceva mai mult de politicizare. Aceste trăpice ale imþeadei politice construiește din temele importante de dezbatere. Recent la Bragov am avut lungi discuții cu liderii NSD și Fidesz (Petru Iancu, Tamas Gyapar Mihály și Victor Orban etc.) două partide foarte apropiate ca profil în PAC-ul, și teme care a revenit în discuția noastră a fost *intelectuali în politică*. A rezultat că problemele noastre sunt destul de asemănătoare dilemelor săi comune pentru că societățile postcomuniste au în cîteva aspecte asemănători (în cîndă diferențele) iar problemele de rezolvat sunt cam aseme-

Cîteva impresii din aceste conversații sunt utile pentru tema studiului prezent.

Principala atracție spre astfel de partide o constituie la început personalitatea liderilor, audiența dobîndită încă sub Vechiul regim. Aceștia atrăg spre partidele dinspre domenii diferite (științe sociale, cultură, avocatură, universitate etc.). Se creează reflexul de a transla competență și prestigiu dobîndite în domenii nepolitice în politică. Se ignoră că sfera politicii necesită competențe strict specifice, care se dobîndesc, prin studiu și practică politică. Acest fenomen al transferului și amestecului de competențe și reputații pare inevitabil. Pînă la creația unor personalități politice ieșite din cadrul partidelor, pînă la afirmarea unor lideri politici, partidele trăiesc prin personalități din afară. Profesionalizarea activității politice este însă obligatorie, și dificultățile pe care le întîmpină acest tip de partide o arată foarte clar. Decisiv pentru cariera unui partid este valoarea deciziei, adică eficiența practică. Adevararea pe realitate este o condiție nu înțeleasă întrunită de staff-urile partidelor de intelectuali. De unde și treptata lor marginalizare. Maurice Duverger notează în carte sa *Les partides politiques* că *nu se guvernează cu teori*; administrația, lupta parlamentară, competiția electorală cer o calificare foarte specială. Influența unui partid în acest interregnum *politico-intelectual* depinde decisiv de existența unui segment — cît mai numeros și mai profesionalizat — de

politicieni *full-time*, oameni care au optat pentru politică, și nu împart timpul cu alte obligații profesionale. Recrutarea, instruirea, sprijinirea accesului lor în leadership-ul partidului, în funcțiile publice este determinantă pentru eficacitatea acțiunii politice, pentru creșterea influenței partidului. Influența și puterea se cîștigă prin activitate directă și continuă. Membrii leadership-ului trebuie să fie politicieni supercalificați, dedică exclusiv victoriei partidului în alegeri.

Un partid democratic nu se definește numai prin valorile pe care le promovează în societate, dar și prin structura sa. Destule partide trăiesc contradicția între pluralismul, toleranța promovate în exterior și centralismul, intoleranța din interiorul lor. PAC — se află în fața acestei opiniuni: de a crea un partid descentralizat care să mobilizeze structuri orizontale sau de a continua să rămână o structură piramidală, în care relația principală este aceea de subordonare a verigilor pe verticală, bazată

pe *charisma* liderilor și în care responsabilitatea luării deciziilor revine exclusiv palierelor superioare. Experiența acestei opiniuni nu este singulară și nu se produce doar în societățile postcomuniste. Ea a făcut și face obiectul a numeroase polemici și confruntări în multe partide. Organizarea structurilor, a mecanismelor de decizie și alegere a oamenilor (lideri, parlamentari, guvernări) nu este în primul rînd o chestiune administrativă, juridică sau managerială, ci una eminentă politică. Natura democratică (semidemocratică) a structurilor și a mecanismelor de decizie reflectă adevarata natură a unui partid. Eșențial în această dezbatere care animă PAC-ul în ultima vreme este întrebarea: *Ce fel de partid vrem să construim?* Un partid cu o democrație internă maximă, care să capaciteze la dezbatere și acțiune politică un cît mai larg număr de membri și simpatizanți sau vrem să conservăm sau chiar să restrîngem numărul participanților la decizie și acțiune învechind gradul scăzut de politicizare, informare și implicare al membrilor? Tot aici se încadrează și opiniunile strategice ale PAC. PAC întreține să fie un partid mic, unul mediu sau un partid mare? PAC are vocație majoritară, guvernamentală, sau rămîne pe termen lung în opoziție? (cf. Maurice Duverger *Les Partis politiques*). PAC este un partid de masse sau unul de elite? Căruia electorat îl se adresează? Structura partidului, mecanismele de decizie sunt direct legate de opiniile în toate acestea probleme fundamentale. Una din chestiunile de fond este numărul propriei a PAC-ului, ca partid care răiază membră în plus, unor personalități și ale căror legături nu încă îndrăguiesc cîteva dintre structuri, cîteva dintre personalități și prestigiu. Un asemenea partid se poate transforma într-unul de structuri și norme? Ne pot crea legături impersonale certăstite conform opiniilor politice și neutrăților în dauna *fidelităților* personalelor? Putem face să funcționeze o adevarată democrație în partidul de structuri, a procedurilor, în dauna influențelor și subordonării de tip personal? Competența cîștigată *outside* (ca medic, profesor, inginer etc.) are aceeași acceptare *inside* în politică? Acestea sunt dilemelor firești ale unui partid

apărut pe criterii care jin de autoritatea unor personalități și nu pe programe și norme, ale unui partid de elită, ale unui partid de / pentru intelectuali. Singurul criteriu care operează în desfacerea acestor dileme (trebuie să fie) *realismul*. Totul se subordonează practicii politice, deci necesității de a cîștiga alegerile și de a ajunge la guvernare.

Roberto Michels scrie într-un studiu celebru (*Partidele politice*) că toate organizațiile ajung să fie dominate de oligarhii. Michels consideră această evoluție inevitabilă. Liderii, apreciază sociologul german, sint aleși de aderență; treptat, conducerea scapă controlul acestora. Deciziiile se iau într-un cerc închis, mecanismul democratic se atrofiază pe măsură ce controlul aderenților asupra conducerii scade și pe măsură concentrării puterii în mîinile liderului. Treptat acesta se identifică cu însăși imaginea partidului, devine el însuși partidul. Pe măsură îngustării cadrului democratic apar două realități contrapuse: liderul și partidul, fiecare cu interesele și dinamica lui propriu. Și în partidele apărute în România după 1989 se observă identificarea partidelor cu persoana liderului lor: PNȚ-CD = Corneliu Coposu, PNL = Radu Câmpeanu, FSN = Petre Roman, PSDR = Sergiu Cunescu etc. Se diminuează pînă la dispariție dezbatările politice, democrația internă, procedurile etc. Interesele electoratu lui, ale partidului

sunt subordonate conservării dominației oligarhiei. Consecințele acestui fenomen în societățile postcomuniste sunt rămnirea partidelor într-o fază incipientă de organizare și structurare. *Dezbaterile* din interiorul partidelor sunt în fapt încleștări între rețelele clientelare, iar argumentul suprem este supunerea necondiționată față de șefi, devotamentul personal etc. Incapacitatea acestui tip de partid, structurat pe verticală, personalizat de a se adapta la realitate este cronică. Culisele, intrigă, luptele între vasali suplinesc dinamică naturală a raportului de forțe între grupuri de interese autentice, bazate pe opiniile politice. Pe măsură împunerii imaginii liderului în opinia publică, a identificării sale cu un partid, pe măsură anonimizării, a dispariției altor lideri și a alternativelor, un partid își schimbă natura și de fapt dispără ca partid. Acest tip de evoluție se explică nu numai prin legea descoperită de Michels dar și prin fragilitatea societății civile românești, prin lipsa exercițiului democratic, prin dominația modelului paternalist (care delegă responsabilitatea și discernământul șefului), prin absența unei culturi politice. De observat că și atunci cînd își oferă norme interne și își precizează procedurile, este posibil ca acestea să nu funcționeze. Pentru că determinanta este *mentalitatea* celor aleși — desemnați să pună în practică normele, iar aceștia pot să dea un conținut diferit, nedemocratic, autoritar, strucțurilor. Dar tot atât de evident este că fără instituirea unor norme, fără acceptarea principiului exprimării tuturor

punctelor de vedere, fără descentralizarea partidelor și separarea puterilor este imposibil ca evoluția descrisă de Roberto Michels să fie realizată. Chiar dacă este voia lui, PAC nu să înțeleagă degenerarea oligarhică sau să repete experiența colosală partidei, rănită în studiul subordonării personalului.

Un partid modern, puternic, deținând capacitatea de a cîștiga alegerile și să guerneze este totdeauna descentralizat, cu o mai mare diversitate de structuri și autogovări, cu multe varii de putere și deținere în care numărul operești sau grupuri nu depășește numărul singură. Centrul de putere se concentrează reciproc, își dominează reciproc competențele, dominând și înțeleveză în număr mare de membri să participe la decizie și acțiune politică. În cazul contrar, se produce o distanță entre *leadership* și

(continuare în pagina 5)

Partidele în mișcare

(urmăre din pagina 6)

membri în care primul factor are dinamică, iar celălalt devine o masă de manevră pasivă, lipsită de voință politică și capacitatea de a se mobiliza și a mobiliza societatea.

Cărăușul între cele două segmente politizat și ne (parțial) politizat se manifestă în toate partidele din fostul bloc sovietic, dar cu precădere în cele constituite în jurul personalităților (dizidenți, intelectuali cunoscuți etc.) care pun în balanță *condiția intelectualului* în societatea postcomunistă, rolul lui în politică și se adresează în principal acestei clase. Un partid este obligat să răspundă cotidian solicitărilor neîntrerupte ale realității, să dea soluții, să-și ia răspunderi, să decida, și — mai ales — să acioneze. Practica și finalitatea acțiunii sunt aspecte definitorii ale politicului. Un intelectual, spre deosebire de omul politic,⁶ contemplă realitatea, o analizează, o descrie, dar lasă alțiora misiunea să acioneze asupra ei. Între natura practică a omului politic și natura contemplativă a intelectualului este o diferență de natură. Cele două perspective se înfruntă totdeauna în dezbatările din partid. Între pragmatici, oamenii soluțiilor și abordărilor concrete, și teoretiștii, oamenii principiilor, este o ruptură și o confruntare permanentă. Pe măsură configurația grupurilor de politicieni propriu-zisi, de profesioniști ai competiției politice, Vechea gardă a inițiatorilor se retrage. Apar personalități de tip politic, iar eficacitatea se impune ca principala valoare, în dauna abordărilor generale. Persistența în timp a vechilor reflexe are drept consecință pierderea aderenței la electorat. Așa cum s-a și întimplat în mai multe ţări din fostul bloc sovietic.

În fapt, eforturile de transformare dintr-un grup de intelectuali preocupăți de politică într-un partid caracterizează perioada postelectorală a PAC-ului.

Sansale sale sunt condiționate de reușita acestui proces. Politizarea leadership-ului în perioada care urmează ar duce la abordarea pragmatică a soluțiilor pentru societatea românească. Astfel PAC va evita declinul partidelor de intelectuali care se petrece în alte părți. Cum?

Dintre partidele apărute în România după 1989, PAC s-a afirmat încă din „declarația de principiu” pentru schimbări ample, pentru reformă economică radicală, pentru o rapidă integrare în structurile europene. Cea mai mare este: pe cine se poate baza PAC în acest proces reformator pe care dorește să-l

posezoare de ateliere, mici firme, proprietăți agricole etc. În vreme ce pentru noi, anii '80 au marcat apogeul dictaturii de tip stalinist, izolare diplomatică și economică, neantizare a proprietății private care mai supraviețuise până atunci. Cu atât mai mult în România, statul este cel care gestionează tranziția. Prețul plătit este că aceasta se derulează în ritmuri și cu obiectivele dorite de birocrație, de *clasa directorilor*. Economia de piață se dezvoltă în general la periferia sistemului (comerț, consultanță, asistență de diferite tipuri) și nu chiar în mijlocul lui (în mare industrie; la nivel macroeconomic lucrurile rămân aproape neschimilate). Societatea civilă are și ea acest caracter periferic.

statului și a milioanelor de persoane care-l deservesc este ca actuala stare de lucru să se conserve. Interesele societății civile nu pot fi bine reprezentate decât de societatea civilă în mod direct. Deși este defavorizată de raportul de forțe, societatea civilă reprezintă segmentul dinamic, iar statul segmentul falimentar și inert. Statul cheltuiește ceea ce colectează prin impozite și activități proprii (în industrie și restul economiei), iar societatea civilă produce, crează locuri de muncă, realizează beneficii. Principalul rezam al societății civile, elementul determinant, este economia de piață. Economia de piață înseamnă, esențial, sectorul privat. Numai expansiunea sectorului privat poate să producă relansarea economiei,

liberale, pentru că au nevoie să le fie apărate și garantate interesele. Pe măsură înaintării reformei economice, structura socială se modifică în avantajul partidelor liberale și dezavantajul partidelor de stânga. De asemenea, pe măsură asigurării unui standard decent de viață partidele extreme își pierd popularitatea, pentru că extremismul este legat de crize sociale și săracie. În tentativa de a propăși societatea, dinamica sectorului privat are un rol determinant. PAC-ul trebuie deci să susțină energetic acest sector, să-l reprezinte în toate structurile de putere la care participă. De rapiditatea și amplitudinea reformelor, de extinderea sectorului privat, depind în cele din urmă rezultatele PAC în viitoarele alegeri. Numai odată cu schimbarea structurii sociale, a structurii proprietății și a ponderii diferitelor pătruri și grupuri sociale, raportul de forțe între conservatori (adeptați ai stagnării, ai schimbării incete, păstrătoare a unor părți importante ale vechilor structuri, sau nostalgicii Vechiului regim) și reformatori (clasele, păturile sociale, grupurile de interes ce au apărut după '89) se va schimba în favoarea celor din urmă. Opțiunea pentru susținerea sectorului privat și ramificațiilor lui reprezintă singura posibilitate de a ieși din izolare politică, de a ne adresa și altor segmente decât intelectualitatea, de a confi concretele, realism, instrumente acțiunii politice.

Rезултат dintr-o mișcare civică, PAC, pentru a deveni un partid politic propriu-zis, trebuie să-și preciseze oferă politică, să-și asume o identitate. Care este aceasta? Răspunsul la această întrebare nu-l aflăm în urma unui ratiocinat academic, ci întrebându-ne ce fel de politică trebuie dusă (pentru a crea capital autohton), pentru a realiza relansarea producției și comerțului, pentru a dezvolta sectorul privat și economia liberă de piață. O doctrină nu are numai un aspect teoretic, ci unul mai ales practic. Doctrina asigură priorități în elaborarea și aplicarea unei strategii politice.

Părerea autorului acestui studiu este că alternativa la fenomenele conservatoare și naționaliste de toate tipurile din Europa centrală și de Est este *liberalismul economic și politic* pentru că răspunde cel mai eficace problemelor trecerii de la dictatură la democrație, de la săracie la prosperitate, deci

Capătul firului

RADU CĂLIN CRISTEA

Nimic mai inoperant decât a comenta axiomele liberalismului în afara contextului specific al tranzitiei. Destule analize cad în păcatul translării unor concepe ce exprimă proprietăți și însuși ale doctrinelor liberale occidentale către conjunctura aparte a unei societăți civile *in statu nascendi* și, pe deasupra, constrinsă să uzeze de mentalități malformate, pe mari porțiuni, de dictatură. În adevăr, pentru a ne rezuma la poziția României, reliefurile par mult mai terestre decât ar putea să sugereze volutele unor ipoteze ce sfîrșesc prin a fi asimilate de un metabolism economic și spiritual tulbură și capricios, aşadar prea puțin dispuș la normări și programe. Fiecare indicator al tranzitiei emana dintr-o realitate ce indică, la rîndul ei, un algoritm al crizei – situație ce obligă la maximă prudență în manevrarea unui lexic care își poate descoperi conotații neașteptate în relația cu o societate astăzi de instabilă. Pentru a da un singur exemplu, să aminti doar noțiunea de *reformă* care ocupă un loc privilegiat în discursul politicienilor români, independent de coloratură. S-a declarat pentru reformă chiar și Partidul România Mare sau Partidul Socialist al Muncii, grupări cotate ca fiind avanposturile cele mai agresive ale restaurației naționalist-comuniste. Bunăoară, în *Platforma electorală a P.R.M.* se afirmă că, în viziunea acestui partid, *reforma și reconstrucția economică a României trebuie să constituie baza asigurării unei existențe decente a întregii populații a țării* (după România Mare, 14 august 1992). Utilizat abuziv sau (inclusiv în citatul anterior) ca paravan demagogic pentru abateri, uneori foarte periculoase, de la înșești principiile democrației, termenul de *reformă* cunoaște astăzi o stare de sleire semantică. Denominând un fenomen descurajant de lax prin inflația de percepții la care conduce, *reforma* ajunge doar în cazurile foarte fericite să descrie un clivaj profund și credibil între nostalgiile comuniste și speranțele capitaliste. În concluzie, numai o *reformă* corect asumată, epurată de imbolduri populiste și desfășurată într-un mediu stimulativ poate aduce, abia acum, în discuție și ideea de *liberalism*.

O victorie involuntară

Doctrina liberală cunoaște o previzibilă vogă în toate țările desprinse din fostul bloc sovietic. *Neo-liberalismul nu provine dintr-un război ideologic sau dintr-un complot premeditat, ci este o banală și involuntară constatare a realității: eșecul economiilor de comandă, nocivitatea patentă a excesului de dirijism și impasurile recunoscute ale Statului-providență*. (Jean-François Revel, *La Connaissance inutile*, Grasset, 1988, p. 121) Didactic vorbind, într-o societate post-totalitară ca România conturarea unui *plafon liberal* se bazează pe doi pivoți indispensabili — *societatea civilă și economia de piață*. Înutil să încarc acest comentariu cu motivele pentru care astăzi constituirea unei societăți civile omogene, cît și elaborarea unei strategii economice ferite de balansări echivoce și rulind, inertial, după legile pieței libere rămîn niște obiective difuzate, pentru moment, sub forma unor relativ incoerente tendințe. Avansăm, deja, printre pădure de paradoxuri. Societatea civilă seamănă mai degrabă cu o utopie vaporosă, plutind într-un spațiu indistinct unde euforia unor imbolduri interferează cecitatea unor

The author makes a comparative analysis of the main liberal doctrines and trends of nowadays Romania. Moreover, possible influences of European and North American liberal tendencies are taken into consideration. A special chapter is dedicated to the interferences between liberalism and various government programs, stressing on the economic behaviour of today's executive. Although the liberal choice seems to be the only saving one, the author considers the obstacles able to block its evolution, such as the absence of an ethical attitude towards private property, the instability of a liberal horizon, the want of reliable leaders and the political will of the Power proving a strong trend towards the socialist left.

structuri amintind de vechea dilemă a formelor fără fond. Semnalele, principal consistente, ale trecerii către economia de piață se înscriu pe o traiectorie voluntară, slalomând printre obstacole nu se poate aprecia cît de redutabile: haosul generalizat, moștenirea mamuților industriali, adaptarea din mers a unui sistem având funcțiile principale inversate, criza managerială, penuria de competențe, ambiguități mai mult sau mai puțin mascate ale intruziunii politicului în economic, un soi de pîndă latentă a statului în zona monetar-fiscală, un cadru legislativ încă rudimentar, cu lacune sau pasaje aleatoriu interpretabile (cel mai discutabil fiind între altele paragraful 2 din articolul 41 al Constituției, unde se consfătuște că proprietatea privată este *ocrotită* și nu garantată), un corp de asperități (instabilitate politică, carente ale protecției juridice etc) îndepărând investitorul străin și inhibând presupptive intenții de infuzare cu capital extern și.m.d. Îndeosebi unele avertismente ale guvernului în exercițiu, inclusiv nivelul simbolic al componentei acestuia, au darul de a forța alte alarmante calcule legate în speță de eventualitatea activării păgubitorului dirijism de dinainte de '89. În fine, din cauzele amintite, dar nu numai, nu există în România un *pat nutritiv de idei liberale* unde să poală germina simburele privatizării asumate ca stare de spirit și cu temeinice fundamente populare.

Impulsuri, tendințe, grupări

In pofida aștor incomodități, unele imposibil de surmontat în această etapă, liberalismul românesc e în plin flux și are toate şansele să cîștige teren. Rămîne, totuși, ca o curiozitate faptul că tocmăi această criză de fundal a liberalismului se asociază cu o nesfîrșită proliferare a grupărilor de orientare liberală. Un inventar al acestora: *Partidul Național Liberal* (cu decizia civilă de înregistrare la tribunal în ianuarie 1990), *Partidul Liberal Monarhist din România* (ianuarie 1990), *Partidul Socialist Liberal* (ianuarie 1990; fuziune, în decembrie 1990, cu P.N.L., decizie anulată în aprilie 1992; printre nouă decizie a Tribunalului Municipiului București a fost avizată cererea de schimbare a acestuia în *Partidul Național Liberal-Convenția Democratică*, partid care a căpătat autoritate juridică în aprilie 1992 și a intrat sub această titulatură în *Convenția Democratică*), *Partidul Uniunea Liberală „Brătianu”* (aprilie 1990), *Mișcarea Neoliberală* (iunie 1990), *Partidul National Liberal-Aripa Tânără* sau *Partidul Liberal* (iulie 1990, prin despărțirea unei fracțiuni din P.N.L.), *Partidul Social Liberal „20 Mai”* (noiembrie 1991, fuziune ulterioară cu *Partidul republican*), *Partidul*

Național Liberal — Convenția Democratică (vezi *Partidul Socialist Liberal*), *Noul Partid Liberal* (iulie 1992, prin despărțirea unei aripi din P.N.L.-A.T.). E vorba de partide autocalificate ca servind doctrina liberală. Diferențele de calibru politic sunt evidente. Trecînd în vîțea peste liberalismul buf al *Uniunii Liberale Brătianu*, peste acea născută moartă *Mișcare Neoliberală*, ca și peste puzderia de efemeride conservînd în subtext o întreagă pleiadă de aventurisme politice, să notăm existența interesantă în cadrul *Uniunii Democrate a Maghiarilor din România* a așa-numitului *Cerc Liberal* de la Cluj. Frontul Salvării Naționale pare să ascundă, de asemenea, un curent liberal mai greu identificabil, al cărui promotor discret ar putea fi Adrian Severin. Cîțiva foști fruntași ai P.N.L. (Enescu, Stoica, Stroe) au format *Grupul pentru reforma politică și morală din P.N.L.*, grup a cărui audiență în cadrul P.N.L. și, eventual, electorală urmează să fie evaluată în timp. În fine, cîteva figuri cunoscute din cadrul *Partidului Alianței Civice* (Anastasiu, Paleologu, Alexandru Popovici, Tănase) au lansat o *Moțiune civic-liberală* care va intra, cu prilejul Congresului P.A.C. din aprilie, în competiția pentru definirea doctrinei partidului.

După opinia noastră, spectrul liberal are în momentul de față patru centri de forță: P.N.L., P.N.L.-A.T., N.P.L. și *Moțiunea civic-liberală* din P.A.C. I se va putea reprosa acestei enumerări absența P.N.L.-C.D., partid parlamentar. Ne grăbim să răspundem că sunt de așteptat din partea acestui partid precizări de conduită. E delcat de luat în analiză un partid lipsit, practic, de doctrină, cu eboșa unei ideologii deduse, cu un anume efort, din declarații cam evanescente, cu motivarea apariției pe scena politică mai degrabă ca reacție la vătămătoarele inițiative ale lui Radu Câmpeanu și, ca tacâmul să fie complet, cu un mesaj bruiat în ultima vreme de tamponările interne de gen V. Brătianu-Cerveni.

Spectrul crizei

Toate programele liberale se simt obligate să-și delimitizeze acțiunea îndeosebi pe spațiu scurt — simptom al aceleiași subterane a crizei care temperează orice proiect de anvergură. Cităm din capitolul de politică economică a N.P.L.: Considerăm că *reforma economică în România se află într-un moment de criză datorat atât lipsei de fermitate în aplicarea unor politici sau măsuri economice, cît și greșelilor apărute pe parcurs în domeniul secențialității și ritmului de aplicare a acestora*. Diagnostic apropiat în *Moțiunea civic-liberală* din P.A.C.: *Societatea românească se află în criză: economică, socială, politică, instituțională, morală, educatională*. O parte

din cauze provin din moștenirea dezastruoasă lăsată de dictatură; altele fin de reportul de forțe între grupurile de interese ce s-au manifestat după 1989, care au obstrucționat încheierea unei strategii coerente a tranzitiei, a unei forțe capabile să ducă transformările în ritmul necesar, a unei voințe politice adecvate acestui scop.

Definirea raportului stat-individ rămîne cheia de boltă a oricărei doctrine liberale. Toate forțele liberale românești cad de acord că descentralizarea și, simultan, privatizarea economiei constituie unica formulă ce poate conduce către capitalism. Diferențele apar în interpretarea ritmului privatizării și a dimensiunii acceptării unui anumit rol al statului în procesele economice. În numeroasele diferențe avute cu puterea, liberalii au fost jînta unor atacuri ale căror victime ar fi putut fi, eventual, strămoșii lor. Astfel, la *Convenția Națională a F.S.N.* din primăvara anului trecut, după ce aplicase, ca prim-ministru, un program de reformă de extracție liberală, Petre Roman, animat brusc de idealuri social-democrate, a descărcat o tolbă de săgeți otrăvite împotriva mentalității socotite perdante a *dreptei istorice* (reproș împărțit, dacă descifrăm exact cabala domnului Roman, între P.N.L. și P.N.T.-C.D.). Mai mult decât atât, în perioada campaniei electorale, Ion Iliescu a jînuit să se războiască apărând *destabilizatorii* din opoziție care ar conspira (și) pentru implantarea în politica românească a acelui *laissez-faire, laissez-passer* ce ilustrase, e adevarat, un segment temporal strict delimitat din politica economică a Statelor Unite și (cu unele corecții) a Angliei, numai că tocmăi în secolul trecut. N-am dori să se deducă de aici că lecturile economice ale șefului statului român nu ar fi chiar la zi. Ceea ce e dificil însă de trecut cu vederea este că filipica domnului Iliescu, tipic marxist-leninistă, a cunoscut o solidă notoritate în epoca dejăstă. Polemică defazată chiar și la acea vreme, dar, oricum, mai aproape cu o jumătate de secol de perioada individualismului autoritar și sălbatic pentru care statul, guvernele sau diferitele manifestări ale politicului erau cotate ca niște frâne artificiale în calea propăsirii naturale a individului. Cumva simptomatic, manifestul civic-liberal din P.A.C. socotește oportun să pareze această inadecvată obiecție, precizind că *liberalismul față de care ne simțim atașați nu este liberalismul sălbatic* (subl.aut.) al *începuturilor capitalismului modern*. Ceva mai bine informat, președintele Iliescu nu ar fi trebuit probabil să scruteze zări astăzi de îndepărțate în timp și spațiu. S-ar fi găsit, poate, argumente mult mai la îndemînă, cum ar fi fost situația economică din Germania, Italia sau unele state din centrul Europei, unde, îndeosebi în perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial, descentralizarea nu s-a tradus printr-un radicalism atroce, ba dimpotrivă, i-s-a recunoscut statului, într-un dozaj elastic, rolul de arbitru loial și chiar de instanță regulatoare a unor sectoare (în genere - de interes național) acoperite insuficient de sectorul privat. De altfel, nu spunem o nouătate, miezul polemic al liberalismului s-a fixat în jurul limitei ideale a manifestării statului în economie. A prins contur așa-nuitul *liberalism de tip social* prin care statul își motivează *nuvelă responsabilitate economică*, necesitatea garantării unor forme mai complexe de asistență, rămase nestimulatice pentru domeniul privat. Transportată pe sol autohton, o atare ipoteză se înalță pe un

(continuare în pag. 9)

(urmăre din pag. 8)

teren minat pentru că, vine întrebarea fundamentală (și) pentru liberalii noștri, în ce grad și pînă la ce nivel poate interveni statul, astfel ca acțiunea să, acceptată ca fiind corectă în esență, să nu trezească monștrii somnolenții ai dirijismului de tristă faimă?

sincretic al obiectivelor economice și spirituale ale liberalismului *vechiul stat omnipotent și paternalist trebuie să se transforme într-un partener al societății civile*.

Constrins probabil de biografia sa antebelică, P.N.L. trimite fără preparative la evocarea unor motive de contencios cu statul, în momente date de uriașul val de

parcă mai suspecte persistă și în ceea ce privește tratarea puterii executive. Dacă P.A.C.-ul rămîne „daonamă” exprimarea spumoasă a lui Alexandru Paleologu, un „partid tînăr în căutare de doctrină”, toate celelalte grupări n-au ezitat prea mult atunci cînd li s-a oferit ocazia de a cochetă cu puterea. Intrarea P.N.L.-A.T. în *Carta pentru Reformă și Democrație* înținându-să fie un filii cu puterea sau chiar

vrajbe și contorsionări ale liberalismului mondial. Am merge pînă acolo, riscind, liberalismul românesc, încît ne-am hazarda într-oordonare pe dublete a acestor impulsuri liberales. Tabloul nostru ar fixa de o parte tandemul P.N.L.-N.P.L. (profităm aici, înșimplător, și de atuul intenției de fuzionare a celor două partide, inițiativă dificil de conceput în lipsa unor sinonimii

statului. *In materie de economie, statul are sarcini esențiale să susțină moneda națională, să contribuie la crearea infrastructurii necesare (școli, spitale, universități etc), să prevină și să reprime abuzurile în jocurile concurenței economice, să arbitreze interesele contradictorii pentru o soluție conformă cu binele comun. Prin comparație, demontând strategia economică a N.P.L. se vede cu ochiul liber că statul are aici prea modic și, chiar așa, fiecare mișcare a să interpretează ca potențial nociv pentru societate. Așadar, un rol profund nefast provenind, în general, din funcționarea inertială a unor structuri administrative burocratice, din dezinteresul față de semnele și așa plăpînde de aglutinare ale sectorului privat, din practicile anticoncurenționale și monopoliste, din subiectivismul sau voluntarismul unor șefi de unități incompetenți sau refuzind să gîndească în spirit reformist, din centralismul, xenofobia economică și eficiența ridicol de scăzută cu care se valorifică în multe situații capitalul intern (cu adăugirea — *în mod deosebit în unitățile al căror proprietar este statul*), din asumarea de către instituțiile abilitate ale statului a unor sarcini privind politica bugetară și fiscală care-i depășesc evident atribuțiile și înseamnă deja o imixtione cu șanse mari de a favoriza abuzul și a.m.d. În consecință, această manieră de revelare a ofensivelor economice a statului periclităza grav instalarea și emanciparea mecanismelor pieței, motive suficient de consistente pentru ca N.P.L. să consideră că *principalul rol al statului, într-un astfel de parteneriat, este de a favoriza — în limitele legale — inițiativa și dinamismul agenților economici*. Într-un unghi de atac cu o dechidere similară, în doctrina P.N.L. statul trebuie să și reprime drastic orice tentație dirijistă, rangul său fiind diminuat pînă la acela de servant, de auxiliar pentru lansarea în forță a pieței libere. În concluzie, numai o asemenea degradare brutală a oportunităților statului asigură premisele stabilizării macroeconomice.*

De aceeași parte a baricadei, dar într-o altă poziționare, semnatarii moțiunii civic-liberale din P.A.C. acordă un capitol special rolului statului în perioada de tranziție. Adică: *De parte de a dezavantaja statul, privatizarea proprietăților sale generează puterea economică necesară instituțiilor sale pentru a se moderniza și pentru a rezolva problemele cu care este confrontat. Din cele două tipuri de proiecții economice, pe termen scurt și lung, alegem prognoza pe un spațiu limitat la realitatea imediată, în speranța facilitării comparației cu celelalte programe liberales. Iată: „Pe termen scurt, politica noastră are în vedere rationalizarea activității statului în toate domeniile, descentralizarea administrației publice și întărirea administrației locale. În ceea ce privește rolul său economic, în perioada imediat următoare a tranziției, statul trebuie să acioneze pe cîteva direcții prioritare: continuarea reformei economice, urmărirea și evaluarea rezultatelor acesteia; privatizarea proprietăților de stat; asistarea și promovarea mecanismelor economiei de piață (piata de produse și servicii, piata de capitaluri, piata muncii); crearea cadrelui legal necesar mobilizării resurselor economice și financiare, inclusiv facilitarea pătrunderii capitalurilor străine; demararea unei politici consacrate dispariției pozițiilor de monopol deținute de unii producători în economia românească”*. Într-un punct

abuziv, împroprietărirea tuturor celor care au contribuit la constituirea patrimoniului privatizabil, precum și alte măsuri reparatorii pentru punerea celor prejudiciați în drepturile lor firești. Mi-ă îngădui să observ, în treacăt, că insistența dezgropării, perfect justificată de altfel, a acestor racile pierdute în bezna primilor ani de comunism românesc dau programului P.N.L. un aer de originalitate ușor vîrstă. Oricum, și aici, simpla apropiere de un cît de nebulos areal sugerind prezența statului irită spontan discursul, traducind exclusiv o experiență deceptiōnătoare cu un inamic considerat *a priori* foarte primejdios. Prestația statului devine esențial nulă, misiunea acestuia limitindu-se, în accepția P.N.L., la predarea seacă a gestiunii către sectorul privat. Preconizând „dislocarea structurilor centralizate de stat din sfera economicului”, P.N.L. nu scapă din vedere nici modalitățile prin care statul e expediat din scenă pe ușa din dos. E vorba de *transferarea treptată a proprietăților economice din proprietatea statului în proprietate particulară*, adică: *vînzarea de acțiuni și active (...) direct posesorilor de certificate sau prin intermediul fondurilor mutuale (cît și) prin crearea de societăți mixte cu capital străin și autohton*.

Liberalii și puterea

Ce se poate constata din studierea comparată a celor patru programe liberale? Că în ceea ce privește „liberalismul politic” corul liberal românesc intonează, fără distanță semnificativă, același înm adus libertății de conștiință, inițiativei personale, diversității sociale, non-discriminării de orice tip etc., toate fiind subsumate unui ideal democratic care n-a cunoscut, după *Declarația drepturilor omului* din august 1789, decât sumare și fidele ajustări dictate de dinamica realității istorice. Omonimii

guvernămint foarte robust la acea oră. Are poate mai puțină importanță că alianța s-a dovedit pînă la urmă o inutilitate sublimă. Să notăm că această întovărășire cu puterea i-a surprins împreună pe actualii lideri ai P.N.L.-A.T., cît și pe viitorii separatiști din N.P.L. (Catarană, Boroiu, Tîrceau etc.). În continuare însă, preț de circa un an, deși oficialmente partid de opozitie (bine angajat în acest sens în cadrul C.N.I.D. și al Convenției Democratice), P.N.L. a participat efectiv la guvernare, e drept, alături de un F.S.N. mult mai vîlăgit (excludem ca minore ocuparea de către Mărculescu și Bleahu a portofoliilor agriculturii și, respectiv, mediului). P.N.L. a funcționat în acea perioadă ca o insolită putere de opozitie. Ministrul liberal Danielescu a avut în mînă toate cărțile pentru a impune sub semnatura P.N.L. programaticele metode de privatizare în ritm alert a economiei. Or, pentru a fi foarte eleganți, să completăm doar că mișcările ministrului liberal la cîrma economiei românești au fost nespus de discrete. Rămîne astfel instructiv faptul că forțele liberale ale domnului Cîmpeanu nu s-au simțit sufinjenite de vădită îndepărtare practică a guvernului față de avîntatele itinerare reformiste validate de programul P.N.L. Precauțiile din introducerea analizei noastre devin astfel cu atît mai motivate cu cît suntem tentați să inventariem acest nefericit decalaj dintre ivit, în exercițiul guvernării, între euforia abstractă și deziluzia nespus de concretă din conviețuirea cu sine însuși a aceluiași partid.

Dublete siameze

Mutatis mutandis, cel puțin avînd ca etalon gradualitatea admiterii statului în incinta economică, polemica indirectă purtată între programele liberale românești pare rezonantă pînă la un punct cu diferențele

Croit după un model la fel de pragmatic și debordînd de soluții tehnice, marcate de un operativism precipitat, programul N.P.L. poate fi comprimat în trei cuvinte: *tranzitia este economică*. Celelalte transformări radicale survin aşadar în plan secund. Privatizarea se întăriște rapid, trebuie găsită o cale nebirocratică, rapidă și onestă de asigurare a accesului la proprietate, astfel ca înainte de toate și în regim de urgență să fie accelerată transferarea către sectorul privat a stocului de capital înghețat în fondurile fixe a (sic!) mii și mii de întreprinderi de stat, ineficiente și dezinteresate. Sanctionat cu aspreme, statul trebuie să se împace cu rolul minor de martor al schimbului de proprietate. De altfel, intoleranța N.P.L. față de orice intruziune a statului se confirmă și prin șarjele dîrže îndreptate contra guvernului (nu aflăm care dintre ele); în orice caz, una din sursele prăbușirii economice ar fi și *absența unor politici coerente și a unui interes real din partea executivului pentru asistență tehnică, managerială și financiară a agenților economici, deveniți autonomi dar incapabili de a se adapta rapid noilor condiții*.

Modificare de perspectivă în liberalismul P.N.L.-A.T., unde statul își depășește menirea ambientală evocată mai devreme și e tratat ca un colocutor de pe seama căruia se pot trage folosete. Citez chiar din Argumentul P.N.L.-A.T.: „Sîntem pentru un stat social, dar care să fie bazat pe o economie sănătoasă și puternică. Sîntem pentru un stat arbitru, dar trebuie să-i redăm acestuia prestigiul și autoritatea care sunt dispersate astăzi în reglementări meschine (subl.n.)». Sîntem pentru un stat puternic, care trebuie apropiat cît mai mult de cetățean și, totodată, să-i creem (sic!) acestuia din urmă pîrghile legale de control, pentru a aduce statul la rolul de slujitor al intereselor generale ale societății“. Transferul de proprietate nu este vizualizat cu vîțea și radicalismul cerut de P.N.L. și N.P.L. Tonul este evident mai moale, fie și în formulări de felul *incurajării accesului la proprietatea privată*.

Marcaje la fel de tolerate în documentul liberal din P.A.C. unde statul pare a fi achitat de culpele sale din dictatură. Punctul de pornire este ideea că „garanția libertății și a democrației nu poate fi oferită decît de consolidare a societății civile în raport cu statul. Anumite pîrghii de dependență față de stat nu numai că nu produc calamități, dar pot chiar favoriza penetrările societății civile. În această accepție, statul nu trebuie doar admis, ci cooptat ca partener cu legitimități general profitabile. În economie, de exemplu, statul devine primul perdant al obstructionării privatizării: *Un stat slab este acela în care economia produce insuficient și inefficient, așa cum este cazul economiei românești de astăzi. Cu o economie falimentară, statul este în pericol să-și piardă independența și să se confrunte cu repetate convulsii sociale*. O excomunicare a statului sau o reducție prea austera a autorității acestuia ar pune sub semnul îndoelii însăși noțiunea de societate civilă, aflată, în această etapă, într-un echilibru instabil. Pe termen lung, obiectivele politicii noastre decurg din conceptul statului minimal; adăugire care arată că, în concepția liberală a P.A.C.,

(continuare în pag. 10)

(urmare din pag. 9)

statul este un *aliat circumstanțial*, cu o pondere în scădere în raport cu fortificarea societății civile. Altfel spus — o doctrină liberală de sensibilitate socială.

Reziduuri livrești?

Proportions gardées, direcțiile liberale aflate astăzi în cursă în România seamănă întrucâtva tradiționalei înfruntării dintre conservatori și neo-liberali. Sunt semnale îndeajuns de convingătoare, după opinia noastră, pentru că un anumit spirit emanat de P.N.L.-A.T. și Moțiunea civic-liberală din P.A.C. să poată fi asociat cu aşa-numitul *liberalism social*. Acesta a căpătat o anumită omogenitate la sfîrșitul secolului XIX și primele decenii ale secolului XX. Cîmpul de manifestare a fost mai ales Anglia (îndeosebi sub influența teoriilor lui T.H.Green) și Statele Unite (unde promotorii cei mai cunoscuți au fost John Dewey și Herbert Croly). Aceste teorii se bazaau pe convingerea că libertatea individuală se putea foarte bine exprima printr-un gest de împăcare și cooperare cu statul. Unul din argumente era acela că explozia inițiativei private era marcată de un egolatism economic complet indiferent față de un minim program de protecție socială. Mai mult, lipsind aici suscipciunea funciară a liberalismului clasic față de intervenția statului, acesta din urmă putea deveni chiar indispensabil, de exemplu, pe terenul asistenței sociale. Noul curent liberal, pariziind la început partide social-democrate intrate mai profund în reflexele electoratalui, s-a impus, mai ales în Europa și a fost bănuit imediat că propagă, mascat, o ideologie socialistă. Tinerii furioși au trecut și oceanul, unde aderenții vechiului liberalism purist au fost cotați ca fiind conservatori. De aici încolo, diferendul a evoluat destul de linear, conservatorii

aruncând la tot pasul anataea bănuelii de socialism, în timp ce neo-liberalii le reproșează conservatorilor că sunt retrograzi, că refuză înnoirea unor doctrine prea perimale, în esență, că nu se adaptează celui mai progresist curs al economiei. Liberalismul european este prin tradiție un adversar al stângii. Nu trebuie să ne mire că liberalii n-au ezitat nici la noi să acuze vehement guvernul în exercițiu. Făcând iată puțină istorie, e util să ne amintim că prestigiul conservatorismului liberal a sporit oarecum neașteptat în perioada celui de-al doilea război mondial (și chiar cîțiva ani după încecerea lui), multe democrații europene adoptînd cu un fel de disperare grăbită, tocmai ca alternativă la spaima de forță în creștere a stângii comuniste. În aceeași ordine de idei, încă din 1990, P.N.L.-ul, și pățit pe deasupra, avertiza că se opune stângii comuniste conservatoare sau reformate, adeptă a egalitarismului, colectivismului, dominației monopoliste a Statului. Ca să încheie acest capitol — nu este exclus ca anumite articulații ale liberalismului românesc de astăzi să se inspire din bibliografia confruntării dintre conservatori și neo-liberali.

Un oaspete inevitabil

Încercind să tragem o linie, avem sentimentul că în România zilelor noastre liberalismul este, de fapt, una singura religie economică. Unii (avansind de la *chioșcari* la freamătul unei

dacă între lege și individ nu s-ar interpune o sumedenie de piedici, cele mai multe, credem, de ordin material (de tipul — beneficiile de libera circulație, dar n-ai bani să circuli). Impresia noastră este că, îndeosebi în ultimii doi ani și jumătate, cazurile de încărcare a drepturilor omului în România au fost în netă inferioritate față de probele respectării acestor drepturi. Mai departe — cu toate etapele, stările și sovăirile sale, economia de piață este în neîndoiehică articulare. Or, ce pot fi mai librale decât o societate civilă (străduindu-se să fie) normală și o economie de piață, chiar traversată, repet, de destule exițări?

Primul val cu unele „creste” liberale aparține după opinia noastră guvernului Roman din timpul C.P.U.N.-ului (e un punct de vedere neîmpărășit de uni specialiști). Un soi de liberalism dezordonat, exhibiționist pe alocuri, prizind uneori strategii verificate în Occident, dar contramandate de replicile unei economii răvăsite de centralism. Un liberalism evident nesistemtic, ba chiar cu capul în nori și lăsând în destulă rînduri impresia că a scăpat situația de sub control. Virind din mers și obligînd colosul economic comunist la o modificare cu 180 de grade a direcției de înaintare, guvernul Roman a calculat uneori eronat dimensiunea unor efecte. Numai că în acest vacanță generalizat, primul guvern Roman are meritul unor incizii și inspirația unor măsuri care au definit cadrul reformei și i-au fixat un itinerar, să sperăm, irevocabil. Cu toate păcatele sale, guvernarea Roman a sesizat principalele verighi care faceau accesibilă o eventuală revenire la vechile structuri. Convertibilitatea limitată a leului, de exemplu, aparent o banală măsură fiscală, ni se pare una dintre cele mai anticomuniste reacții de după decembrie '89 tocmai pentru că a distrus sau fisurat definitiv toate punctele ce ar mai fi putut lega de economia comunistă. Guvernul Văcăroiu a putut să șocheze prin insistența asupra caracterului *social* al reformei și a sporirii intervenționismului statal în economie. Șeful executivului vrea asădar o *coordonare uteră socială*. Analizați au început să-și ordoneze fișele, ajungînd tocmai în Suedia, al cărei model economic, printre-o ciudată coincidență, a fost invocat prin '90 de președintele Iliescu și repetat, mai nou, de premierul Văcăroiu. Școala keynesiană a lansat, e adevărat, un model de structurare macro-economică în care pîrhile de intervenție și control ale statului cunoșteau o relativă accentuare. Numai că o asemenea doctrină doar a infuzat un sistem economic avînd o nebîbîtoare piață a capitalului, cu un sector privat trainic și care își vedea de ale sale, acceptînd, între altele, una din cele mai drastice impozitări pe profit din Europa cu conștiință împăcată a cetățeanului că urmarea firească a acestei măsuri este una din cele mai opulente protecții sociale, *girate de stat*, de pe bătrînul continent. Cu adăugirea că suedezi n-au avut motive să se îndoiască de onestitatea propriului stat. Așa cum încă o mai fac mulți din supraviețitorii regimurilor dictatoriale, obișnuiți cu un stat rapace, funcționînd izolat de societate și lucrînd în dauna ei.

Metoda bîlbîielii

Dl. Văcăroiu apelează ori de câte ori are prilejul la un vocabular economic extrem de incomod, pentru domnia sa în primul rînd. Tocmai acest insistent apel la noțiuni economice însoțite de o aură, uneori, și înțeles de ambigău ne trezește însă vagi bănuieri în sensul că premierul să ar

Văcăroiu abat gîndurile observatorilor tocmai către o Suedie imediat post-belică (cînd modelul invocat a cunoscut o anumită puritate de exprimare) este, de astă dată, doar o gașă. Ne întrebăm pentru ce n-a atras, să spunem, prelucrarea suplă a acestui model în timpul mandatului cancelarului Erhard? Probabil pentru că răspunsul ar fi avut un inconvenient, trebuind să accepte o practicare a acestui model tocmai de către unul din simbolurile liberalismului german și tocmai la un deceniu și jumătate de liberalism dur inițiat de același Erhard. Nehotărîrea actualului guvern considerăm că provine din faptul că este incapabil să înregistreze halucinanta zonă de contact să limitează toate acțiunile sale. Există, pe de o parte, o suprafață dominantă de liberalism (în speță, o cadență a reformei destul de indiferentă la orice prestidigită și influență din afară); după cum există o suprafață de social-democrație pe care doar spaimă de trecutul apropiat împiedică să se numească socialistă (un socialism modern și încercînd să țină trena unor modele în funcțione, cel francez în primul rînd). Rigorile impuse de reformă împiedică un balans sensibil către stînga socializantă, după cum evidențele atracții spre o resurrecție rafinată a centralismului și un egalitarism social ieșit din coasta bătrînului Marx stîngheresc o deplasare prea vioacă către flancul drept. Analizînd o atare dramatică guvernare, înțepelciunea populară ar găsi probabil o ipostază a astă de românescui *nici cal, nici măgar*. Adică un guvern orchestrat din persoane care au muncit, decenii în sir, la vîrful centralismului economic comunist și care, pentru ca nimenei să nu mai priceapă nimic, au fost selectate tocmai pentru a aplica reformă, ceea ce, după opinia noastră, chiar și fac.

Lipse și prisosuri

In cîntextul unei guvernații în care coexistența liberalismului, a social-democrației și socialismului exprimă mai degrabă absența unei doctrine, alternativa liberală, stimulată și de împjurarea că este servită de persoane ce aduc, în genere, un aer profesional pe o scenă politică remarcabil dotată cu un evantai colorat de diletanți, ar trebui în mod logic să cîștige lupta chiar înainte de a începe. Ce-i lipsește, totuși, liberalismului românesc pentru a se impune? Îi lipsește credem, mai ales, *educația libertății de a alege* sau, cu cuvintele lui Milton & Rose Friedman, *libertatea de a folosi resursele de care dispunem în funcție de propile noastre capacitați* — libertatea de a ocupa orice loc de muncă, de a angaja orice afacere, de a cumpăra de la oricine și de a vinde oricui, atât timp cît facem toate acestea pe o bază strict voluntară și cît nu recurgem la forță pentru a avea o influență coercitivă asupra celorlalți (Milton & Rose Friedman, *Free to Choose*, Harcourt Brace Jovanovich, 1979, p.66). Lipsesc, prea adesea, și banii, dar, pe de altă parte, și riscul ipotecării unor bunuri contra unui împrumut la bancă. Credem că fundamental gravă este inexistența unei *etici a proprietății private*. Oricât de sofisticate ar fi teoriile economiștilor, problema cea adevărată, de viață și de moarte, este cine se află la capătul firului și cum e receptorat mesajul? Un sondaj al IRSOP de la începutul lunii februarie pare în măsură să comprime în cîteva coeficiente starea de confuzie colectivă din România. Astfel, numărul celor convingi că mergem într-o direcție bună este doar cu două procente mai mare

din persoanele interviewate nu economisesc. Unele speranțe, totuși, privind credința că *hotărătoria, înșelătoarea, mita, lenea și ineficiența* sunt, în corpore, mai răspîndite în comerțul de stat față cel cel particular (cu diferențe între 23% și 62% în favoarea sectorului privat). În fine, la întrebarea consideră că, în 1993, România va reuși sau nu va reuși să opreasă criza economică?, 58% din persoane răspund negativ, ceea ce poate să însemne și calcul lucid, dar, prin proporția foarte mare a pesimistilor, și o neîncredere pe spațiu lung în tot ce presupune trecerea spre economia de piață. Liberalismului românesc îi lipsește *tradiția* și nu mă refer în primul rînd la un trecut de care liberalii noștri n-au pentru ce să se rușineze, ba dimpotrivă. Lipsa tradiției se traduce însă și prin-o vocație a fragmentarismului, explicabilă pînă la un punct de nebulozitatea iscată de revenirea la pluripartidism. Ceea ce nu cred că scuză puizeria de grupări liberale, pare-se, complet inapte pentru maturitatea unui consens. După cum nefastă tradiție mai înseamnă un subconștient național încă nepărtit de fantomele comunismului, timorat și vulnerabil, antrenat, decenii peste decenii, într-o luptă surdă cu propria sa identitate și posomorit să afle peste tot numai interdicții și violări ale dreptului de a gîndi în mod independent. Poate că *tradiția normalității* să se facă mai repede decât credem, sechetele anilor de comunism rămîn însă și vor continua să împiedice, o vreme, stabilitatea unui orizont liberal care, probabil, e singurul apt să scoată la lumină: *Începutul cu începutul oameniei* încep să realizeze din nou că societatea nu se poate lipsi de societatea privată. Cu toate acestea, critica, ostilită la care a fost supus, decenii de-a rîndul, sistemul proprietății private asupra mijloacelor de producție a lăsat în urma ei o prejudecată astă de puternică împotriva sistemului capitalist încît, în ciuda faptului că se recunoaște caracterul inadecvat și impracticabil al socialismului, oamenii nu se pot hotărî să admită deschis că trebuie să se întoarcă la o viziune liberală asupra proprietății (Ludwig von Mises, *Liberalism in the Classical Tradition*, The Foundation for Economic Education, Inc. & Cobden Press, 1985, p. 76). După cum liberalismul nostru îi lipsește, ceea ce poate deveni mai ales pentru el handicapant, un mediu economic îndeajuns de echilibrat pentru a-i absorbi corect semnalele și a-i putea întrezi beneficiile.

Eliberarea de vrajă

Ne aflăm, să nu uităm, nici o clipă în România. Versurile unui poem școlăresc scris de Marin Sorescu au căpătat asupra unui popor deprins să bolborosească la comandă numele conducătorului unic forță malefică a unui blestem. Blestemul unui nominalism *sui generis*, orice idee sau stare de spirit fiind identificate cu o persoană anume. Ravagile acestui nominalism se văd de la o poartă. Dar pentru că orice gînd, pentru a deveni eficace, trebuie adaptat la competența și sensibilitatea celui care-l primește, vom spune și noi că, probabil, liberalismul românesc îi lipsește în primul rînd un Ludwig Erhard, cel care, într-o duminică senină de iunie 1948, anunță (începînd cu o măsură fiscală cu o formidabilă undă de soc) că, prin *liberalism*, economia devastată a Germaniei va reveni la normal. Iar dacă România își va găsi într-o bună zi un Erhard al său să sperăm că acesta va fi cît de cît neamă, adică își va ține promisiunea.

Rădu Călin CRISTEA /born

THE CONGRESS OF THE HUNGARIAN DEMOCRATIC FEDERATION OF ROMANIA: POSTPONED CONFRONTATIONS

MICHAEL SHAFIR

The third congress of the Hungarian Democratic Federation of Romania (HDFR) was held in the Transylvanian town of Brasov between 15 and 17 January. None of the previous congress of the HDFR (a conglomerate uniting sixteen different parties and associations) had been so closely watched as this gathering. Both the Romanian-language press and the press of the Hungarian minority reported extensively on its preparation and debates; furthermore, the media in neighboring Hungary covered the congress extensively, as indeed did international news agencies and part of the Western press. The reason for this unusual extensive coverage was twofold. On one hand, many observers expected an all-out confrontation between the more militant current in the HDFR's leadership and its rival school of thought. On the other hand, an ensuing intensification of animosity between the Romanian ethnic majority and the Hungarian minority was predicted if (as many suspected), the so-called radical faction in the leadership succeeded in imposing its line on the program about to be adopted by the federation at the Brașov gathering. As a corollary of the radical's presumed victory it was also assumed that the political alliance between the HDFR and the other members of the Democratic Convention of Romania (DCR) would come to an end, since the other members of the convention would be unwilling to be identified with demands that (rightly or wrongly) are largely perceived by the ethnic Romanian majority to jeopardize state unity.

The actual outcome of the congress apparently did away with these apprehensions. The radicals seemingly backed down from both the attempt to take over the federation's executive leadership and from the endeavor to impose their imprint on the HDFR program. However, at closer scrutiny it transpires that neither the personal conflicts within the HDFR nor the escalation of the inter-ethnic confrontation have really been set away. What was achieved may yet turn out to be no more than a compromise solution, one that, at best, postpones the conflicts. Indeed, for the *Triumph of reason* (as many Romanian and Hungarian journalists and politicians labelled the outcome of the congress) to be permanent, one would need to defuse the device of Romanian extreme nationalism and its excesses. And the option does not seem to be realistic at this stage.

Radicals, Realists and Moderates in the HDFR

Summary: Against the background of intensifying anti-Hungarian nationalism in Romania, the HDFR underwent a radicalization process in 1992. The declaration of Cluj, demanding „communitarian autonomy“ for the Hungarians of Romania attested to the process of radicalization. Three main currents, the radicals, the „realists“ and the moderates emerged in the HDFR. The congress held in Brasov in early 1993 reached compromises on many of the issues on the HDFR agenda, but in fact postponed the confrontation in the party and with the Romanian ethnic majority for a later stage.

The radicals, among whom the most prominent were the HDFR's honorary president, Reformed bishop Laszlo Tokes and the organization's vice president, Geza Szocs, argued that the policy of *small steps* had produced nothing but frustration for the Hungarian minority in Romania. They pointed out that none of the main desiderate voiced by the HDFR since its set up in early 1990, such as the revival of the Hungarian-language university in Cluj (abolished by the Romanian authorities in 1959), a ministry for the problems of the national minorities or the passing of a law protecting these minorities, had been achieved. What Domokos and his group were viewing as achievements, the radicals argued, were in fact nothing but more fallacies. By sanctifying compromise into the HDFR's political credo, it was argued, the Domokos group was not displaying realism but accepting the perpetuation of a negative reality. In so doing, it was implied, the group demonstrated that it has been itself infested by traces of Romanian political culture such as submissiveness to the powers-that-be, conformism and opportunism.⁴⁾ Moreover, Domokos was accused that in pursuing this policy, he was but perpetuating the situation that had existed under the regime of Nicolae Ceausescu, and his critics did not fail to point out that under that regime Domokos had held relatively prominent positions as a member of the Communist party's Central Committee and in the administration of minority cultural life.⁵⁾ The alternative to the policy of „small steps“, the radicals came to be persuaded, was to impose on the authorities the right of the Hungarian minority to what was termed as *self-determination*.

Hungarian-language terminology, however, is confusing on this matter, since „self-determination“ (*bélső önkormányzás*) can be translated also as *self-administration* and *self-*

soothe the Romanians by stating that the Cluj declaration was merely an *offer* for dialogue with the ethnic majority and by no means a step towards Transylvania's autonomy. Tokes, however, was less assuring; he did not rule out territorial autonomy, only stating that we do not think of secession, which, (because of demographic and geographic reasons) would anyhow be impossible.¹¹⁾ Other radicals, such as the Tokes associate Imre Borbely, explained communitarian autonomy as granting the Hungarian minority a right to its own parliament which could veto Romanian legislation affecting its interests.¹²⁾ It soon transpired that the adoption of the Cluj declaration had actually been imposed by Tokes and his group on a reluctant Domokos. Domokos, who had been recovering after a stroke on the wake of which he announced that he would retire at the forthcoming congress, had been unaware of the preparations the radicals made for the declaration. Faced with a *fait accompli*, he nonetheless managed to alter the text proposed by the radicals, in an attempt to make it less stringent for the ethnic Romanian majority. This resulted, however, in an ambiguity open to many interpretations (as Domokos in fact admitted); it also nearly resulted, however, in the dismissal of Domokos, who was given a *non-confidence* vote by the HDFR presidium. The dismissal, however, was eventually repealed, after Domokos pointed out that according to the statutes, only the HDFR congress could discharge him.¹³⁾

The declaration began by deplored the absence of a solution to the specific problems of the Hungarians living in Romania and went on to state that this population did not want to be uprooted or to emigrate from what it considered to be its *homeland*, but at the same time did not wish to be assimilated by the ethnic Romanian majority. Reiterating a statement made at the second HDFR congress in 1991, the declaration then defined the Hungarians living in Romania as a *co-nation* or a *state-building nation*. This definition had important connotations, for it, first, implied the rejection of the constitutional article in which Romania is defined as a *unitary state* and its substitution by a claim that the state was multinational in character; and, second, it also meant that the HDFR was rejecting the confinement of the Hungarians of Romania to the status of a national minority. Consequently, the statement said we are an equal partner of the Romanian nation. This equality, however, could only be institutionalized by implementing what the declaration termed as *communitarian autonomy*, which, it was stated, derived from a long tradition of *ethnic and religious autonomy* in Transylvania. But

precisely when it seemed that the triumph of the radicals would be ensured at the forthcoming party congress, a counter-current came into being in the HDFR. A third group, labelled *moderate* (just as Domokos' faction originally had been) by the Romanian press and *assimilationist* by the HDFR radicals¹⁴⁾ began organizing itself. This current traced its origins to a letter originally signed by thirteen Hungarian intellectuals, whose position was endorsed by many others, and which was published in The Hungarian-language Transylvanian weekly *Europe ido* on 9 December 1992. Some of the signatories were former associates of Szocs in underground *samizdat* activities under Ceausescu, which rendered much credit to their appeal among the Hungarian minority. In addition, some of them, (such as Eva Gyimesi or Peter Banyai) were on record for advocating the defense of minority rights, but also collaboration with those parts of Romanian civil society that were active in the pursuit of the country's democratization.

The thirteen objected to both Domokos'

(urmăre din pagina 11)

The Radicals on Retreat?

It was widely assumed before the Brasov HDFR congress that the radical line would prevail. Leaks from the opposing camps indicated that Tokes would take over the presidency of the HDFR; that the HDFR would persist in demanding for the Hungarian population of Romania a status going beyond that of a recognized national minority; and that territorial autonomy would be explicitly included in the new party program about to be adopted. None of these assumptions materialized.

The DCR sent to the congress some of its foremost personalities in what was interpreted as an attempt to both strengthen the anti-radical currents and warn the HDFR that its membership in the alliance would be at stake in case of a radical victory. The DCR president, Emil Constantinescu, even interrupted a visit to Italy to attend the congress and deliver a message calling for ensuring future collaboration with the Romanian opposition.¹⁹ What is more, it seems that the Hungarian government and many of the guests representing Hungarian parties at the HDFR congress also exercised pressure on the leadership to moderate its positions.²⁰ When the feared outcome failed to materialize, there was (with the expected exception of the extreme nationalist — the PRNU vice president labelling the gathering the *AIDS of Romanian politics*²¹) a sigh of obvious relief.²² Yet whether the sigh was really justified may be disputed.

Of the three candidates to succeed Domokos, one, Laszlo Mina, the president of the HDFR branch in Brasov, apparently enjoyed the support of the outgoing president and was an obvious moderate.²³ But Mina was hardly known in the HDFR and Domokos was apparently persuaded to finally back Bela Marko.²⁴ As a member of the Domokos group put it, Marko was a man with whom we do not agree, but against whom we have nothing.²⁵ Marko was elected with 226 out of the 252 validly cast votes, with Mina receiving only 26 votes.²⁶ But his election followed only after Tokes announced that he was withdrawing his candidacy, which came as a surprise to most observers. In what seemed to be a bitter speech, Tokes (who was re-elected honorary president of the HDFR) said he had been falsely cast into Romania's No. 1 enemy and that by hitting him the extremist Romanian nationalist circles wished to hit the HDFR and bring about the dismemberment of the DCR.²⁷ One wondered, however, what made Tokes realize this only now. In fact, it transpired that his candidacy has never been seriously considered. As Marko admitted after the congress, behind the scenes it had already been decided that Tokes would turn down the nomination.²⁸ What therefore was made to look as a victory for the moderates was actually an arrangement with the Tokes group which made possible the election of a president who might not have Tokes' reputation of an extremist but who, as the weekly *Expres* put it, is more radical than Domokos and more moderate than Laszlo Tokes.²⁹

The new HDFR president was born in 1951 in Tîrgu Secuiesc. He studied Hungarian and French literature at the University of Cluj, from where he graduated in 1974. After teaching French in a village school for two years, he moved to Tîrgu Mureş, where he became an editor, and eventually the editor in chief of the Hungarian-language publication *Igaz Szo* (whose name was changed into *Lato* following Ceausescu's ouster). He is the author of ten volumes of poetry and one tome of essays. Marko was first elected an HDFR senator in 1990 (and again in 1992) and is a member of the foreign policy commission of the Romania Senate.³⁰

Whether or not Marko's election can be described as a compromise only the future will tell. In an interview with the daily *Tineretul liber* after the congress Tokes said Marko was different from those who had tainted themselves by seeking compromises; and indeed, his first declarations after his election seemed to attest to a Tokes-like content dressed up in a Domokos-like form. Tokes, in any case, seems to be on guard. In the interview with *Tineretul liber* he said he was still holding himself on reserve for the position of HDFR president should a crisis situation occur.³¹

Although the definition of the Hungarians of Romania as a state constituting nation did not figure this time in the proposals discussed by the commission charged with drafting the new HDFR program, the terminology on the agenda attested to efforts to avoid using national minority when referring to Transylvanian Hungarians. The national Magyar

community, the Magyars of Romania, and national community were the three substituting terms advanced, with the commission inclining at the end to accept the latter. Several members of the HDFR parliamentary faction (who, in general, were close to the Domokos group) attempted to change the formulation, pointing out that they had had to put up a fierce struggle in the parliament to have national minority included in the Constitution. This, they emphasized, was the only internationally accepted concept and doing away with it entailed serious dangers, serving at the end the purpose of the extreme nationalists. The argument seemed to fall on deaf ears until Miklos Fazakas, a member of the Constitutional Court (who is not a HDFR member but attended the gathering as a guest) explained that the adoption of any terminology other than national minority risked to trigger a constitutional crisis.³²

The draft program did indeed speak of territorial autonomy, confirming suspicions of a victory of the radicals.³³ But the moderate wing, led this time by the HDFR senator Gyorgy Frunda, put up a fierce struggle, with the gist of the argument emphasizing the negative likely reactions of the Romanian ethnic majority. The compromise solution reached after the debate changed the original version, which now spoke of the desiderata to achieve local and regional self-administration, personal and cultural autonomy. But the terms were, again, ambiguous in translation. Radio Bucharest translated them as local and regional self-determination, whereas *Romania libera* (a daily close to the DCR) spoke of local and regional self-administration.³⁴ If self-administration (which is acceptable from the point of view of the Romanian democratic opposition) is what the compromise formulation had in mind, however, one could well wonder why the more precise „belso adminisztracio” had not been used instead. And if self-determination was what the formulation had in mind, one wondered what was the difference between territorial autonomy and regional self-determination beyond mere semantics.

But personal and cultural autonomy was also a problematic term. Personal autonomy was defined as the preservation of our national identity, comprising culture in all its aspects, the use of mother tongue, religion, public instruction, social organizations and access to information. On one hand, this could be interpreted as merely reflecting individual rights inscribed in the constitution. For example, in an interview with the daily *Cotidianul*, Francisc Barany said personal autonomy was a notion clear to all those familiar to liberal concepts.³⁵ But the radicals gave the concept another meaning altogether. For Imre Borbely, it reflected the right of a Hungarian living in Bucharest, for example, to choose his representative to a sort of mini-parliament. The democratization of the HDFR, according to Borbely, implied transformation into such a parliament where all political trends existing in the Hungarian minority would be represented and this legislature should have its own budget and decide on all matters pertaining to the minority it administered. This, he said, would be the first step towards self-determination.³⁶ One wondered, again, what would be the second step in this case. Borbely's interpretation reflected what the daily *Liberatea* claimed were the main points in a document elaborated in Budapest by Hungarian authorities and HDFR representatives.³⁷

Conclusion

The congress in Brașov did not mark a de-radicalization of the HDFR. On most issues that had been on the agenda the solutions reached indicated a compromise that postponed both international conflicts and conflicts with the ethnic Romanian majority. These solutions, however, remain ambiguous, particularly inasmuch as the party program was concerned. And it should be also kept in mind that not even the most moderate elements in the HDFR are willing to renounce the demand for autonomy in one form or another. Shortly after the debates were concluded, for instance, Frunda declared that Romanian suspicions should be alleviated but that gradually the ethnic majority must become accustomed to the idea of autonomy.³⁸ Traditional Romanian suspicions, however, make this a task unlikely to be achieved in a future that is anywhere near.

Recent reoccurrences of Romanian nationalist extremism might well push the HDFR further down the road of militancy. Refusing to back down from the confrontation triggered by an earlier decision to change the inscription on the statue of king Matthias in Cluj,

Funar threatened to melt down the edifice altogether. On the other hand, prompted by what seem to be internal political needs at pre-election times (with polls indicating a sharp drop in the popularity of his party), Hungarian premier Joszef Antall qualified the aspirations to autonomy of Hungarians in Transylvania and other regions bordering his country as fundamental and vowed to support them-hardly a declaration likely to soothe Romanian suspicions.³⁹ Yet one must not necessarily conclude on a pessimist note. Shortly after the end of the congress, an HDFR delegation was consulted by foreign minister Theodor Meleşcanu in connection with the parleys on the forthcoming friendship treaty with Hungary. The HDFR had included a request for such consultation in the 13-point resolution adopted at the end of the gathering. Similar earlier demands for the HDFR (supported by Budapest) had been dismissed out of hand.⁴⁰ The consultations indicated that Bucharest might be reconsidering its former rejection of the Hungarian demand for the issue of national minorities to be included in the treaty. If so, Meleşcanu had decided that in order to encourage a return of the HDFR to the policy of small steps, his office might well trade the road with a small step of its own; and this might have encouraging echoes on the future line of the HDFR, even if what prompted the Romanian change were actually Bucharest's intentions to ensure tranquility on the Hungarian front while focusing on steps to prepare for the reincorporation of Moldavia.

1. The first congress was held in April 1990 in Oradea and the second in 1991 in Tîrgu-Mureş.

2. For an analysis of the two trends in the HDFR see *Magyar hírlap* (Budapest), 15 January 1993.

3. *Ibid.* and Radio Bucharest, 14 January 1993 (interview with Domokos which the line of his faction is described as „more lucid”

4. See *Magyar hírlap*, 15 January and the interview with Tokes in *Tineretul liber*, 19 January 1993.

5. See the interviews with Tokes, Szocs and Domokos in *Expres*, No. November 1992, and *România*, No. 3, 25-31 January 1993.

6. See Law No. 59 in *Monitorul oficial al României*, No. 238, 28 November 1991.

7. See Michael Shafir, Dan Ionescu, „The Minorities in 1991": Mutual Distrust, Social problems and Disillusion, *Report on Eastern Europe*, No. 30, 31 December 1991.

8. See Tom Gallagher, „Ultranationalists Take Charge of Transylvania's Capital," *RFE/RL Research Report*, No. 13, 27 March 1992, „Electoral Breakthrough for Romania's Nationalist," *ibid.*, No. 45, 13 November 1992 and „Fresh Challenges to Inter-Ethnic Peace in Transylvania," *ibid.* No. 9, 26 February 1993 and Michael Shafir, „Transylvanian Shadows, Transylvanian Lights," *ibid.* No. 26, 26 June 1992, „Romania's Election: More Change than Meets the Eye," *ibid.*, No. 44, 6 November 1992.

9. For the text of the declaration see *Tineretul liber*, 27 October, *Romania libera*, 28 October and *Lumea azi*, No. 45, 5-11 November 1992.

10. For the PRNU (as well as that of the Vatra românească) reaction, which went as far as calling for outlawing the HDFR, see Radio Bucharest, 27 and 28 October, and the declarations by the party's Vice President, Ioan Gavra in *Evenimentul zilei*, 27 October and *Adevărul*, 28 October 1992. For the GRP see *Politica*, No. 37, 31 October 1992. For the FDSN see Radio Bucharest, 28 and *Azi*, 29 October 1992. Iliescu rejected the call for communarian autonomy on several occasions. See his speeches in parliament, Radio Bucharest, 30 October and 12 November and his declarations while on a visit to Paris, Radio Bucharest, 25 November 1993. For reactions of parties members of the DCR and important personalities in the convention see the declarations of Corneliu Coposu and Ion Ratiu (NPPCD), *Evenimentul zilei*, 27 October and the PCA declaration, Radio Bucharest, 28 October 1992. For Manolescu's statement see Rompres (in English), 27 October 1993.

11. Radio Bucharest, 29 October and *Expres*, No. 44, 3-9 November 1992 (Domokos); *Flacara*, No. 44, 4-10 November 1992 (Tokes).

12. See the interview with Borbely in *Erdely naplo* (Oradea), 19-26 November 1992 and *Magyar hírlap*, 15 January 1993.

13. For the preparations leading to the adoption of the Cluj declaration, the Domokos-Tokes confrontation before the adoption and its eventual rewording see the interviews with Domokos in *Dreptatea*, 31 October 1992, *Flacara*, No. 44, 4-10 November and *Brassoi lapok* (Brasov), 23 December 1992; and the interview with Tokes in *Romania libera*, 4 November 1992. For the attempted dismissal of Domokos see Rompres (in English), 4 and 11 November 1992, *Romania libera* and *Adevărul*, 11 November 1992 and the interview with Tokes in *Romania libera*, 4 November 1992. For Domokos' admission that the text of the Cluj declaration was ambiguous see Radio Bucharest, 29 October 1992.

14. See 22, No. 3, 21-27 January 1993.

15. See the letter addressed by Gyimesi to the HDFR leadership in *Erdely naplo*, 14-20 December 1992; the interview with Banyai in *Romania libera*, 22 December 1992; and the interview with Peter

Eckstein on Radio Free Europe's Romanian service reproduced in *Cotidianul*, 14 January 1992.

16. See the interview with Banyai in *Romania libera*, 22 December 1992 and the interview with Gyimesi in 22, No. 3, 21-27 January 1993.

17. See Gyimesi's letter in *Erdely naplo*, 14-20 December 1992. For Banyai's letter to the Civic Alliance movement see 22, No. 50, 17-23 December 1992.

18. *Romania libera*, 9 December and the interview with Banyai in *ibid.* 22 December 1992.

19. See *Romania libera*, 19 January 1993 and the analysis by Andrei Comea in 22, No. 3, 21-27 January 1993. See also *Expres*, No. 3, 19-25 January 1993.

20. See *Realitatea românească*, 19 December 1992, *Cuvîntul*, No. 3, 19-25 January and *Romania*, No. 3 25-31 January 1993.

21. *Evenimentul zilei*, 18 January and *Adevărul*, 22 January 1993.

22. For President Iliescu's reaction see the message addressed to the HDFR new president, Radio Bucharest, 22 January 1993. See also the reactions of Coposu, the PCA, and Gabriel Andreescu, Radio Bucharest, 18 January 1993; of the DNSF vice-president and chairman of the Chamber of Deputies Adrian Nastase, *ibid.*, 19 January 1993.

23. *Dimineața*, 14 January.

24. *Adevărul*, 16-17 January 1992, citing undated interview with Domokos in *Nepszabadság* (Budapest); interview with Domokos in *Brassoi lapok*, 23 December 1992.

25. *Expres*, No. 3, 19-25 January 1993.

26. *Nepszabadság*, 18 and *Romania libera*, 19 January 1993.

27. Rompres (in English), *Adevărul* and *Cotidianul*, 18 January 1993.

28. See the interview with Marco in *Nepszabadság*, 22 January 1993.

29. *Expres*, No. 3, 19-25 January 1993. For a very similar characterization of Marko see *Magyar hírlap*, 15 January 1993.

30. *Adevărul* and *Dreptatea*, 19 January 1993.

31. For the interview with Tokes see *Tineretul liber*, 19 January 1993. For Marko's declarations see the interviews with him in *Adevărul*, 19 January and *Nepszabadság*, 18 and 22 January 1993. The main message Marko conveys in these interviews was accurately summed up by *Magyar nemzet* (Budapest) on 13 January, namely that „autonomy remains the main aim" of the HDFR.)

32. *Adevărul*, *Romania libera* and *Evenimentul zilei*, 18 January 1993; and *Expres*, No. 19-25 January 1993. For the Barki speech at the congress see *Adevărul*, 18 January 1993.

33. Reuter, 17 January 1993.

34. Radio Bucharest, 17 January and *Romania libera*, 18 January 1993.

35. *Cotidianul*, 19 January 1993.

36. See the interview with him in *Pestii hírlap* (Budapest), 27 January 1993.

37. See the text of the document in *Libertatea*, 16 January 1993.

38. *Realitatea românească*, 19 January 1993.

39. See *Romania libera* and *Evenimentul zilei*, 1 February 1993. On the background of the „statue conflict" see Gallagher, „Fresh Challenges..." On the Antall declaration and the Romanian reaction to it see *Tineretul liber*, 5 and 6 February and *Dimineața*, 8 February 1993.

40. See *Adevărul*, 25 January 1993 for the HDFR congress resolution and Radio Bucharest, 26 January, *Adevărul* and *Cotidianul*, 29 January 1993 for the meeting of Meleşcanu with the HDFR delegation.

Michael SHAFIR is a Senior Analyst with the Radio Free Europe/Radio Liberty Research Institute in Munich, Germany.

Shafir was born in Romania and received his PhD in Political Science from the Hebrew University of Jerusalem in 1981. He taught political science at the University of Tel Aviv and was director of foreign news at Kol Israel and deputy director for RFE's Audience and Public Opinion Research. Michael Shafir's latest book is *Romania: Politics, Economics and Society. Political Stagnation and Simulated Change*, published by Frances Pinter, London, 1985. He has published numerous articles on Communist affairs in American, British, German, French, Austrian, Dutch and Israeli Journals. Dr. Shafir has also contributed chapters in books published in Great Britain and the USA.

O ILUZIE CRIMINALĂ

LIVIU ANTONESCU

E bine să ne amintim!

In august 1990, reluam în paginile *Convoirilor literare* un articol apărut cu cîteva luni înainte în *Newsweek* — le vorba de *Calea de mijloc e o iluzie* de Andrew Nagorski. Deși foarte scurt, articolul mi se părea deosebit de eficient în risipirea iluziilor asupra unei posibile a *treia căi* între capitalism și socialism real de care țările est-europene începuseră să se debaraseze. Punctul de plecare al articolașului era discursul președintelui Vaclav Havel în fața Congresului Statelor Unite, discurs în care se exprima sără echivoc opțiunea pro-capitalistă — deci democratică — a Cehoslovaciei de după revoluția de catifea.

Iluzia despre care vorbim a purtat o mulțime de nume începînd cu mijlocul anilor '60 — de la *socialism cu față umană* la *eurocomunism* și de la *glasnost-perestroika* la *democrație originală*. De cealaltă parte a baricadei, pe cînd se mai credea în eternitatea și *domesticarea* posibilității a comunismului, s-a glosat decenii în sir despre *societatea convergenței* sau despre *convergența celor două sisteme* într-un soi de hibrid socio-politic absolut născut. În vara anului 1990, cînd am reluat în traducere articolul lui Andrew Nagorski — și cînd am căutat și n-am găsit, în același scop discursul lui Havel —, nu am făcut-o, totuși, nici din considerante teoretice, nici din răjuni de istorie a ideilor politice. Motivul era infinit mai pragmatic — eram foarte îngrijorat de evoluția efectivă a situației politice din țară, de inertăția mentalităților și de putina apetență pentru schimbare efectivă a acelora care ne conduceau, îndeobște a echipei conservatoare formate/grupate în jurul președintelui Ion Iliescu. Nu putusem uita, desigur, că Domnia Sa, încă de la prima apariție televizată din 22 decembrie 1989, condamnase compromiterea idealurilor nobile ale comunismului de către Ceaușescu, nici că, pe parcursul campaniei electorale din primăvara lui 1990, pronunțase două formule menite să-ți ridice părul măciucă dacă visul tău pentru țară era adoptarea decisă a modelului occidental de dezvoltare: *democrație originală* și despota luminat. Cum avusesem deja parte și de una și de cealaltă, puțini am fost cei ce-am simțit rece pe șira spinării, indiferent de cătă incredere aveam în *influența contextului* asupra evoluțiilor din România sau în capacitatea electoratalui de a sesiza capcana. Cum avea să se vadă în alegerile din 1990, electoratul n-a sesizat nici o capcană, iar influența contextului a fost mult mai mică decît se ptea spera.

Pentru cei inițiați în *metamorfozele* ideologiei comuniste în funcție de condițiile strategice de funcționare, nu era nici un secret că amindouă formulele erau legate indisolubil de acel ciudat *Weltanschauung* promovat de gorbaciovism în tentativa sa disperată de a salva sistemul — și Imperiul — prin renunțarea la componenta sa ideologică explicită și printre relativă infuzie de *adevăr*, de *transparență*, de schimbare cosmetică a structurilor. E drept că, la nivelul *nep-ului* leninist blocat cu brutalitate de Stalin din răjuni foarte limpezi — Stalin înțelese că *puițul capitalism cere mai mult capitalism* și pînă la urmă exige *capitalismul pur și simplu*. Gorbaciov a crezut că procesul poate fi controlat — și nu a mai putut evita *bulgărele de zăpadă* care l-a trecut și pe el însuși, în cele din urmă, *pe linie moartă*.

Nu mi-a fost, deci, dificil să sesizez apartenența președintelui ales — și ulterior re-ales — la acest *Weltanschauung reformat*, pe care l-am și denunțat ulterior în *Fesenișmul, boala senilității comunismului*, publicat în primăvara anului 1992 în revista 22. Nu această apartenență inițială mă îngrijora însă, ci persistența ei, dovedită de atâtă ori, imposibilitatea președintelui de a se elibera de aceste sechete mentale, chiar și după prăbușirea efectivă a gorbaciovismului în Uniunea Sovietică, după eşuarea puciului

The main idea of the essay is that a third way, between „capitalism“ and „real socialism“ is not possible. More than that, it is just a criminal illusion. The source of this illusion is linked to the fact that the former political class is incapable of giving up its own past.

din august 1991. Dacă nu ar fi în joc soarta țării, aş admira poate această indefectibilă pildă de consecvență cu idealurile tinerei și ale maturității. În fond, față de cei ce-și schimbă convingerile mai rapid decît cămășile, e de preferat cineva statoric în opțiunile sale! Din păcate însă, această stabilitate a convingerilor președintelui este falimentară pentru destinul unei întregi țări, care nu e vinovată că Ion Iliescu a fost toată viața un activist communist, nici că Domnia Sa a studiat la Moscova și a făcut o fixație aproape amoroasă pentru Mihail Sergheevici. Tara putea alege — în două rînduri — și altceva? Pare adevărat, dar să recunoaștem că oferta alternativă n-a știut să fie și seducătoare ori, măcar, convințoare.

Si încă ar fi excelentă dacă Dl. Ion Iliescu ar fi singurul reprezentant și adept al acestei ideologii și dezastrului. Din păcate, cu puterea unui magnet, Domnia Sa a reușit să-i atragă în jurul său pe toți cei ce nu se pot debarasa de aceste ciudate *survivals*, ba mai mult, i-a promovat în importante funcții de decizie, consiliere și execuție — la președinție, în Parlament, în guvern și în medile oficiale de informare. Dacă nu cumva lucrurile stau invers, toți acești *supraviețuitori* ai lumii vecină, care nu doreșc să-și piardă puterea și privilegiile, aveau nevoie de un simbol central, de o emblemă de identificare. Și, atunci, pentru că *tote trebuiau să poarte un nume*, li s-a spus Ion Iliescu. Dacă există o restaurație, despre această restaurație este vorba — de revenirea în forță a activiștilor comuniști în sistemul puterii. După ce-a construit socialismul ei doreșc să ne ducă și spre capitalism în zbor. În zbor foarte lent, e adevărat. E foarte posibil ca ei chiar să dorească acest lucru, *capitalismul*, din nefericire e imposibil de crezut că ei o și pot face. Impossibilitatea lor — psihologică, și spune — de a accepta *șeful global al comunismului* îi leagă cu mii de fire de trecut, îi obligă pur și simplu să devină partizanii *celei de-a treia căi*, concepută ca un fel de compromis între cele două sisteme, în realitate, ireconciliabile. Ei ar dori să împace performanțele economiei capitaliste cu valorile nobile ale socialismului real. Așa ceva este imposibil, este că și cum ai spune *lemn de fier*. De aceea, în locul începerii privatizării reale Domnul Văcăroiu (să-mi fie iertat un joc de cuvinte, poate mai semnificativ decît pare: prim-ministrul, Văcăroiu, purtător de cuvînt al guvernului, Jalea), vorbește despre *economia socială de piață*, despre *reîntărirea rolului statului în economie*. De aceea, în locul liberalizării economice, avem parte pentru a doua oară într-un an de o confiscare — parțială, mă rog — a valutei întreprinderilor. Culmea chiar și a valutelor firmelor mixte, în chiar momentul în care *Parlamentul* vorbește de posibilitatea *repatrierii integrale a profiturilor*. Aceasta să fie oare capitalism? Aceasta să fie economie de piață? Nu e nici măcar *a treia cale*, e chiar cel mai curat comunism de război.

Actualii guvernenți și aliații lor naturali ar fi de acord, pe moment, cu puțină libertate a opinioilor, și chiar cu o spoială de pluralism politic — asta ca să nu fie uitat părintele *glasnosti*-ului. Și să au dreptate să arunce o privire recunoscătoare spre Mihail Sergheevici — în fapt, el a fost artizanul și strategul salvării *nomenklaturii* comuniste, și și cu preul exploziei sistemului comunist. În fond, ceea ce bîntuia comunismul era *grăja față de oameni*. Iar *oamenii* respectivi au fost salvați! Nu se înșelau deloc cei care trădeau, în iarna lui 1990, F.S.N. prin

eliminat ambele forme ale *libertății sociale*, distrugînd ceea ce formează esența societății — proprietatea și libertatea. De aceea ieșirea din comunism este mai dificilă decît ieșirea din fascism — acela păstrase măcar sursele relansării economice. Știu că nu se cade să fac comparații între orori, dar discut aici ca un tehnician, nu în calitate de moralist.

Ce înseamnă a ieși din comunism? Înseamnă, în primul rînd, regăsirea celor două forme de *libertate socială*, deci economia de piață bazată pe proprietatea privată, singura sursă posibilă pentru bogăția unei țări, și democrația politică, adică pluripartitism și libertatea opiniilor. La trei ani de la o Revoluție anticomunistă, avem noi așa ceva în România? În opinia mea, nu. În locul economiei de piață, avem un fel de *economie de talcio*, care nu atinge nici măcar nivelul NEP-ului. Privatizarea, de fapt, nici nu a început, iar mica liberă întreprindere funcționează aproape în condiții de clandestinitate. Sectorul de stat a rămas cvasimonopolist, iar toate resursele — obținute din sectorul privat, din impozite, din împrumuturi și credite nerambursabile — sunt utilizate pentru a lăne în viață acest muribund. Pe de altă parte, pluralismul politic este și el mai degrabă un fel de *ciupercărie*, o aglomerare de partide, partide și partidele în raport cu care bietul alegător nici nu se mai poate orienta. La mai bine de trei ani de la răsturnarea din decembrie 1989, opoziția nu a reușit încă să devină o *instituție*, cum se întâmplă în orice sistem democratic. *Opoziția este o instituție* înseamnă două lucruri intim legate între ele — este suficient de puternică pentru a bloca orice fel de excese și abuzuri ale puterii, de a nu lăsa să devină o *instituție*, de a nu lăsa să devină o *ciupercărie*, este suficient de bine organizată pentru a reprezenta alternativa la guvernare. Iar acuzația pe care o aduc puterii din România nu este — de ce acest lucru nu s-a înțumplat? Ci este mult mai precisă — de ce s-a făcut tot posibil pentru ca acest lucru să nu se întâmple? Pentru că este foarte împedite: în România, mecanismele economiei de piață și cele ale pluralismului politic nu au început să funcționeze pentru că *puterea emanată în decembrie* nu a dorit ca ele să funcționeze. De ce? Pentru că ea a dorit să rămână acolo unde a fost în ultimii 50 de ani, adică *la putere*. Și, exact din acest motiv a lansat și a propagat *iluzia celei de-a treia căi*. Numai că nu e vorba de o simplă iluzie, ci de o *iluzie criminală* care împiedică reinșaurarea unei vieți sociale, economice, politice și culturale normale în România. Este actuala putere vinovată pentru crimele din decembrie? După toate probele acumulate și popularizate prin presă, ea este vinovată, cum este vinovată pentru toate crimele din ultima jumătate de secol. Însă ea are o vină și mai mare — aceea de a impiedica un popor să-și reocupe locul în istoria autentică. Iar această vinovăție este, în opinia mea, imprescriptibilă.

Talciocul și ciupercăria

Reducesc la esență ultimă, modelul *occidental* înseamnă, deci, *economie de piață liberă*, fundamentată pe proprietatea privată, și *democrație politică*, exprimată prin pluralismul intereselor, opiniilor asociațiilor. Din adoptarea principiilor economiei libere decurg performanțele productive și tehnologice ale capitalismului, deci ceea ce noi admirăm, rîvnim și invidiem sub numele de prosperitate. Iar democrația politică este sursa libertății și a șansei de a se exprima individualităților în funcție de aspirațiile și capacitatele lor. În ordine logică firească, cele două forme fundamentale de libertate socială — cea economică și cea politică — stau la temelia egalității și a fraternității, ca să închidem cercul celor *trei vederi libere* clasice. Atunci cind libera întreprindere economică sau democrația politică sunt restrînse sau abolite, am ieșit din *modelul occidental* pentru a ne instala în plină erezia socială. Eliminarea democrației — deci a libertății politice — înseamnă *fascism* sau, în cel mai bun caz, *autoritarism*, civil sau militar. Atunci, își fac intrarea în scenă tot felul de despoji lumiștnici precum Mussolini, Franco, Hitler sau măcar Somoza ori Pinochet. Aceste soluții apar pe fondul *crizei sistemului parlamentar*, a scăderii încrederii populației în *jocul politic democratic*, sau în situații de *anarchie*. Dictatura militară din Turcia, de pildă, a apărut pe acest fond și a avut un efect benefic întrucât a stopat anarchia și terorismul politic. Să nu ne facem însă iluzii — efectul benefici al unui regim autoritar este excepțional și nu regulă, iar *successul turc* s-a datorat, în realitate, apartenenței Turciei la NATO, ceea ce a permis, pe de o parte, controlul regimului, deci imposibilitatea sa reală de a comite excese, iar pe de altă parte, sprijinirea relansării economiei din acea țară, prin masive infuzii de tehnologie și capital. În situații în care dispar ambele forme de libertate, avem de-a face cu *comunismul* și cu lideri precum Lenin, Stalin, Kim Il Sung, Mao, Ceaușescu etc., despojați și mai luminați, care și împing popoarele spre *groapa comună a istoriei*. Comunismul este mai nociv decît fascismul nu doar pentru că a provocat mai multe victime, ci pentru că a

Un optimism foarte temperat

James Buchanan, cunoscutul laureat al premiului *Nobel* pentru economie, ne reaminteste cunoscuta anecdote referitoare la vinzarea unui ceas, anecdota ce ilustrează superlativ deosebirea esențială dintre *economia planificată* și *cea de piață liberă*. În Occident, atunci cind cinea cumpără un ceas, cumpărătorul a cîștigat un ceas, iar vinzătorul o sumă de bani. În comunism, cumpărătorul a pierdut o sumă de bani, iar vinzătorul a pierdut un ceas. Aceasta este, pe scurt și plastic exprimată, deosebirea dintre *economia socialistă* și *cea capitalistă*. Ce-ar fi atunci *economia caracteristică celei de-a treia căi*? O economie în care unul pierde și celălalt cîștigă? Dacă așa e, acest tip de economie nu poate fi decît tot falimentară ca și cea propriu-zisă comunismă. Și atunci de ce am avea nevoie de ea și nu ne-am îndreptat

(continuare în pagina 14)

VERSIUNI TEMATICE

ROMULUS BRÂNCOVEANU

Economia mixtă jumătate capitalistă, jumătate socialistă este titlul sub care Editura Alternative a publicat la sfîrșitul anului trecut traducerea cărții lui Mattel Dogan și Dominique Pelassy *Le Moloch en Europe*, Edition Economică 1988.

Chiar de va căuta cu luminarea, cititorul român nu va descoperi în jumătatea socialistă a economiei mixte nici unul din tiparele economiei sociale, aşa cum a cunoscut-o. El nu va găsi nimic din planul unic de dezvoltare economico-socială, nouă mecanism economic, cele două forme de proprietate socialistă, a întregului popor și cooperativă, tripla calitate a oamenilor muncii de proprietar, producător și beneficiar, revoluția agrară, întrecerea socialistă și.m.d., ca să nu mai vorbim de rezultatele acestora — autorii dezvoltă un punct de vedere predominant empiric — mizeria, cozile și frigul.

Față de ceea ce a însemnat pentru noi *economie socialistă*, Mattel Dogan și Dominique Pelassy folosesc termenul de *socialism* într-o accepțiune aproape metaforică pentru a desemna acele elemente economice și politice rezultate în urma etatizării unei părți a economiei și care nu mai corespund definițiilor liberale. Ei caracterizează economia mixtă prin cooperarea dintre stat și interese private; statul este un agent economic esențial, iar piața un mecanism economic printre altele; sufragiul universal și logica democrației împun statului rolul de agent al transferurilor sociale. De asemenea, prezintă extinderea și diversificarea rolurilor statului, fenomene politice, economice și sociale legate de acest proces și constată că etatizării societății îi corespunde un fenomen contrar, corporatizarea statului, grupurile, sindicatele și corporațiile având un acces tot mai larg la deciziile sale. Acolo unde alții ar vedea un proces de resuscitație a politicilor liberale prin civism, ei văd un proces de amalgamare între liberalism și socialism.

Nu vreau să fac un proces de intenție editorului român, dar cred că prin titlul pe care l-a dat în românește cărții amintite — e adevărat, aducind pe copertă un titlu de capitol — a vrut să ne dea o direcție de lectură și să ne pună în față unei revelații: există economii pe jumătate capitaliste, pe jumătate sociale! Aceste economii și, în consecință, societăți mixte ar fi tocmai cele occidentale de astăzi, pe care le-am luat drept model și pe care le credem în mod greșit în întregime capitaliste. Atunci, dacă în economiile mixte de tip capitalist, etatizarea economiei și a societății este o condiție a bunăstării și a funcționării democrației, de ce n-ar fi posibilă o economie mixtă de tip socialist în care marea proprietate de stat și rețeaua sa economică și politică să continue să existe?

Economia mixtă pe jumătate capitalistă, pe jumătate socialistă vine astfel și se adaugă unui săr de concepte lansate în viața politică de la noi și care constituie versiuni ale unei teme politice cunoscute sub denumirea *cea de a treia cale*. Cea de a treia cale presupune posibilitatea realizării unui al treilea tip de societate (sau model de dezvoltare), care să îmbine caracteristicile bune ale capitalismului și comunismului. Conceptiile celei de a treia cale au încercat să formuleze alternative la teza marxistă a cursului inexorabil al evoluției sociale (istoriei) către comunism sau la aceea a incompatibilității celor două sisteme, prin identificarea unor transformări comune socialismului și comunismului generate de procese științifice,

In Romania, political parties do not speak explicitly of a third way. Nevertheless, the topic of the third way is to be found in the policies of the left — winged political parties (FDSN, PSM). These parties launched concepts such as: original democracy or social market economy as opposed to the liberal market economy. These parties consider that transition towards a new type of society is identical with a process of valorizing social and economic elements inherited from the communist regime. They try to limit the penetration of capitalist elements in society.

Paradoxically, the topic of the third way is to be identified with the policies of some parties who overtly reject this social pattern (model). These parties consider that one has to preserve from the past society only those elements indispensable to the short term social reproduction. But, they imagine the new type of society as a human capitalism face. This capitalism has in its center the state, which protects the citizens against market economy and redistributes incomes.

This topic, of the third way, also appears in the doctrine of the right-winged political parties, as the traditional political theories: liberalism and christian-democracy are theories of the society's functioning. They do not show how to pass from socialism to capitalism.

Therefore, in order to win the electorate, several political parties describe capitalism as an ideal society in which not only all the advantages of socialism are preserved, but the advantages of capitalism can also be added.

tehnologice sau economice, sau modele care să cupleze în mod selectiv sau sintetic diverse elemente politice și economice ale celor două tipuri de societate. Înainte de căderea lui Gorbaciov, unii analiști admiteau că prin realizarea socialismului democratic în Est cea de a treia cale va fi confirmată. După revoluțiile din Est, problematica celei de a treia cai, intrată în chestiunile politicii curente, s-a reduce la întrebarea: pot fi conservate în noua societate achiziții (sau habitudini?) *socialiste* din domeniul protecției sociale, cum ar fi locuri de muncă stabile și pentru fiecare, o proporție între venituri care să mențină omogenitatea socială, diversele gratuități, locuințe ieftine, o intensitate convenabilă a muncii? Sau, cum se spune în popor, vom putea munci ca în socialism și trăi ca în capitalism? Dacă da, ce elemente politice și economice *socialiste* trebuie păstrate, ce limită trebuie să aibă achiziționarea celor *capitaliste* și care este forma sub care toate acestea la un loc ar trebui să-și îmbrace?

Lectura politicilor din societatea românească de azi arată că răspunsurile la aceste întrebări sunt rareori directe. De obicei, ele îmbrăcă o formă complicată și constau din schițarea unei imagini idealizate a viitorului tip de societate, din sugestii cu privire la principiile de selecție a elementelor de organizare economică și sociale de la care se pleacă și cu privire la limitele care trebuie respectate pentru achiziționarea celor *capitaliste*.

Trebue remarcată reținerea partidelor, în general, de a spune deschis spre ce fel de societate ne înțelegă. Pentru a o numi ele preferă sintagma *democrație și economie de piață*, și nu doar din dorința de a nu brusca mentalitățile comuniste. Această sintagmă e suficient de precisă pentru a sugera desprinderea de comunism și suficient de imprecisă pentru a permite combinații diverse

în schițarea tabloului noii societăți. Declărându-și atașamentul față de democrație și economia de piață, partidele și personalitățile de stînga vorbesc despre perimarea sistemelor politice bazate de existența partidelor, democrație originală, economia socială de piață opusă celei *libertine*, permanența proprietății cooperativiste în istoria lumii, modelul suedeze, japonez, coreean, chinez etc. Selecția elementelor vechii societăți este prezentată ca un proces de valorificare a resurselor (industria, forme de organizare, resurse umane, educație). Este interesant că prezentarea proceselor de tranziție drept procese de inovație socială este folosită pentru a argumenta limitarea achizițiilor de elemente *capitaliste*.

Versiuni tematice ale celei de a treia cai se întâlnesc și în politicile partidelor care refuză în mod programatic o asemenea posibilitate de evoluție. Aceste partide consideră traiția un proces de învățare socială, de adaptare la exigențele unui nou model. Ele văd selecția elementelor vechii societăți în limitele stricte impuse de necesitățile reproducției sociale și ale întrunirii unor condiții favorabile schimbării. Definiția nouui tip de societate întrunește însă toate caracteristicile unui adevărat *capitalism cu chip uman*, opus capitalismului *sălbatic și anarchic*; valorile librale sunt stocurate în această imagine prin filtre morale, civice, naționale sau autoritare; comportamentele economice specifice pieței și manifestarea autonomiei individului sunt considerate anarchice; în centrul acestei imagini se află statul care redistribuie veniturile. Imaginea acestui capitalism axial pe redistribuirea veniturilor este completată cu afirmația că politicile cele mai potrivite tranziției sunt acele care ar îmbina valorile morale cu facilitarea transferurilor sociale (social-democrația și creștin-democrația).

cea de-a doua cale, cea inaugurată odată cu salvele crucișatorului Aurora, pe care o fardează ca să pară altceva. Economia socialistă devine *economie socialistă de piață* (deci, lemn de fier!), iar rolul conducerii statului se metamorfozează în *întărirea rolului statului în economie*. Iar pe noi, ăștia care am mai citit cîte ceva, ne consideră un fel de visători impenitenți!

De ce, totuși, suntem optimiști? Pentru că *a treia cale* nu e posibilă. Pentru că *a doua cale* și-a dat obiectivul sfîrșit, indiferent că vor înțîrzi guvernările noastre să recunoască acest lucru. Pentru că nu există decât o singură cale pe care, mai devreme sau mai tîrziu, o vom găsi și noi, români. Cînd vom înțelege, cum am mai spus cîndva, că nu există *a treia cale*, nu există nici măcar *a doua cale* sau ea nu mai există. Există, doar, capitalismul sau moartea, democrația sau barbaria. Havel a înțeles asta încă din ianuarie 1990. Au înțeles-o și polonezii, ungurii, bulgarii și albanezii. Cel mai tîrziu, în următoarea sută de ani, o vom înțelege și noi! De aceea suntem optimiști. De aceea optimismul meu e foarte moderat!

(Tot variante tematice ale celei de a treia cai sunt și punctele de vedere ale unor intelectuali adepți ai schimbărilor radicale care contestă acuratețea tipologiei capitalism-socialism pentru descrierea societăților contemporane și valabilitatea unui model general de capitalism sau al unui model al societăților occidentale. Ei folosesc descrierii empirice ale acestor societăți ca pe un mijloc critic de a le evidenția aspectele convenabile sau neconvenabile noi și pentru a prefigura pe această baza un viitor social dezirabil. În viziunea lor, selecția elementelor care trebuie păstrate din vechea societate trebuie să fie de natură pragmatică și să ţină cont de aspectele specifice, românești.)

Cum se explică prezența versiunilor tematice ale celei de a treia cai chiar și în politicile care o refuză explicit? După părere mea, prezența lor poate fi explicată prin derivarea din schema tipică a acțiunii politice atașată proiectelor de schimbare socială globală.

Imi internează această apreciere pe un fapt. Mulți oameni politici dar și specialiști din multe domenii acuza lipsa unei teorii a trecerii de la socialism la capitalism, așa cum a existat în cazul trecerii de la capitalism la socialism, și consideră că o asemenea teorie ar fi fost necesară pentru orientarea procesului de tranziție și pentru a să ce trebue să facă. Asemenea opinii au fost exprimate, altfel decât retoric și pentru a acoperi lipsa de capacitate sau de competență, după ce credință într-o schimbare rapidă, înțeleasă ca o difuzare spontană sau ca o emergență a caracteristicilor societății occidentale, să-a spulberat. Ele nu reprezintă însă învățăminte extrase din experiență, ci o actualizare, datorită dificultăților și rezistențelor întâmpinate în cursul tranziției, a unor judecări potrivit căror schimbarea socială este pregătită de o ideologie caracteristică. Trecerea de la un sistem la altul ar necesita un proiect social care să conțină imaginea, tabloul, viitoarei societăți și să indice principiile politicii și mijloacele realizării acesteia. Din acest punct de vedere, procesul de tranziție se înfățișează ca o irregularitate. Doctrinele politice tradiționale — liberalismul, creștin-democrația, social-democrația — sunt teorii ale funcționării societății și mai puțin teorii ale transformării globale a acesteia. În procesul tranziției ele trebuie să genereze, în același timp, politici de reprezentare a intereselor specifice, politici ale consensului în vederea schimbării și politici ale mobilizării sociale, având același scop. Schema politică dominantă atașată modelului sui-generis al schimbării globale este cea a mobilizării: partidele trebuie să mobilizeze, masele să fie mobilizate. În încercarea lor de a-și concepe doctrina ca pe un proiect social, partidele care au adoptat doctrinele tradiționale tind să-și elaboreze proiecte de schimbare globală potrivit unor coduri convenabile difuzării lor sociale, după ce mobilizarea de tip insurecțional să-a dovedit ineficientă. Idealizările specifice unor asemenea proiecte și cenzura electorală sunt un cadru.

Romulus BRÂNCOVEANU
(born in 1957), graduate of the Faculty of Philosophy and History (University of Bucharest); senior researcher at the Institute for Educational Sciences; publishes articles, political analyses in *România liberă*, *Contrapunct*, 22 etc.

Liviu ANTOANESEI (born in 1953). B.A. in Psychology-Sociology (1976). Writer, Journalist, researcher. After 1989, lecturer at the University of Iași. Interested in cultural and political typologies, mentalities, sociology of culture and education. Founder member of Civic Alliance, member of the Civic Alliance Party (PAC).

(unmare din pagina 13)

direct spre economia de tip capitalist? Din păcate însă, tehnocrații noștri din actualul guvern nu par să fi citit pe Buchanan, cum nu i-au citit nici pe Van Hayek, pe cei doi Friedman sau cel puțin pe Keynes. Ei nu l-au citit nici măcar pe Karl Marx sau pe economiștii clasici pe care acesta îi conspectase! Ei par a se fi oprit la înălvătătură mai ușor ingurgitabilă a lui Ceaușescu, iar cei mai luminaj, probabil, că l-au răsfotit și pe Gorbaciov! Ei se numesc *a treia cale*, de fapt,

Statul și tranzitia

OVIDIU TRĂSNEA

Deordinea existentă (în ciuda unor achiziții ferme din ultimele decenii) și dificultăți întâmpinate în teoria statului ne-au învățat totuși ceva: concepe și contexte sunt inseparabile. Iar ideile produse de teoria politică sunt folosite ca instrumente și arme în lupta politică. În schimbările dramatice pe care le trăim este firesc ca termenii vocabularului politic să dobândească sensuri noi. Statul, în complexitatea componentelor și funcțiilor sale, este, cel puțin parțial, constitut de credințele (opiniile) pe care oamenii și le formează despre el.

În această perioadă de tranzitie, istoricește inedită, așa cum era de așteptat, atitudinile față de stat sînt dintre cele mai contradictorii, aproape polare.

În primul rînd, o aditidine negativă, destul de răspindită, față de stat. O asemenea atitudine de respingere este o reacție firească după lunga perioadă de dominație a statului totalitar, tentacular (statul *define-tot, vede-tot, stie-tot* și împarte sau dă după capricii declarate *nevoi*). La unii, este și o reacție înrădăcinată în doctrina și psihologia liberalismului clasic (H. Spencer – individul contra statului; Alain – cetățeanul împotriva puterilor), reactualizată sau impinsă în față la noi de unii liberali și liber-intreprinzători. Dar – și această atitudine privește nu numai prezentul ci și viitorul – ea este o reacție provocată de reconstituirea societății civile distruse de totalitarismul comunist și, implicit, de reinvenirea dihotomiei și opoziției *societate civilă* – stat. Aici avem de-a face și cu o ambiguitate tipică pentru genul de tranzitie pe care o parcugem: statul este chemat să creeze condiții normative și instituionale ale refacerii și structurării societății civile; dar o și împiedică prin inerția birocrației și miopia conservatoare a acestiei.

Există însă și cealăta față a medaliei: o atitudine pozitivă ce invocă necesitatea prezenței active a statului. În primul rînd, o atitudine difuză, a unor largi categorii sociale, de așteptări de protecție în fața consecințelor valului reformator; ea se completează cu o mai veche (sau chiar foarte veche) credință superstitioasă în stat, în datoria și capacitatea lui de a rezolva toate problemele. Aici nu e vorba, cum se spune

uneori, de o anumită nostalgie după eficiența socială a vechiului regim, cît de o anumită persistență a unei imagini mistificate, adevărat *fetisism* al statului, investit cu facultatea generării binelui general sau a unei vizionare utopiste care extinde grija statului asupra individului *de la leagăn pînă la moarte* (Edward Bellamy). Dar alături de asemenea imagini mitice, se manifestă și o atitudine lucidă de conștientizare a funcțiilor pe care statul este chemat să le îndeplinească pe dificilul parcurs al tranzitiei.

Ceea ce am înregistrat pînă acum nu face decît să confirme bivalența ideii de stat în discursul politic. Care nu e mai simplă *aici și acum* decât în alte contexte politice și geografice. Dimpotrivă!

Dacă demersul nostru continuă, se impune o primă întrebare: este, în contextul actual și al viitorului imediat, prezența (și

A touchy, vividly discussed issue, but vital for the post-totalitarian transition, the role of the State involves not only the cardinal political and ideological views, but also the representations and imaginary of common people.

Starting with the present range of attitudes towards the State, the author tries to provide several answers to some essential problems: the type of State, its functions and limits, a possible return to tyranny.

Pointing out the necessary dialectics of the relationship between the State and the civil society, the author also discusses certain qualitative requirements of the former with a view to achieving not only a good policy but also good politics.

acțiunea) statului necesar? Am spus prezența pentru că există și opinii care pretind că democrația electorală trebuie suprimată și că trebuie să ne descotorosim de stat; desigur, o asemenea naivitate (teorizată, între alii, de austriacul John Burnheim), cel puțin deocamdată nu merită să ne rețină atenția. Răspunsul dat acestei întrebări este în genere pozitiv. Dar atât întrebarea cît și răspunsul ne instalează pe un palier mult prea abstract. Prima reacție este o altă întrebare: *ce fel de stat?* Răspunsul vizează în primul rînd evitarea extremelor: a unui nou stat de tip totalitar, dar și a unui stat care, lipsit de instrumentele sale legitime, ar fi în imposibilitate de a-și realiza funcțiile pozitive, absolut indispensabile. Evoluția statului în această destul de lungă perioadă de tranzitie este în mod organic corelată cu evoluția societății civile. În această perspectivă a unui raport de reciprocitate, statul și societatea civilă sunt concomitent subiect și obiect. Îndeplinindu-și funcțiile reformatoare (noi distingem între acțiunea reformistă și cea reformatoare), statul este chemat să realizeze (bineînțeles, nu singur) democrația și economia de piață și să creeze cadrul conjugării lor. În aceeași direcție se realizează și acțiunea societății civile care are nevoie vitală de democrație pentru autoafirmare și de privatizare pentru consolidare. Dialectica interacțiunii statului și a societății civile și, mai ales, orientarea acestei dialectici spre scopul comun este factorul hotăritor al înaintării noastre spre un nou tip de civilizație. Există pericolul încălcării sau pervertirii acestei dialectici? Există, de bună seamă, și ea vine mai ales din partea statului, în absența capacitatii de autolimitare.

Textele noastre normative – ca și în cazul altor state post-comuniste – proclamă statul de drept. Ceea ce e destul de straniu în această privință este confuzia, uneori voită, între legitimitatea constituțională și legitimitatea existențială. Trăim, parcă, în plin fictionalism, în țara lui *als ob* (Vaihinger): vorbim de statul de drept *ca și cînd* ar exista. În realitate, nici măcar nu s-a constituit în întregime corpul de instituții constituționale; iar din cele recent constituite, unele nici nu au început să funcționeze. Și apoi – ceea ce e destul de grav – încă nu există o concepție clară, unanimă chiar la nivelul instituțiilor puterii, asupra a ceea ce înseamnă și trebuie să fie statul de drept. Împrumuturile verbale, provenite din surse și tradiții diferite și adesea conflictuale, sporesc, și în acest caz, confuzia terminologică și barcază drumul instituțiilor sale reale. Așadar, statul nu și-a terminat încă opera de autoconstrucție; și aceasta împiedică, de bună seamă, realizarea unitară și eficientă a funcțiilor sale. Având în vedere complexitatea ideii statului de drept și încărcătura sa morală, construcția nu poate fi (de)săvîrșită fără aportul constructiv al societății civile; mai ales că această construcție trebuie să ducă la a lămuriri, în noul context, ambiguitatea puterii și a realizării demistificarea statului.

Statului de drept i se conferă și o amplă dimensiune socială, care trebuie înțeleasă în cadrul aceleiasi dialectici cu societatea civilă. Astăzi nimănii nu o mai contestă (nici chiar declarațiile reprezentanților Fondului Internațional Monetar), iar caracterul imperios al realizării ei este subliniat de îngrijorătoarea adâncire și extindere a sărăciei. Dar, prin prisma preocupărilor prezentului eseu, ar trebui poate să subliniem un aspect important: nu trebuie să se uite că

în termeni *politici*, protecția înseamnă dominație. Avem aici de-a face cu o mișcare dublă: pe de o parte atitudinea statului de a converti în mijloace de dominație mișcările de opinie și aspirațiile populaře; pe de altă parte, capacitatea de a subordona aceste mijloace de dominație statului acestor mișcări și aspirațiile populaře. Insuficiența, din orice parte ar veni – assimilarea input-urilor sau elaborarea output-urilor –, distrug echilibru și generează criza.

Toate aceste aspecte ne trimit la o problemă esențială: natura și limitele intervenției statale. Trecutul este încă prea aproape (și poate că nici n-a trecut!) ca să putem neglija un pericol încă prezent: depășirea limitelor *naturale* prin politizare excesivă. Mecanismul care a condus în regimurile totalitare la supralicitarea puterii (și, prin ea, a statului) a fost extinderea abuzivă a politicului asupra tuturor sferelor vieții sociale; criteriile politice subordonau totul! Aceasta ne duce cu gîndul la o prevenire formulată de Pascal – el trăia în condițiile absolutismului regal – și care este de o uimitoare actualitate: *tiranía constă în dorința de dominație universală și în afara propriei ordini*. Adică *adevărul* politicii (puterea) nu poate fi și cel al altor sfere sociale și cu atât mai puțin al vieții personale. Respectarea acestui principiu (care este în același timp politic și moral) se bazează pe pluralitatea *sferelor justiției* (M. Walzer). Și cine îi poate cere (și la nevoie impune) statului *curajul auto-limitării* și datoria abținerii de la abuzul încălcării (sau subordonării) celorlalte sfere sociale și ale vieții personale? Bineînțeles, societatea civilă, în plin proces de constituire și afirmare.

Dar există și o altă modalitate, cel puțin teoretic, de a institui un astfel de abuz: revindicînd depolitizarea și dezideologizarea, tehnocratismul tînde spre o performanță curioasă, adică depolitizarea societății conduce la hiperbolizarea statului, la investirea lui miraculoasă cu capacitatea de a oferi pentru orice problemă *the best one way*, desfînând opțiunea politică și înălăturînd orice valoare în favoarea performanței tehnice. Cuvîntul *tehnocrat* este prea adesea invocat – într-o accepție falsificată în raport cu doctrina – pentru a arunca praf în ochii societății. Experiența noastră dură cu rezultatele politicii *unicatelor* tehnocratice este prea vie pentru a nu aminti de această diversiune legitimatoare.

De unde rezultă că soluția pentru evitarea alunecărilor spre tiranie (adică non-sau antidemocrație) este meninerea și consolidarea controlului popular asupra puterii. Mijloacele de care dispunem acum sunt destul de slabe pentru că democrația normelor rămîne încă distanțată dacă nu chiar izolată de realitate, prin lipsa de democrație politică și administrativă. Tendința de a reduce *retorica statului* la *retorica birocrației* se accentuează primejdișos. Desigur, în aceste condiții, legitimitatea imperfectă (generată de multiple cauze, între care lipsa de cultură politică a electoratului ca și a multora dintre cei alesi, dar și incapacitatea partidelor de a-și formula clar și distinctiv platformele programatice) prin alegeri ar trebui suplinită prin eficacitate. Dar se poate ea obține cînd recrutarea *caderelor* se face nu pe baza competenței și capacitații, ci a *sistemului clientelor* și de gașcă? În asemenea condiții nu e de mirare că, mai ales la nivel central, creșterea aparatului biocratic face ca numărul să opereze ca substitut al competenței și organizării.

Exprimindu-ne în termenii teoriei politice clasice, tranzitia actuală nu este compatibilă nici cu un stat minimal (care n-ar corespunde nici actualelor structuri social-economice, chiar private în dinamica lor și n-ar putea înfăptui sarcinile uriașe ce-i revin în actuala perioadă), dar nici un stat maximal, care ar putea împiedica evoluția firească a societății românești, în loc să ajute și să gestioneze. Deci ar fi insuficient, dacă nu chiar impropriu, să privim poziția și rolul statului în actualul context doar în termeni cantitative, de grad și de extensiune, neglijînd aspectele calitative. În realitate, reconstrucția statală – de convență cu schimbările socio-economice și cu evoluția societății civile – trebuie privită nu doar ca o reașezare instituțională. Instituțiile – într-un sens larg, sociologic – sunt, cel puțin pînă la un punct, cadre formale evasă indiferente la conținutul care le este inculcat. Pentru a-și realiza plenar funcțiile – atât instituțiile statale cît și cele ale societății civile – trebuie să se autodefinească nu numai printr-un regim juridic, ci și prin conținutul viu al activității pe care o efectuează. Instituțiile politice și administrative trebuie să se caracterizeze printr-un stil politic autentic democratic – adică prin asumarea efectivă a valorilor pluraliste și democratice ale unei societăți deschise; altfel, ele devin o piedică a dezvoltării sau o simplă mască ce ascunde procese centrale. De aici importanța deosebită a culturii politice și a insușirii ei atât de către conducători cît și de către conduși.

În fine, pentru a încheia, un bun sistem politic (*a good polity*), cum spunea Giovanni Sartori, nu implică cu necesitate și o *good politics*, adică o politică bună. Si sensul real al acestie se dezvăluie mai cu seamă în proiectul și realizările politicii economice – mai ales într-o perioadă ca cea pe care o parcugem. Dar o politică bună nu se face doar cu bune intenții. Ea trebuie inventată și pentru aceasta nu este nevoie doar de inspirație sau de o anumită calificare. Este nevoie de ceea ce s-a numit, caracterizîndu-se democrația, *responsiveness*, adică de o sensibilitate la semnale, la nevoi, sau cum o definea John D. May, *corespondență necesară între actele de guvernare și dorințele față de aceste acte ale persoanelor pe care acestea le afectează*.

Ovidiu TRĂSNEA, graduated from the Faculty of Philosophy and the Faculty of Law of the University of Bucharest. PhD in political philosophy (1969). Professor of political theory of the National School of Political and Administrative Studies. He had published many books in the field of political philosophy and science and a lot of studies in roumanian and foreign journals (U.S.A., Belgium, Brazil, France, Poland etc). He is vicepresident, since 1979, of the Research Committee on Science and Politics of International Political Science Association.

THE END OF TRANSITION ?

„A FUTURE FOR ROMANIA“ Foundation

One of the most important goals of our Foundation is the reunion of politicians, specialists and decision-makers in order to debate the essential issues of the changes that have taken place in Romania since December 1989. It is both necessary and useful to have debates under conditions different from those of political fights or elections campaigns. The essential gain of this type of dialogue among professionals is the shaping of new approaches and of a new framework that might lead to conclusions different from those of a usual political speech. This time we choose a topic which we believe is extremely important and rich in consequences for the near future: the transition, i.e. the way from a society we all wish to leave toward the new society to which we all want to reach. The reason we choose this topic is the reality that we have known very few things about either of them. During the election a campaign parties and politicians talked a lot about that without any relevance. The political discourse remained superficial, mixing polemics with electoral promises and political wishes. Rarely, if ever, did they refer to the social and economic realities or even political directed projects that could find there wishes or promises. One may understand that, in the specific circumstances of a major political competition politicians prefer to refer to a simplified image of reality, adjusted so as to fit their options and programs; but now, we think, it is the moment to add to such a *rhetoric* approach another one, based on the clairvoyance, the lack of prejudices as well as on the accuracy of the professionals. Otherwise we run the risk of being awakened by the tough realities that develop irrespective of our lack of awareness.

The fact that political leaders, specialists, and decision makers who promote different, even contradictory, views and options could come together for a common debate on the problems of transition in Romania, proves two important things: first that, when there is the need to cope with a major difficulty, to face a vital issue, we can overcome the adversities specific to the political fight; secondly, that the topic of transition — which our Foundation put under debate in a moment when the public opinion is preoccupied rather with the political game around the new government — is important enough to prevail over these circumstantial concerns and to focus attention upon perspectives.

1. The Awakening

everybody, from the decision makers to the ordinary people demonstrating in the streets, was too much involved in the political battle to pay attention to the less obvious and spectacular problems of the real change in deeper economic and social structures. On the other hand, there was a general feeling that somebody else should approach and cope with this kind of problems. Perhaps the West, from which everybody expected support, both economic and in terms of know how. That's why there was very few debate on this problems and, when it was, it was considered an academic activity rather than something having important consequences for the everyday decision making processes.

However, by the end of 1992 attitudes started to change even in the Eastern countries which, only one year ago, thought that they had left half of the way of transition behind them. We could thus consider that the post-revolutionary period is over, with all the tensions and expectations it entailed. We are now facing a new stage, which involves the re-questioning of major issues, many of them considered to have been already answered. For Romania, this is going to be critical in the near future.

There are more questions that need an answer. The year that has just ended raised in very tough terms the question of defining values for the world we wish to live in. At the same time, we have to understand the characteristics of the society we have just left. Part of them are still realities we have to face if we want to change them successfully. The rhetoric of anti-communism rather obscured understanding and prevented us from undertaking a valid analysis of the ancient regime. We still lack one. It becomes obvious that we need an answer to the question: where are we really moving to? One cannot see any direc-

ment failed in the late sixties, leaving us within a primitive industrial society, we are now risking to experience failure because we are not able to cope with the difficulties brought about by a global modernisation of society.

2. Transition — A Neglected Topic

During the last three years Romania experienced practically a ceaseless election campaign. As a result of the total fall of the communist power system, in post-revolutionary Romania the whole structure of power — political, economic, social, cultural, administrative, financial etc. — became at stake in the political game. That is why the new emerged political parties started a sort of a total political war. The characteristic of the political struggle in this period was that political parties focused their efforts to eliminate their competitors by means of de-legitimising them. Now, three years later, it seems that parties and public opinion have understood that they have to co-exist. However it is no so easy to change the former topics of political discourse or to reduce its emotional content; these characteristics tend to be prolonged in the near future, though with lesser intensity. Thus, the political discourse was, and still is, focused rather on political actors — parties and personalities — than on the real problems society has to confront. There is a tendency to neglect the problems that cannot be used as a convincing weapon in campaigns and propaganda activities. The most important of the neglected topics is the transition: its content and its perspectives.

In the political discourse transition is considered to be a reality, since the present soci-

accepts that Romania is in full economic crisp. For a certain period of time the crisis was considered as being part of the legacy of the former regime and, partly as an inevitable cost of the reform. Starting with 1992 the economic crises has been treated as an independent topic, less and less in connection with the reform. Political parties belonging to the opposition tend to attribute it to the incompetence of the government, while political and economic makers consider it an exceptional phenomenon which entitles them to adopt exceptional measures.

The traditional debate also includes the European integration of Romania as a sine qua non condition able to solve all the above mentioned issues.

It is obvious that this is a too poor basis for efficiently dealing with the actual problems of transition. We therefore suggest a change of framework and a shift of focus. It is necessary to have debates on transition and stabilisation as well as the perspectives of a global evaluations of the directions and the content of change.

3. From Change to Stabilisation

We suggest this perspective exactly because the existing date prove that change — which was the main trait in the first part of the three year period after 1990 — shows tendencies of being replaced by stabilisation processes. Starting with the second half of 1990 Romania has been aiming at getting out of the process of transition. Society has started being more balanced and reproduction processes tend to be prevalent.

An evaluation of the changes that have taken place after 1989 indicates that:

The most important ones could be noticed in the structure of power. The old political elite was replaced by a new elite. The latter requires new specific mechanisms and rules that facilitate its admission to power: a modern democratic political system, based on regular elections and a large autonomy of economic and financial decisions from the state administration.

This change was quick and deep; it was stimulated by the competition between different political forces and, once the basic laws in the field were adopted by Parliament or through referendum, the political system has started

(urmare din pagina 16)

ances. Once the power acquired, its maintenance by a political group or political party does not depend on their commitment to strategic or global structural changes of society, but rather on political and elections circumstances. Thus, political intrigue and mass-media manipulations are more effective means, and involve a smaller risk, in the struggle for power, than inducing major changes in society, which could generate adversities, social tensions and bad images.

On the other hand, there is little hope that some social group could arise as a major social pressure towards further changes. Entrepreneurs and the group of individuals having high revenues on which some theoretical models were based have few chances to influence the political life or the public opinion, and even fewer to constitute themselves into a significant political force. Trade unions also diminished their chances to become the social force that could constrain governors to commit to a long term strategy for transforming society in a meaningful and coherent way. Though right after the revolution the trade unions had a great influence upon local and current decisions, they have never had a global strategy and their incapacity to generate a strong and clear oriented political movement has become chronically.

This lack of an adequate social basis for a political force committed to the structural changing of society is the main cause for the abandoning of transition in Romania.

c) There was a lot of political and elections talk about the changes that occurred in economy.

Industry — which is the first GNP producer in Romania and employs about five million industrial workers — was supposed to be changed along three main directions: (1) modernising technologies by means of substantial foreign investments, a process stimulated by privatisation and special laws aimed at making Romania interesting for capital owners; (2) a restructuring of industries, aimed at decreasing the number and importance of non-effective industries and companies and at increasing the profitable ones or, those able to become profitable through investments; (3) an essential change of the goals of industrial production, i.e. profit for the company being supposed to replace as the main objective of industrial managers the administrative or political commitment, specific to former communist industrial relations.

None of these projects has become a stable direction of change, though the governments promoted and the Parliament adopted a vast set of laws, and politicians, civil servants as well as trade unions leaders produced a lot of good will statements. Undoubtedly, there were important changes in industrial management — the most important being the autonomy of companies from state administration — but all these changes have not succeeded in affecting the two main characteristics of the former communist industry: (1) the incapacity of industry to refund its own activity; (2) the incapacity of industry to develop new technologies and new organisational structures.

There was a very spectacular change in agriculture since the former collective land ownership was replaced by private ownership by farmers; but this change of ownership did not improve agriculture at all. Or the con-

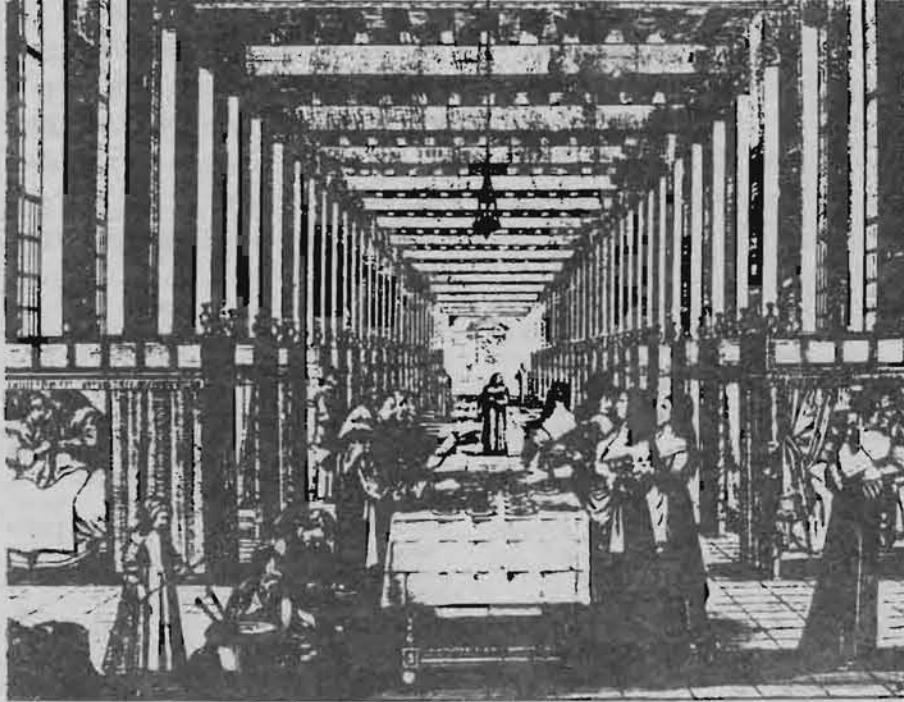
legal and was supported through financial and administrative facilities. The problem with the private sector of Romanian economy is that it remains mainly a means for redistributing profits of state owned companies in the advantage of private entrepreneurs. It developed first of all as a supplementary link between markets and producers and their success is strongly dependent on an almost generalized shortage of supplies in the whole market.

d) Social changes are less spectacular, in spite of a dramatic increase in redundancy and poverty for certain social categories. Neither of these phenomena is new. Both existed, in special forms before 1992. Changes that have occurred are produced by a redistribution of social costs, efforts and poverty along the social structure. The main losers are, of course, the industrial workers, a social group which had special privileges in the communist regime. The main winners are the industrial and commercial technocrats, but no real social conflict developed between

and programs for lack of more elaborate interpretations, it started to constitute itself as a sort of primitive ideology.

This everyday mythology evolved since 1989. It has changed rapidly and significantly merely because it was a mythology, i.e. it is ineffective from a pragmatic point of view. Although it offers a credible explanation of the past and of the present it is unable to found a realistic project for the future; in no case could it represent a basis for a policy of transition.

(1) This mythology emerged right after the revolution, and was very popular during the first months of 1990 as the ideology of *national consensus*. It views transition as a unique and obvious transformation of political and economic institutions. Its basic thesis was that all that was needed was a competent approach to everyday economic and administrative problems. In this view, technical incompetence was the main source of failure of the communist regime, so that technical competence was regarded as being able, if

these two social groups. That is the result of the fact that governmental institutions — acting as representatives of the state — absorb almost the whole potential of social conflict within society, shielding any other possible targets. This is a result of an ideological attitude, specific to the ancient regime, that keeps the state responsible for everything unpleasant that happens to anyone.

4. The Substitutes of the Transition

The implied conclusion is that Romania tends to get out of the transition process. That does not mean that all the changes will stop. It means (1) that changes that occur are mainly a result of a spontaneous readjustment of society, and (2) that the transition itself — i.e. a development from the former communist society to a determined kind of society — is replaced by substitutive phenomena.

It is necessary to understand the substitutive phenomena of transition because they may be interpreted as elements of a real tran-

politically promoted, to solve almost any problem and to ensure the transition. The ideology of *national consensus* enhanced the role of technocrats; on the contrary, politicians had their role diminished to the function of creating a social and administrative framework capable of promoting technical competence and professionalism. *National consensus* meant that the main part of the political fight was irrelevant (except for the question which group of politicians would take over the power) since the solutions were technical. This ideology failed when it became obvious that it justified merely the reproduction of any status-quo since the technocrats are always able to try to optimise something that already exists, but are unable of changing it as long as they are not guided by essential political options.

(2) The *liberal* ideology that followed is very much alike. It is also based on the assumption that transition is guaranteed by the free activity of a certain social group which has, therefore, to be entitled to lead the transition because it masters its main mechanisms. Within the liberal ideology this is not the technocratism but the private entrepreneurs, and the mechanism is not science — as the provider of technical recipes for

It is important to stress the identity of the *hard core* of all these ideologies. This main content, i.e. the *economic reform as the hard core of transition*, is the same and has same function, that is to justify unpopular governmental measures related to the increase of prices and redundancy as well as the decrease of the living standards of the population. They are presented as being the *unavoidable costs of the economic reform*.

5. Confronting reality

The mythological interpretation of reality could be useful only for limited tactical objectives — like keeping under control social unrest but in order to create an appropriate basis for a real transition policy one should confront the reality. The first step to make is to get an understanding of what is now happening in the Romanian society, free of the presuppositions that existing myths and ideologies entail.

If we want to be able to devise a real and achievable transition policy we should be aware of, at least, four main characteristics of reality.

(1) In political life there is a serious gap between political parties and reality. Parties tend to refer and act in accordance with an illusory reality, able to justify their claim to take over the power, but unable to allow them to influence life in society effectively. They promote modern mythologies not only in order to impose that mystified reality on the public opinion, but also as their only knowledge about society.

On the other hand, for the near future, parties will be less engaged in controlling transition than in joining the new political elite.

(2) In the ideological field, former mythologies tend to be substituted by a new ideology that justifies the political compromise and co-existence, reflecting the new stage of Romanian political life. Its slogan is represented by the *national needs*, seen as non-partisan political goals, common for the whole society, and used as a basis for cooperation between the main political parties, on the one hand, and political parties and powerful economic and financial groups, on the other hand, in order to establish the necessary rules for the redistribution of those social privileges that political power entitles them to. This new emerging ideology is a powerful for the maintaining of the status quo — since it preserves the existing elites and their mechanism of acquiring the economic and political power — and abandoning the transition.

(3) In the economic and social life, society tends to stabilise in *sui-generis* form. Its main features are:

— a hard core, embodied by the economy based on public property, dominated by an *apolitical* technocracy;

— a periphery for the redistribution of wealth and prestige, embodied by the private sector of economy and dominated by merchants;

— a social and economic alliance between the technocracy of the hard core and the entrepreneurs of the periphery;

— a consent for the participation of top politicians to the redistribution of social privileges, on the condition that the status quo is politically defined as a *national need*,

— a gradual integration in the periphery of Western economy and elites.

(4) The last characteristic refers to the

„Crizele“ proprietății și clasa de mijloc

VARUJAN VOSGANIAN

Esenta actualei tranzitii românești constă în restructurarea relațiilor de proprietate. Dacă în ceea ce privește unele procese economice negative, cum ar fi inflația sau șomajul, existau, înainte de 1990, tensiuni care numai ulterior au intrat în stadiul critic, în ce privește relațiile de proprietate criza a apărut cu mult mai devreme. Forma de manifestare a crizei a constituit-o, în principal, aneantizarea dreptului de proprietate. Această aneantizare s-a realizat prin cel puțin trei căi:

a) lipsa unor prevederi constituționale cu privire la garantarea dreptului de proprietate; eliminarea, practic, a acestuia din raporturile dintre individ și stat. Această situație a generat *criza constituțională* a proprietății.

b) conceperea preponderentă a proprietății drept inalienabil și indivizibil, astfel încât dreptul de proprietate să devină o abstracție. Aceasta a condus la *criza operațională* a proprietății.

c) separarea relațiilor de decizie de relațiile de proprietate. Dreptul de a decide prevalea asupra dreptului de proprietate. Cei situați în vîrful piramidei decizionale nu numai că nu erau legați juridic de patrimoniul asupra căruia decideau dar, mai mult, aveau o ură de-a dreptul proutchiană față de proprietate. Acest fenomen a dus la apariția *crizei decizionale* a proprietății.

Reușita procesului de tranzitie depinde de modul de salviere simultană a celor trei categorii de crize.

În ce privește *criza constituțională* a proprietății, ea a fost, parțial, rezolvată. Articolul 41 al Constituției menționează, printre drepturile și libertățile fundamentale, garantarea dreptului de proprietate. Potrivit articolului 135, proprietatea este doar ocrută. Dincolo de confuzia, premeditată sau nu, stîrnătă de diferența de acoperire juridică a celor doi termeni — „garantare-ocrotire” — se poate aprecia, totuși, că în tranzită relațiile de proprietate nu se manifestă oprești de natură constituțională. Nu același lucru se poate spune dacă lărgim aria constituțională la legile organice care, prin ele însele dar și prin aplicarea lor, nu contribuie suficient la reconstituirea, formarea și consolidarea dreptului de proprietate.

Să trecem acum la punctul b). Caracterul inalienabil și indivizibil înainte vreme exercitarea dreptului de proprietate, îngădindu-l, practic, numai la bunurile personale. Îngădirea dreptului de proprietate avea o justificare politică deoarece era baza îngrădirii libertății individuale și promovării totalitarismului. Libertatea individuală are spațiu de manifestare doar câtă vreme proprietatea și dreptul de proprietate sunt garantate. Privind în istorie observăm că, de obicei, dictaturile au fost precedate și însoțite de organizări macroeconomice de tipul *economie de stat* sau *economie de război*.

Dacă în timpul dictaturii comuniste dreptul la proprietate era anihilat prin abstractizare, acum asistăm la anihilarea lui prin pulverizare. O politică abil-populistă, punând criteriile politice înaintea celor economice, dă o iluzie a proprietății fără a-i conferi operaționalitate.

The author states that the right to ownership—a concept annihilated before 1989 owing to an abstracting process—is to be found in 1990 in a critical situation.

There are no constitutional provisions to grant the fundamental right of ownership; for this reason there emerged both the decision-making crisis and the operational one in this field.

The 1992 Constitution does not grant ownership, but protects it only. The right to ownership is annihilated through atomization. There is a solution to overcome the crisis, by coagulating the ownership, a complex operation which could be achieved by the enforcement of the privatisation law, by distributing the ownership titles in agriculture, share-issuing and inflation stoppage, as well as by developing managerial relations, bringing in foreign capital a.s.c.

Cînd legile organice adoptate deja vor fi aplicate, vom avea 7 milioane de proprietari în agricultură și peste 14 milioane de proprietari în industrie. La acest nivel de dispare, proprietatea capătă următoarele trăsături negative:

1. Nu poate asigura subzistența proprietarului, menținîndu-l în condiția de salariați.

2. Nu duce la modificarea structurii sociale, punînd individual în inferioritate față societății.

3. Nu duce la modificarea esenței pieței dintr-o monopolist socialistă într-o concurență privată. Neparticipînd la procesul economic, milioanele de proprietari nu se transformă în agenți economici.

Consecința este aceea că, în actuala tranzitie economică din România, *criza operațională* proprietății nu a fost soluționată. Din abstractă, proprietatea devine pulverizată. Cum să se soluționeze criza? Într-un singur fel: prin coagularea proprietății.

Efectul principal al lipsei de coagulare a proprietății este imposibilitatea exercitării dreptului de proprietate. În domeniul economic, dreptul de proprietate este expresia instincțui de conservare.

Acest drept apare ca singura forță reală ce se poate opune împotrîmpăriștilor de stat. Neputința exercitării dreptului de proprietate, inconsistenta lui, fac pe indivizi dependenți de arbitriații de stat, ridicat la rangul de lege economică.

Acum, despre punctul c). Exercitarea *operațională* a dreptului de proprietate este ceea ce separă, într-o măsură importantă, societățile democratice de cele totalitare. O expresie clară a acestei distincții este separarea relațiilor de decizie. Este ceea ce numim „criza decizională” a proprietății. Această separație nu este specifică doar comunismului, numai că esența diferă. În timp ce în economiile de piață liberă cei care au decizile — managerii — sunt mandatați în acest sens și, prin acțiunile lor, constituie o prelungire a exercitării dreptului de proprietate, factorii de decizie din comunism nu au deci un mandat politic pe care și-l exercită în afara dreptului de proprietate și, de cele mai multe ori, în contradicție cu acesta. Tocmai de aceea în comunism principala valută nu e banul, ci influența.

Iată, aşadar, miezul *crizei decizionale* a proprietății. Acest tip de criză nu a fost soluționat, dimpotrivă, a căpătat forme agravante. Baza agravării acestui criză este, în principal, *criza operațională* a proprietății, ineficiența dreptului de proprietate prin pulverizarea proprietății private și prin menținerea ponderii proprietății de stat. Forma de manifestare a adințirii acestei crize este sporirea arbitriației și intervenționismului de stat. Pentru a fi liber, agentul economic trebuie să aibă posibilitatea de a alege. Economia românească se află, încă, într-un stadiu coercitiv. Indivizii nu crează, ei se supun.

***

- înfirzirea apariției și circulației acțiunilor;
- neputința îndeplinirii, din cauza inflației, a funcției de tezaurizare a monedei naționale;
- lipsa creditului și erodarea, tot datorită inflației, celui existent;
- stadiul incipient de dezvoltare a relațiilor manageriale;
- lipsa coordonatei organice a legislației privind reconstituirea dreptului de proprietate;
- sistemul de impozitare ce subminează acumularea de tip capitalist;
- lipsa capitalului străin.

Acești factori au și condiționări obiective, dacă privim caracteristicile moștenirii dinainte de 1990 și unele raporturi internaționale ca variabile exogene. În principal, însă, condiționările sunt de natură subiectivă. Ele sunt legate de interesul forțelor conduceătoare de a duce o politică de status quo și de a submina formarea și consolidarea clasei de mijloc.

De ce atenția conducețorilor politici este îndreptată către înălțarea acestei amenințări pe care o reprezintă expansiunea clasei de mijloc? Iată cîteva din argumente, care sunt tot atîtea avantaje ale clasei de mijloc:

1. Este segmentul social cu cea mai mare stabilitate. Această stabilitate, ca rezultat al combinației corecte dintre principiul egalității și principiul eficienței, este neprelinăca menținerii la putere a stîngii populiste.

2. Segmentele de la baza societății, aflate în condiție salarială, sunt vulnerabile. Pentru starea economiei românești, de tip socialist-monopolist, aceste segmente sunt dependente de stat. Cum statul se manifestă, în principal, sub influența forțelor politice conduceătoare, acestea pot manevra, în scopul menținerii și consolidării puterii pe care o dețin, aceste segmente aflate la baza societății. Aceeași dependență se manifestă — deși ar părea paradoxal — și în ce privește oligarhia, adică vîrful piramidei. Dependența se manifestă din cel puțin două puncte de vedere. În primul rînd, în numeroase cazuri, este vorba de *mîtobgăppi: adpa, evulnăpă, care, fe, vea*, ramificații în fosta nomenclatură comună, fie au pornit cu capitaluri de proveniență dubioasă, fie au folosit, în perioada postdecembристă, traficul de influență. În al doilea rînd, este sătul că oligarhia, avînd interese mari, nu le poate cultiva fără sprijinul autorităților politice.

Nu același lucru s-ar întîmpla în ce privește clasa de mijloc. Interesele sale acționează pe spații mici. Dimensiunea proprietății pe care o deține îi permite o anumită autonomie. Clasa de mijloc este segmentul social ce se poate opune cu cea mai mare eficiență presiunilor ce vin din partea unui stat paternalist. Este o

luptă din care statul nu poate ieși învingător decât prin totalitarism.

3. Un alt mare avantaj al clasei de mijloc este faptul că — tipologia sa fiind restrînsă — este legată printr-o comunune de interes.

(continuare în pag. 19)

BURGHEZIA ROMÂNĂ REDIVIVUS

FLORIN SICOIE

Peroada scură după Revoluția din 22 decembrie 1989 a adus în țara noastră măcar un lucru cert: în societatea românească profund tulburată de evenimentele care au condus la prăbușirea — în anumite domenii, doar formală — a comunismului, se naște sau renaște o clasă necunoscută în comunism: burghezia.

Inainte de a încerca să definim această nouă-veche clasă, înainte de a-i studia structura și nuanțele, trebuie să recunoaștem că numai prezența ei — chiar dacă uneori în forme groașe, atipice — este suficientă pentru ca Revoluția din Decembrie să poată fi considerată fără dubii drept anti-comunistă; comunismul, oricât de blînde sau de tolerate i-ar fi fost infișările pe care i le-a impus nevoia de a se salva — vezi IUGOSLAVIA titoistă și post-titoistă sau Ungaria lui Kadar în anii '70 și '80 —, putea accepta multe, dar nu existența burgheziei. A burgheziei în forma ei clasică, ce cuprinde, potrivit cărui fundamentale a lui STEFAN ZELETIN, Burghezia română, Originea și rolul ei istoric (1925), „o trinitate socială, alcătuită din cei ce produc mărfurile, sau industriași; din cei ce le pun în circulație, sau negustori; și din cei ce ajută cu mijloace bănești atât circulația cît și producția, adică bancheri sau financari. Cum toate aceste trei categorii sociale, prin însăși funcția lor, ajung să sprijinoare de capitaluri, clasa burgheză poartă totodată și numele de **clăsă capitalistică**.“ Aceste trei categorii n-au existat în nici unul din statele comuniste. Dimpotrivă, obiectul oricărui partid comunist care a reușit să forțeze obținerea puterii a fost întotdeauna lichidarea — în bună parte și fizic — a clasei burgheziei. Chiar dacă fenomenul a decurs cu viteză diferite în condițiile istorice diverse ale țărilor cărora, într-un mod sau altul, li s-a impus comunismul, după anihilarea inițială a burgheziei nici un stat comunist n-a acceptat ca ea să renască. Mai mult decât astăzi, foibei față de reapariția burgheziei i-au căzut victimi sub comunism segmente sociale care nu se pot asocia nici măcar cu formele marginale ale burgheziei: țărani cu pămînt, mici meseriași, așa-zisii liber-profesioniști ai comunismului (avocați, artiști etc.).

Cineva ar putea ridica problema a ceea ce s-a numit, în țările de după Cortina de fier, burghezia comunistică, adică acea pătură de potențăi ai acestor regimuri totalitare care dejineau în întregime puterea și constituiau un fel de elită (am spus „un fel“ pentru că acea elită ocolea criteriul esențial al oricărei elite autentice: valoarea). Că burghezia comunistică nu continua, în sens clasic, o burghezie, putem demonstra imediat recurgind din nou la definiția de mai sus a lui Stefan Zeletin: ea nu conținea nici industriași, nici negustori și nici bancheri, ci, eventual, doar niște administratori numiți de puterea comunistică în domeniile industrial, comercial sau financiar.

During the three years after the December 1989 Revolution, Romania has seen growing up a new social class, unknown in the communist regime: the bourgeoisie. Its existence proves that communism cannot come back. It includes industrialists, merchants and financiers. Even if some of the capitals have a suspect source (ancient Security's and Communist Party's funds), the existence of a post-communist Romanian bourgeoisie represents a positive phenomenon for the economical and political future of democracy in Romania.

Revenind la definiția lui STEFAN ZELETIN, înțelegem de ce în România, la mai bine de trei ani de la Revoluție și în ciuda unei legișlații incomplete, putem vorbi fără dubiu de existența burgheziei: pentru că s-au născut deja capitaluri private (deci nedepinzând decât strict legislativ de stat) proveniente din producție, comerț și intr-o măsură mai mică, din operații finanțier-bancare. Obligată de contextul internațional să proclame — chiar dacă numai cu jumătate de gură — trecerea la economia de piață, puterea post-comunistă din România a generat cu sau fără voia nașterea burgheziei. Și, în acest fel, în ciuda nostalgiei afisate pentru comunism, a multor persoane influente din conducerea statului român post-decembrist, ea e pe cale de a face o eventuală reîntoarcere la comunism imposibilă. Pentru că o astfel de reîntoarcere ar presupune o altă lichidare — din nou și fizic — a proaspetei burgheziei românești, lucru de neconcepție în actualul context internațional.

Se spune adesea și se aduc și argumente în acest sens că în spațiale unora din aceste capitaluri nou-apărute, în miezul unora din capitalurile de pomire ale unor firme prospere stau bani necurați, proveniți din fondurile fostei Securități sau din cele ale fostului partid comunist. Cu tot regrețul, va trebui să amintim că nițări și nițind capitalul nu s-a născut exclusiv din acumulare cinstită. Vom cita, în sprijinul acestei idei, pe Marx: „Capitalul apare peste tot picurind de murdărie și singe.“, pe istoricul englez Seely: „... în dezvoltarea națiunilor nu e nici o rațiune care ar dovedi că ceea ce a fost adunat prin crime de o generație va fi pierdut de generația viitoare.“ și pe Sombart care, în Der moderne Kapitalismus, spunea: „... hoția, frauda, delapidarea funcționarilor acestor vremuri alcătuiește unul din mijloacele de acumulare primițivă a capitalului, deci joacă un rol social în procesul de naștere a capitalismului modern.“ Cum toate aceste citate provin din carte amintită mai sus a doctrinarului burgheziei românești, Stefan Zeletin, nu putem să nu

dăm și exemplul pe care il oferă autorul Burghezelor române: „...economistul care în vîltoare se va ocupa de procesul de formare a capitalismului român va trebui să facă un loc deosebit fraudelor prilejuite de războul nostru de reintregire a neamului, acestea alcătuind un vast mijloc de acumulare de capitaluri. Dacă aceste capitaluri se strîng în dauna țărilor și pe căi plăzește, aceasta nu prejudecă întru nimic viitorarea lor funcție socială.“

De parte de noi gîndul de a încerca să justificăm, prin aceste citate, corupția și necinstea care au minat, poate, o parte din cele dintâi capitaluri românești care au ieșit la lumină. Acolo unde încă se mai poate, legea va trebui, chiar cu înțîrziere, să și spună cuvîntul. Dar ceea ce am vrut să accentuez este faptul că, de fapt, nu există nițări o morală absolută a capitalului și că o legislație, oricât ar fi ea de perfecționată, rămîne perfectibilă, în continuă adaptare la situația reală. Ceea ce nu împiedică situația ca, pînă când o acțiune economică sau financiară reprobabilă în plan moral să devină și sancționabilă din punct de vedere legal, ea să contribuie la acumularea de capital.

Carteau lui STEFAN ZELETIN, la care m-am referit de astăzi ori, și nu numai aici, mi se pare perfect aplicabilă și acum studiului burgheziei românești actuale, din cauză că societatea burgheză la care se refere Zeletin a fost retezată de comunism în plină înflorire, înainte de a ajunge într-un stadiu descendenter (dar mai putem oare vorbi de un astfel de stadiu în fața opulenței capitalismului contemporan occidental?). De aceea, multe din considerațiile sale rămîn perfect valabile, actuala burghezie română traversând din nou, și drept că într-un tempo mai accelerat, fazele istorice „clasică“ ale evoluției burgheziei: cea mercantilă și cea liberală. O frază de acum aproape șapte decenii (Pionierii burghezelor sunt pretutindeni temperamente romântice, ce durează planuri și nu sovîesc a risca experiențe. Burghezia intră în viață printr-un romanticism social, acea manifestare a temperamentului aventuros pe

care Sombart l-a descoperit peste tot la originile burgheziei) lămuște starea de vie agitație în care se găsește astăzi o parte din societatea românească post-revolutionară, aflată în goană după îmbogățire.

O altă discuție posibilă este dacă în România putem vorbi acum de o naștere sau de o renaștere a burgheziei. Dacă renașterea semnifică reapariția în clasa burgheză care se structurează acum a celorși familii burgheze pe care le-a anihilat comunismul, nu vom putea constata astăzi în România acest fenomen. Familiiile burgheze din țara noastră au fost mai lovită de comunism decât alte segmente ale societății. În cele mai multe cazuri, ele au pierdut absolut totul, în afară unei viziuni în același timp nostalgice și resentimentale asupra istoriei. Mai mult decât astăzi, mulți dintre cei care provin din astfel de familii nici nu se mai găsesc în țară și n-au suficientă încredere în procesul românește de tranzitie căreconomia de piață ca să se mai întoarcă în ROMÂNIA. Locul lor în procesul apariției unei clase burgheze a fost luat de oameni apartinând unor alte segmente sociale, care n-ar fi putut emite astfel de pretenții înainte de instaurarea comunismului.

Dacă vorbim însă de re-naștere în sensul re-apariției în ROMÂNIA a burgheziei, termenul devine propriu. Chiar dacă stratificarea clasei burgheze e acum alta decât în urmă cu cincizeci de ani, chiar dacă evoluția capitalismului mondial a adus în România tipuri de capital necunoscute acum cinci decenii, burghezia română păstrează totuși un caracter de continuitate, adesea chiar și în atitudinea față de muncă, prezentată de Stefan Zeletin în citatul următor și cu care vom încheia:

„Morală burgheză e una singură: aceea a muncii sobre, sistematice, cumpătate și econome, aşa cum împun nevoie capitalizării. Asemenea morală publică nu va putea avea țara noastră decât atunci când burghezia națională se va largi și întări îndeajuns ca clasă, spre a se putea lipsi în conducerea țării de elementele parazitare, pe care i le-a pus pe umeri dezvoltarea economică.“

Florin SICOIE (born in 1956) graduated from the Faculty of Physics of the Bucharest University in 1980. He became a Writer, published two novels: *Herbert*, 1988 and *Treatise on the Queue*, 1992. He is since 1980 assistant editor-in-chief of the cultural weekly *Contemporanul* — *Ideea Europeană*.

(urmare din pag. 18)

Unificarea acestor interese este un proces natural și inevitabil, ca și canalizarea lor în domeniul politic, fiind sursa unor forțe politice viguroase, cu o puternică justificare intențională. Spre deosebire de baza societății, unde energia este de tip dissipativ și spre deosebire de oligarhie unde energia, chiar dacă nu ajunge la disipație, nu este în nici un caz de tip cumulativ, ceea ce împotriva reprezentă, prin comunismea de interese, o energie de tip sinergic, deosebit de eficientă din punct de vedere politic.

4. Expressia acestor interese în domeniul politic le acordă acestora o anumită identitate. Astfel s-ar îndeplinea lipsa de corespondență ce se manifestă astăzi într-o parte a politicilor și intereselor reale ale electoratului. Ar dispărea combatența politică de tip *front* sau de tip *covenție*, care abstracționează prea mult interesele electoratului, dihotomizează viața politică și dă o definire negativă, prin ruptură, ideologilor.

5. Aspirațiile naturale ale clasei de mijloc redesc pe scena politică liberalismul. Caracteristicile acestor clase duc la concluzia

că ea va susține în sfera politică acele idei care conduc la promovarea libertății individuale, la protejarea acțiunii legilor pieței și la restrîngerea rolului statului. Neoliberalismul sfîrșitul de secol nu seamănă cu cel al lui Montesquieu, Hobbes sau Smith și nici cu neoliberalismul postbelic.

Una din componente esențiale ale neoliberalismului românesc actual este că apare ca o desprindere dintr-o societate totalitară, aménințare „directă“ la adresa ideologică a actualelor forțe politice conductoare.

6. O altă consecință a apariției clasei de mijloc, sursei și destinației a unei importante părți a bugetului de stat, este că socialdemocrațiaiese de sub apanajul stângii populiste. Lipsa de acesta îodoabă de împrumut, care este în prezent socialdemocrația, stânga populisti va pierde subterfugul ideologic care îi asigură astăzi suportul popular.

7. Clase de mijloc se dezvoltă simultan în toate domeniile activității materiale: industrie, agricultură, comerț etc. În acest fel se va putea produce integrarea mediului rural în sfera politică. Lipsa de informație,

revoluția bolșevică din 1917 și în perioada instaurării dictaturilor comuniste în estul Europei, regimurile nou instaurate au dus cea mai înverșunată luptă împotriva clasei de mijloc, așa-numita „chiaburi“, „speculanți“ și „mic-burghezi“. Apariția clasei de mijloc creează suportul pentru înălțarea actualelor forțe politice conducătoare, aglutinante din punct de vedere social, ambiguie din punct de vedere ideologic și suspecte din punct de vedere a proprietății. În acăt o vîrstă, îl sporează împede că acutizarea și cronicizarea „crizelor“ proprietății constituie o subminare premeditată din partea stângii populiste a dezvoltării clasei de mijloc.

Varujan VOSGANIAN, 34 years. Graduate of the Academy of Economic Studies (Department of Commerce), and of the University of Bucharest (Department of Mathematics). V. Vosganian is currently in a Ph. D. program. He has authored over 200 articles on political economy, politics and various essays.

3. Iluzia normalitatii: de la incidente conjecturale la reformari structurale

Enternă problemă a celor care doresc să redizeze schimbarea este acela a propriei lor adaptări la consecințele acestia.

In măsură în care tranzitia societății române include schimbări profunde și permanente, nu doar instabilitate, ci și instabilitate socială și o serie inedită de frustrări pe care majoritatea cetățenilor sunt dispuși să le pătrăpătă. La capătul tranzitiei privind schimbările sunt acelaia.

Pe de altă parte, noile achiziții structurale din plan instituțional, în mecanismele economice și sociale, în sfera tranzisimului civic nu funcționează încă. Spre deosebire de *regula* că într-o nouă societate civilă trebuie să existe un nou regim, în ceea ce privește responsabilități și constringeri umanitare, de tip terapeutic, în vederea înțelegării autentice a individualului, a impăratelor private și opiniilor alternative.

4. Tregia și mizeria proliferării politicului

Politicul șoacă, cel pugnă în primele minutele ale tranzitiei, în rol precurzor al Constituției, îl se și parțială a structurilor și factorilor sistemului pluralist are loc mai rapid, cu totale confuzii, întrările de masă și escapările adesea atât de costisitoare. Sunt mult mai complice și devi mai lente constituirea și manifestarea efectivă a structurilor economice de piață, precum și cultura civică a societăților democratice (valori, modele comportamentale și roți).

Înțelegând că acest avans funcțional al politicului trebuie să transferă asupra ansamblului societăților post-comuniste implicării unor procese specifice, începe pentru slăta poliție. Un efect de politizare sui-generis în care depășirea vechiului sistem ar trebui să însemne tocmai refacerea echilibrului între societatea civilă și mediul politic hipertrifat, supraordonat artificial timp de cîteva decenii pînă la regimul autoritar din cele mai agresive.

Cine deține puterea?

CAIUS DRAGOMIR

Apparently, any answer to this question has some chance to respond to the necessity of the truth. You can give as possible solutions short answers, like: former communists, former securitate officers, the thieves, the conservatives etc. In fact where everything is adequate, nothing is complete, sufficiently correct and serious.

The political power has three possible sources: the right, the brutal force and ability. The combination of the right and ability is the condition of the long term developed democracies. The force characterises the totalitarian states. If a conflict between right and ability occurs, the ability will do the rule. If the right is not sufficiently strong the result is the same. This last condition is that of Romania.

The power, here, belongs to those who seized it immediately after the revolution and were shrewd enough to keep and hold it. The result is that the power is not a real integrated one, but a special kind of fluid mosaic. The name of the persons in charge with the administration of the power is not of much importance.

Pe cînd Rusia trecea de la zguduirile războiului și de la neliniște socială proprie unei lumi în același timp autocratică, neproductivă și secătuită, la infinitile suferințe ale instalațiilor violente a totalitarismului fondat pe ideea adversității umane, țara număra mult peste o sută de milioane de locuitori și doar aproximativ zece mii de comuniști. Aceștia, prin agresivitate (coerentă și consecventă cu sine — deci purificată de orice morală), prin adevarată orientare strategică și completă pregătită tactică au reușit să devină, într-un timp extrem de scurt, posesorii unui mare stat și ai unei serii de mari națiuni, și au anexat ulterior numeroase alte state și națiuni și au amenințat timp de cîteva zeci de ani întreaga planetă, precum și însăși condiția omică umană, transformându-se, în apărare, într-o populație numerosă ideologic unitară — membri de partid ai perioadei de succes comunist, devenind ei însăși, aproape instantaneu, proprietatea unui singur dictator, sau unui grup dictatorial de cîteva persoane. În spînăciile războiului, subiectele ierarhiei geopolitice, apariția nazismului, sau fascismului, ori a altor dictaturi de dreapta și au antrenat umanitatea într-un lung proces tanacic — războinic; altfel zis — în cursul căreia democrația nu s-a văzut mai puțin obligate la moarte și chiar la crimă decât se simjiseră chemate să practice dictaturile. Iată deci puterea a zece mii de oameni umbrind sau torturînd destinul istoric al omului, exercitînd o acțiune literalmente universală — din fericire însă limitată în timp.

Idea de putere, în societate și, consecutiv, în stat, este, desigur, conexă ideii de ierarhie și de sistem. Ierarhia este un sistem etajat, dar mai ales concentrativ — unui număr de poziții într-un plan îi corespund un număr mai redus de poziții în planul superior. Sistemul în general implică mai curînd interacțiuni funcționale și conexiuni reactive. Toate acestea contează în evaluarea condiției democratice a unei societăți — de exemplu existența sau inexistența feed-back-ului — dar dacă este să stabilim o definiție socială și, implicit, structurală a unei democrații, atunci ea ar putea fi următoarea: caracterul minoritar al unei particularități, sau grup uman, ori al unei tendințe într-un plan social sau de organizare statală se regăsește în chip identic în planul ierarhic superior. Pe scurt majoritarii rămân majoritari și minoritarii rămân minoritari în toată ierarhia. Pentru ca o asemenea situație să poată fi acceptabilă — fapt dificil mai ales întrucât situația abia dacă se creează acum în evoluția democrațiilor — se fundamentează un drept al minorităților, starea de drept a acestora nediferind în chip semnificativ de aceea a majorității. Fiecare om este dotat, prin însăși condiția sa existențială, cu o anumită putere. Dacă structura — și distribuția — puterii la un anumit nivel îi ierarhiei, în primul rînd la cel elementar, al colectivității ființelor umane, se regăsește apoi nealterată în toate etajele ierarhiei și se redescoperă în actele sociale și statale ne aflăm, neîndoelnic, într-o democrație. Cind vorbim despre deținerea puterii ne întrebăm deci, mai întîi, dacă ne aflăm într-o democrație integrală sau nu.

variantă, problema se încheie aici; dacă ne aflăm însă în fața unui stat totalitar sau autoritar, ori luăm în considerație o democrație incompletă, precum se întimplă dacă vorbim despre România, sătem obligați să ne întrebăm cum se produce distorsionarea structurii de putere, sau măcar deriva acesteia în lungul coloanei ierarhice.

Desigur, o dictatură naște o altă dictatură — totalismul a născut direct comunism, comunismul a modelat nazismul — și atunci răspunsul, de gradul doi, este că un sistem de propagare al distorsiunilor puterii este golit de un conținut și primește un altul nou. Să fie acesta și cazul evoluției politice românești post-revolutionare?

La întrebarea cine deține astăzi puterea în România s-ar putea răspunde pe scurt, consient parțializant, dar nu întrul totul neîndreptat, prin cuvinte precum: foștii comuniști, sau hoții, sau afaceriștii, sau o minoritate ori alta, sau un partid extremist ori altul. De fiecare dată am afirmă — sau denunță — o parte de adevăr. Adevărul integral nu este însă egal cu suma adevărurilor parțiale ascunse în aceste răspunsuri. Cum ajungem la adevărul adevăr? Să încercăm să stabilim modul de constituire a puterii suprarepresentative.

Constituirea puterii poate fi văzută fenomenologic — și, astfel, determinist — sau conform principiilor de existență a realului considerat, deci anistoric. În primul caz ar trebui apelat la psihosociologie, economie și alte discipline foarte utile atunci cînd se intenționează organizarea unor tactici și structurarea unor comportamente politice coerente și cînd se poate de concrete. Analiza, după concepțile relevante, a constituiri puterii — varianta anistorică — este necesară atunci cînd o voință politică va căuta să își asume o serie de caractere invariante. În viața publică românească s-au practicat, în ultimii trei ani, numeroase abordări fenomenologice ale procesului constituiri puterii. Consecințele pragmatice ale acestor abordări au fost extremitate de sărace chiar dacă nu cu totul nule — puterea a continuat să se distribue mai mulți sau mai puțin ca și cînd analizele nu ar fi fost făcute. Rămîne o singură speranță — venind dinspre teorie și înțelegi inspiră acțiunea practică: cercetarea problemei puterii după principiile care o determină. Merită să lăsăm la o parte, pentru o vreme, regulile transmiterii informației publice, concluziile psihanalizei sau chiar observațiile sociologice. Vom reveni la toate acestea atunci cînd geneza meta-istorică și meta-politică a puterii își va fi dezvoltat relații sale, poate nu foarte complicate.

Puterea poate proveni din drept, din forță sau din abilitate. Puterea poate fi deci deținută în baza principiilor de drept. În acest caz ea realizează — în sensul arătat mai sus — o democrație și se bazează, într-un anumit sens, pe unanimitate. Jean-Jacques Rousseau afirma că adevărul contract social reflectă o voință unanimă. Pare straniu să mai vorbim astăzi de unanimitate — în realitate nimănii nu mai poate revindica un statut de superioritate sau privilegiu de drept în fața semenului său.

Rousseau nu este altceva decît — în alți termeni — maxima universală pusă la baza moralei de către Immanuel Kant. Deținerea puterii în baza unui contract social general necesită o serie de premise în interesul fenomenului istoric dar și în zona principiilor.

Puterea deținută prin forță și violență este, desigur, cu mult mai simplu de înțeles decît orice altă formă a puterii. Totuși, se poate înțelege ușor, că nici o forță nu este suficientă pentru a asigura puterea fără o diminuare mai netă sau mai vagă a voinței individuale, ca altă sură de putere. Cum degurge această scădere a voinței persoanei umane — voință pentru putere proprie și drept — pot stabili istoricii, psihanalizați, sociologii, filozofii. Cît de departe poate merge transferul forței agresive în structura de putere pot analiza istoricii și poliologii. Nicolo Machiavelli în tratatul său *Despre conspirații și regicid* constată, uneori, dominanța astăzi de puternică a dictatorului asupra societății încă orice comunicare politică între subiecți incetează. Aceasta este, desigur, visul — pînă la urmă irealizabil — al oricărui dictator. Faptul că o asemenea condiție este irealizabilă face ca societățile umane să nu eșueze, obligatoriu și iremediabil, în totalitarism. Teroarea poate fi, uneori, ca formă de violență, înlăturată cu înșelăciunea.

Există și un al treilea mod prin care puterea se constituie — capacitatea tehnică în exercitarea ei. Puterea nu poate lipsi ca organizare ierarhică. Un stat și o societate neierarhizate sunt imposibile, cînd ele nu ar mai fi sisteme; coerența lor să-și reduce la coerență manifestărilor instinctuale imediate. Odată existind, o formă sau altă de putere încearcă să continue a exista. Ca atare ea — puterea — este obligată, pentru a vorbi astfel, să utilizeze competențe. Dreptul și abilitatea ca baze ale puterii ar trebui să coexiste egal și maxim. Dacă însă un stat fără drept poate exista, un stat fără abilitatea puterii poate exista la fel de puțin pe cînd o națiune în afara oricărui stat. Dacă apare un conflict în sfera puterii între drept și abilitate, atunci ultima este aceea care cîștigă. Aceasta este problema puterii în România: țara este terenul unui conflict între capacitatea de a exercita puterea și drept. Cui aparține puterea în România? Celor care s-au priceput să o exercite — nu ca fapt de drept, ci pur și simplu ca putere.

Situația României nu este situația Rusiei după lovitura de stat comunistică, amorsind mușcările populare din 1917 și din anii următori. Puterea nu este deținută — aici, acum — prin forță și dacă dezinformarea joacă un anumit rol în exercitarea autorității, puterea nu este practicată niciodată urmărind efectelor înșelătoriei. Au cei care nu dețin puterea astăzi, și constituie opoziția, o reală incompetență, sau măcar competență mai redusă în acțiunea statului? Răspunsul depinde clar de referențialul în care se dă răspunsul: dacă ar fi vorba de un stat ideal, sau măcar de un stat cu o avansată democrație deja constituită opoziția ar manifesta, poate, o mult mai fină și mai profundă abilitate. Într-un stat care nu a reprezentat, în primă instanță, altceva decât un reziduu comunist și

— actuala putere — s-a adaptat cu mult mai rapid. O singură întrebare derivă de aici: cum se face că, din sinul puterii apărută astfel — ca rezultat al principiului de mai sus, al prevalenței abilității — nu a apărut încercarea de a transforma puterea într-o deplină putere de drept, care ar fi deplasat și referențialul competențelor, prin natura acestuia relativ și nu absolut?

Puterea după drept nu poate fi decît integrată. Puterea după forță nu poate fi decît unitară. Prima punte în corelație opoziției. Puterea după abilitate reprezintă fie o structură integrată dacă se asociază cu dreptul, fie o unitate produsă coercitivă dacă se asociază forței, fie un mozaic fluid dacă consistă autonom, în simplă abilitate într-un tehnică puterii. Aceasta din urmă este situația României. Puterea astăzi în România depinde exclusiv de tehnica exercitării ei și ca atare este încă un mozaic fluid. Puterea executivă, legislativă, prezidențială, judecătară sunt nu doar separate ci și în pronunțat deficit de integrare, nu în funcționare ci prin scopuri și efecte. Puterea economică este exclusiv economică, cea bancară exclusiv bancară și tot așa. La un capăt, mozaicul fluid tinde să fie transformat într-un sistem integrat prin drept; se încercă o operă legislativă nu totdeauna criticabilă. La celălalt capăt același mozaic fluid tinde să fie transformat într-o structură monolithică; se vede presiunea comunist-restaurantatoare din administrație. Unde se va ajunge, pînă la urmă; cine deține puterea în România? Răspunsul este unul singur; la mult prea multe niveluri, cine vrei și cine nu vrei, cine a apucat mai întîi să își insușească o parcelă de putere și a avut destulă abilitate să nu o piardă. Există, desigur, o constituie, un parlament și un președinte aleși, un guvern mandat, o opoziție în apropierea lui cincizeci la sută în organismele reprezentative dar, în fapt, puterea este accentuat mozaică, atât de accentuat mozaică, încă aproape fiecare parcelă de putere își poate trimite acțiunea de tip corupt, oricind intenționată, în tot restul sferei puterii. Nimănii nu reușește însă să trimîne similar, o reală acțiune a structurării după drept a puterii. Să nu fie nimeni destul de puternici pentru aceasta, sau fluiditatea puterii are totuși un spațiu de coerență — egocentrismul ca rezistență la drept?

Caius Traian DRAGOMIR

(Born on July 16, 1939), he graduated in 1963 The Faculty of Medicine — Bucharest. Good results in psychiatry and in research work, Doctor's degree in medical sciences in 1966. Visiting lectures of the "Nobel" Medical Institute in Stockholm. He was granted two Fullbright scholarships by the University of North Carolina. Presidential candidate NSF (1992), Senator, president of the Senate Commission for Health,

UN RĂU NECESAR

VALERIU STOICA

Două atitudini față de putere

După revolta din decembrie 1989 — care a dezarticulat sistemul totalitar de tip comunist din România — s-au confruntat două atitudini diferite față de putere.

Redusă la imaginea ei comunistă, puterea a generat o reacție de adversitate, fiind privită ca sursă a răului social. Conceptul de societate civilă — vehiculat de mai mulți ani în țările vecine ca un instrument al strategiei anticomuniste — a fost adoptat mai ales de intelectualitatea umanistă și opus conceptului de sistem politic în general, precum și ideii de partid în special. Din ruinele uteipiei marxiste răsăreau văstări unei uteipii.

Mai pragmatici, susținuți de numeroși oportuniști din toate straturile sociale și utilizând cu dibăcie, în propriul beneficiu, prestigiul celor cîțiva adevărați dizidenți, foștii deținători ai puterii — binecunoscuți astăzi sub denumirea de *șalonul doi* — s-au regrupat rapid în structurile Frontului Salvării Naționale care, la acea dată, se confundau cu structurile statului.

Totodată, supraviețuitorii gulagului românesc încercau să reconstituie partidele istorice — P.N.T.-C.D., P.N.L. și P.S.D. — în vacanța nașterii zecilor de partide împinzite cu veleitari sau cu actori care jucau, cu mai mult sau mai puțin talent, rolul regizat subtil din culisele puterii.

Gafa enormă săvîrșită de F.S.N. — care și-a anunțat participarea la alegeri într-un moment cînd încă se confunda cu statul, dorind să fie și jucător și arbitru, cum a afirmat atunci în mod inspirat un om politic — a permis partidelor istorice, aflate pe creșta unui val de entuziasm, să inițieze și să organizeze demonstrația din 28 ianuarie 1990. În replică, F.S.N. a organizat o contrademonstrație care a continuat și a douăzi, creînd în societatea românească o falie istorică, ale cărei consecințe tragice, marcate de ură și violență, persistă și în prezent. Din acel moment a devenit însă evident că reconstrucția societății civile nu mai este posibilă fără reconstrucția sistemului politic pe baze democrațice. Intr-adevăr, forța democrației moderne rezultă tocmai din complementaritatea esențială a societății civile cu societatea politică. Mai rămînea să se înțeleagă că acesta două componente ale oricărui sistem democratic modern sunt nu numai complementare, ci și consubstanțiale în măsură în care puterea politică izvorăște din și se întemeiază pe puterea societății civile. Șansele democrației în România — ca și în orice altă țară postcomunistă — depend de ritmul în care se regenerează structurile de putere ale societății civile. Reziduurile comuniste nu pot fi pur și simplu eliminate la nivelul sistemului politic; este necesar ca forțele care le secretă să fie resorbite ele însele în nucleele de putere ale societății civile. Condiția principală a unei reale societăți democratice este ca puterea societății civile să fie întotdeauna mai mare decât puterea sistemului politic.

Omniprezența puterii

Ințelegerea puterii doar ca fenomen politic este un reflex al politologiei marxiste care fetișizează puterea de stat. Urmînd modelul marxist, comunității au înțeles că orice altă putere decât aceea a partidului-stat este nocivă pentru că li se poate opune. Ei au eliminat deci nu numai opozitia politică, ci și opozitia civilă, racordînd întregul sistem instituțional la bornele de înaltă tensiune ale singurei puteri admise. Nu întîmplător Lenin blama diferențierea dreptului privat de dreptul public, decretînd că în societatea comună

The understanding of power solely as a phenomenon governed by the patterns of Marxist philosophy has resulted in a rejection of politics by the Romanian society. Still, power is a far more comprehensive phenomenon than political power. With a democratic system, the sum of powers distributed within the civil society must always exceed the sum of powers distributed within the political system. Extended to the society as a whole, the concept of State powers separation assumes the form of a principle having a more general value: the division of power among the various components of the civil society and political system. That principle is opposing the natural tendency of power concentration resulting in authoritarianism and totalitarianism that may spring off even from within democratic societies. The more divided the power, the greater the force of democracy. The power attraction principle prevents the atomization of civil society and of the political system and provides coherence to democracy. These two principles are also setting the basis of the democratic reshaping of international relations. In order to apply them in a democratic way, a series of minimal requirements concerning education, information and communication need to be coped with. If such prerequisites are not met, the decline into oligarchy is likely to be witnessed due to the resulting gap between those who govern and those who are governed.

nimic nu mai este privat, totul este public.

Dar, printre un paradox aparent, distrugînd puterea societății civile (proprietatea privată, structura instituțională, structura de comportamente și mentalități, puterea comună și-a inoculat morbul propriei disoluții). Paradoxul este doar aparent pentru că puterea politică este direct proporțională cu puterea societății civile din care izvorăște și pe care se întemeiază. Cînd puterea societății civile tinde să se prăbușească cu totul, se prăbușește și sistemul politic conform principiului uriașului cu picioare de lut. Din fericire, puterea societății civile nu poate să dispară niciodată în întregime pentru că ea face parte din codul genetic al acestei societăți. În acest sens, Havel avea dreptate să vorbească despre puterea celor fără de putere. Astfel se explică poziționarea “de regenerare permanentă” a societății civile.

Inăpînd ceea ce este de învățat din prăbușirea comunismului, nu trebuie însă să uităm că societatea civilă se destramă în absența sistemului politic. Puterea politică apare astfel ca un liant care menține unitatea diferitelor centre de putere ale societății civile. Fără acest liant, societatea civilă decade în anarhie.

Așadar, puterea este un fenomen mult mai cuprinzător decât puterea politică. Fără cunoașterea diferitelor forme de manifestare a puterii nu este posibilă înțelegerea nici unui tip de societate pentru că — în formularea

axiomatică a lui Bertrand Russell — power is to social sciences what energy is to physics. În toate celulele societății, în orice instituție, ca și în comunitățile constituie ad-hoc puterea este prezentă. Puterea șefului, puterea părinților, puterea profesorului, puterea sindicatului, puterea organizațiilor pentru drepturile omului, puterea banilor, proprietatea, puterea celui mai tare într-o tabără de copii sint forme de manifestare a puterii în societatea civilă.

Puterea și lupta pentru putere sunt constante ale istoriei. Diferite sunt doar sursele, instrumentele și modalitățile de organizare a puterii, precum și regulile după care se desfășoară lupta pentru putere. Chiar dacă puterea este privată ca un rău, orice observator serios al societății trebuie să admînă că acest rău este necesar. Si dacă s-a spus că puterea coruje, iar puterea absolută coruje în mod absolut, s-a răspuns că absența puterii coruje cel puțin în aceeași măsură.

Puterea este deci o componentă esențială a oricărui societăță, la nivelul părinților și al întregului, iar conceptul de putere este unul din concepțile centrale în toate științele sociale. O asemenea afirmație tranșantă nu trebuie să conducă însă la concluzia că virtuțile cognitive ale conceptului de putere excluză orice altă perspectivă asupra societății. Cunoașterea în general și cunoașterea societății în special au o structură

caleidoscopică, adică o structură în care se combină permanent diferite perspective explicative. Absolutizarea imaginii societății obținute dintr-o anumită perspectivă explicativă este păcatul originar al ideologilor extremiste și al fanatismelor de tot soiul. Nu mai puțin, imaginea societății obținută din perspectiva conceptului de putere este indispensabilă în caleidoscopul cunoașterii sociale.

Sensurile puterii

Din această perspectivă, formula *noi nu vrem puterea*, rostită frecvent în ultimii trei ani, este ridicolă prin doza de naivitate sau de demagogie pe care o conține. Nevoia de putere face parte din structura de necesități a ființei umane. A dori puterea nu este nici rușinos, nici abnormal. Puterea nu are doar o funcție instrumentală, ci ea constituie și o valoare în sine, care satisfac o nevoie umană. Cine nu recunoaște aceste adevăruri elementare riscă să devină un bun obiect de studiu pentru psihanaliză. Nu trebuie însă să se înțeleagă de aici că este indiferent sensul pe care puterea îl are în raport cu individul ca valoare esențială a societății democratice. Dar pentru ca individul să se apere de puterea exterioară, el trebuie să fie conștient de propria putere. Coborînd la izvoarele creștine ale conceptului de individ, se poate descoperi că puterea adevărată a fiecărui individ se întemeiază pe iubire înțeleasă ca formă de comuniune cu ceilalți și cu Dumnezeu. Acest sens mai înalt al puterii este desigur un deziderat care asigură, prin forța sa de atracție, evoluția spre democrație, diferențindu-se astfel de sensul puterii ca simplă dominație. Denis de Rougemont distinge astfel între două puteri: *Celui de la liberté qui est le pouvoir pris sur soi-même et celui de la puissance, qui est le pouvoir que l'on prend sur les autres*.

Ultile primejdii au pus și pun la grea încercare în secolul nostru Măslușire a altora. Foarte adesea puterea este doar un mijloc de a distruge popoare și indivizi. Principiile și condițiile de organizare a puterii, într-o societate democratică sunt, cum vom vedea, că de preîntîmpinare a acestor primejdii.

Tipuri de putere

Politologii disting între puterea ca simplă capacitate de a-i influența pe alii și puterea care își întemeiază această influență pe un sistem de recompense și pedepse. A doua ipostază include și puterea de stat care se bucură de posibilitatea de a folosi în mod legitim forță fizică, organizată în instituții repressive mai mult sau mai puțin perfecționate.

Legitimitatea folosirii forței fizice — deși diferențiază puterea de stat de alte structuri repressive, cum ar fi cele ale crimelor organizate — este însă doar un principiu care a suferit și suferă numeroase excepții din categoria abuzului de putere. Limitarea, prin lege, a oricărei forme de putere, mai ales a puterii de stat, precum și apărarea și respectarea de către toate instituțiile statului a acestei limitări legale sunt întele sprijinul spre care se îndreaptă orice încercare de organizare democratică a societăților moderne. Normele juridice și politice delimită și protejă tuturor tipurilor de putere. Legitimitatea folosirii forței fizice de către stat încetează cind autoritățile își depășesc atribuțiile legale. Principiul potrivit căruia libertatea fiecaruia

(continuare în pagina 24)

(urmăre din pagina 23)

încețează acolo unde începe libertatea altuia, principiu care își are sorgintea în Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului, poate fi citit și în sensul că puterea fiecărui încețează acolo unde începe puterea altuia. În acest sens, drepturile omului sunt, în egală măsură, expresia libertății și a puterii fiecărui individ.

Principiul împărțirii puterii

Modelul democrației moderne s-a constituit treptat, pe măsură ce experimentul anglo-saxon de limitare a puterii de stat, început în anul 1215 cu *Magna Charta Libertatum*, creștea în mod organic, astăndă și reflexul teoretic în principiul separației puterilor în stat, principiu îndelung distilat în creuzetele gândirii politice, insulare și continentale, pentru a fi consacrat în ceea mai pură formă în Constituția Statelor Unite.

Acest principiu se bazează pe constatarea unei evidențe — care, tocmai prin caracterul ei transparent, a rămas ascunsă multă vreme pentru gândirea politică —, constatăre formulată de Montesquieu într-o expresie pe cît de simplă pe atât de bogată în sensuri: *C'est une expérience éternelle que tout homme qui a du pouvoir est porté à en abuser...*

Pour qu'on ne puisse abuser du pouvoir, il faut que, par la disposition de choses, le pouvoir arrête le pouvoir...

Ca principiu de construcție politică, separația puterilor în stat a avut un destin fericit, iar resurrecția pe care o cunoaște astăzi în Estul Europei confirmă valoarea sa teoretică și practică. Sensurile ideii lui Montesquieu nu sunt însă epuizate de principiul separației puterilor în stat, care acționează numai din interiorul structurilor statului, determinând o limitare reciprocă a celor trei puteri: legislativă, executivă și judecătoarească. Experiența istorică a demonstrat că această limită interioară a puterii de stat nu este suficientă nici pentru a curăța abuzurile autorităților, nici pentru a bloca tendințele totalitare ale celor care dețin puterea executivă. Recitind cu atenție expresia lui Montesquieu, se poate descifra un principiu cu valoare mult mai generală decât separația puterilor în stat. Ideea că *puterea oprește puterea* trebuie extinsă de la virfuri la baza statului, în forma descentralizării și autonomiei administrației publice locale, de la sistemul statului la sistemul politic în forma pluripartidismului și a separației activității de partid de aceea de stat; în sfârșit, de la sistemul politic la întreaga societate, prin complementaritatea și consubstanțialitatea societății civile și a sistemului politic. Cât privește împărțirea puterii între societatea civilă și sistemul

politic, trebuie respectată restricția evocată mai sus, restricție necesară pentru apărarea democrației: *suma puterilor distribuite în societatea civilă trebuie să fie întotdeauna mai mare decât suma puterilor distribuite în sistemul politic*.

Forța societății democratice este cu atât mai mare cu cît puterea este mai judicios împărțită între elementele sistemului politic și ale societății civile. Această idee paradoxală este o axiomă a construcției democratice. **P**rincipiul împărțirii puterilor, în această formă generală, este bariera artificială pusă în calea tendinței naturale a puterii de a crește în forme monstruoase. Opiniunea democrației moderne în favoarea distribuirii raionale a puterii este opusă opțiunii autoritare sau totalitare care tind către concentrarea puterii. Dar, reciprocă primei axome este că forța unei societăți este cu atât mai slabă cu cît puterea este mai concentrată.

Modelul ideal al democrației ar presupune distribuirea egală a puterii între toți indivizi care compun societatea: este desigur o utopie. Realitatea oricărei societăți democratice atestă că, oricât de judicios să ar face, împărțirea puterii rămâne fatalmente inegală. Tocmai această inegalitate a distribuirii puterii generează de multe ori adversități față de instanțarea actuală a democrațiilor occidentale, uitându-se că impunerea unei egalități absolute duce la tiranie. În acest sens, tot Montesquieu avertizează că: *Autant que le ciel est éloigné de la terre, autant le véritable esprit d'égalité l'est-il de l'esprit d'égalité extrême*.

Principiul atracției puterilor

Impărțirea puterii — chiar inegală — nu dezarticulează societatea; dimpotrivă, principiul împărțirii puterii determină, prin aplicarea sa consecventă, coerența democrațiilor moderne. Ca și în ipoteza separației puterilor în stat, nucleele de putere, distribuite în sistemul politic și în societatea civilă, creează multiple linii de forță care, prin intersecție, generează nu numai o reacție de respingere, ci și un cimp de atracție reciprocă, după modelul sistemelor planetare.

În ţările postcomuniste există însă un fenomen specific: ca urmare a pulverizării puterii de tip totalitar, sau născut centre de putere care generează doar reacții de respingere și care împiedică realizarea unui cimp de atracție reciprocă. În această ordine de idei, falia produsă în societatea românească după demonstrația și contra-demonstrația din 28-29 ianuarie 1990 a împiedicat pentru mai mulți ani comunicarea mai profundă între forțele adverse, atât la nivelul politic, cât și în sfera societății civile. Nu întâmplător Octavian Paler caracterizează această etapă prin sintagma „monologuri paralele”. Or, regula democrației este dialogul — procedeu coborât din sfera ideilor la nivelul practicii politice.

Principiul distribuirii puterilor în societățile democratice moderne este deci completat cu o nouă regulă a luptei pentru putere. Așa cum, în sistemul justiției, procesul a înlocuit, printr-un transfer ladic, conflictele violente între indivizi care compun societatea, tot astfel competiția electorală și parlamentară înlocuiește, în democrațiile moderne, răboialele civile și crimele politice. Atât procesul juridic cât și procesul politic — prin dimensiunea lor ladică — permit partenerilor (adversarilor) să cîștige sau să piardă bătălia fără a-și pune în pericol viața. Iată de ce dialogul este relația esențială care permite formarea cîmpurilor de atracție reciprocă ale nucleelor de putere într-o adevărată societate democratică. Nu întâmplător o asemenea societate a fost definită de Curtea Europeană pentru Drepturile Omului prin trei elemente: pluralism, toleranță și spirit de deschidere, adică dialog. În absența toleranței, pluralismul duce la război iar toleranța fără

spirit de dialog duce la atomizarea societății.

Împărțirea și atracția puterilor în relațiile internaționale

Distribuirea puterilor și dialogul sunt principiile care fundamentează și construcția democratică a sistemului internațional. Echilibrul puterilor și diplomația nu sunt decât expresia, la nivel regional sau mondial, a acestor două principii. Integrarea europeană și mondială — un proces lent, care se potinește la tot pasul în obstacolele naționalismului intolerant și ale ignoranței politice, creează cadrul instituțional în care se mișcă și se intersectează puterile statelor care compun comunitatea internațională. Fragilitatea acestui cadru instituțional — fie că este vorba de O.N.U. și de felurile sale componente, de instituții financiare mondiale și regionale sau de sistemul universal și sistemele regionale de protecție a drepturilor omului — trezește temeri, dar și justifică, prin simpla sa existență, toate speranțele. Ca și pe plan intern, la nivel internațional puterea este omniprezentă. De aceea, Jacques Delors, neobositul artizan al instituționalizării ideii europene, se întrebă: *La vraie question n'est-elle pas, plutôt que l'élimination de la puissance et du pouvoir, celle de son exercice aux différents niveaux de l'action commune, de la ville à la région, de l'État nation à la Communauté Européenne?*

Informația, mijloacele de comunicare și informației și transparența acestora sunt condiții indispensabile pentru că puterea societății civile să fie întotdeauna mai mare decât puterea sistemului politic. Într-adevăr, dacă puterea propriu-zisă se bazează pe un sistem de pedepse și recompense, puterea societății civile asupra sistemului politic este reală cind se internează pe un sistem electoral eficient, capabil să sancționeze, ori de cîte ori este nevoie, greșelile sau abuzurile guvernărilor. Defecțiunile sau absența sistemului electoral generează dictatură, iar aceasta generează revolta ca stare de boală a societății.

Organizarea și funcționarea normală a sistemului electoral, ca bază a democrației reprezentative, presupune existența unei anumite cantități de informație, precum și posibilitatea de comunicare rapidă, în condițiile de transparență, a informației.

Neindeplinirea acestor condiții explică ruptura care se produce între cei aleși și cei care aleg, între guvernați și guvernări, între liderii oricărei asociații politice sau nepolitice și membrii care compun asociația. Lipsind baza democratică a conducerii, aceasta se transformă în oligarchie. Stilul dictatorial de lucru se poate instaura nu numai în instituțiile statului, ci și în orice partid sau în orice asociație din structura societății civile. Lipsa de cultură politică, săracia informației, precaritatea mijloacelor de comunicare și îngădarea accesului la

LEXICON

Puterea

Fenomen relational, inevitabil, care se naște cînd A definește absolut și exclusiv un bun esențial lui B și pe care B îl obține prin dependență întrucât nu-l poate obține prin constringere. În consecință, A definește capacitatea de a determina acțiunea lui B. Forma de exprimare este asimetria (conducere — supunere), iar obiectul exercițiului puterii îl constituie decizia și resursele.

La nivel individual, exercițiul puterii creează presiuni psihice care, în măsura rezolvării lor în cadrul ei, transformă puterea în satisfacție în sine deci scop în sine, de unde tendința naturală spre concentrare și nelimitare în utilizarea puterii. La nivel social, ca puterea politică, unde scopul fundamental este de a asigura funcționalitatea întregului corp social, o serie de funcții (coordonare, coeziune) pot favoriza

obiectiv după caz, în situații istorice specifice, aceeași tendință de concentrare și nelimitare cu un efect care, pe termen lung, afectează inevitabil, prin efect bumerang, tocmai scopul și funcțiile fundamentale ale puterii politice. Imperativul eficienței în timp obligă puterea politică să se rezolve în sine, adică să limiteze puterea prin putere. Aceasta presupune — prin raport la stat — divizarea conținutului său, repartizarea diferență instituțional (principiul separării puterilor) precum și oficializarea pluralității actorilor politici, instituirea puterii ca obiect al competiției și reglementarea acesteia. Presupune de asemenea — prin raport la societate — o restrîngere a sferei de acțiune prin stat și cîmp de acțiune pentru „societatea civilă”.

Puterea nu se confundă cu influența, care poate fi simetrică (reciproca) și lipsită de atributul obligativității, dar este utilizată de putere, ca și persuașunea. Se distinge de autoritate prin problema legitimității.

informație sunt bolile societăților postcomuniste sau, printre parafrăză, bolile copilariei democrației.

Pormind de la aceste principii și condiții de organizare a puterii, într-o societate democratică, este posibilă o evaluare a puterii în societatea românească de azi, evaluare ce va face obiectul unui alt studiu.

Valeriu Stoica (born in 1953), graduate of the Law School from the University of Bucharest (1976). Professor of Property Law, Contracts and International Human Rights at the Law School, University of Bucharest. Lawyer in Bucharest Bar Association Member of the Romanian Helsinki Watch and of the International Institute for Human Rights from Strasbourg. He published more than 40 studies regarding Property Law, Contracts, Criminal Law, Criminal Procedure and Family Law.

NAŞTEREA PUTERII

GABRIEL IVAN

Puterea este un rău; poate răul absolut. Trebuie să te lepezi de putere ca de Satană: cu feroare, cu ipocrizie sau cu rafinament. Intelectualul român nu mai are dubii: bunele sale lecturi din noi filosofi sau din doctrinarii mișcărilor civice l-au convins: puterea corupe, anihilizează, atomizează, falsifică. El își afișează dezinteresul, repulsia sau disprejul. De aici predilecția pentru tema societății civile care, după cum se exprima o autoare franceză, a devenit *un sel de sos bun la toate*. De aici ostilitatea față de cei care s-au angajat în mod explicit, în cadrul unui partid, în lupta pentru putere. Și totuși, în ordinea socialului puterea internează. Ea reprezintă substanța socialității. Multe dintre obstacolele tranziției României de la comunism la democrație sunt legate de dificultățile nașterii puterii.

Putere și societate

Politologul Ralf Dahrendorf distinge între teoriile coerciiei și teoriile integrării. Primele explică meninerea societăților prin exercitarea puterii, celelalte prin instituirea unor norme și valori comune. Este vorba, în al doilea caz, de acele „reguli generale de conduită”, în interiorul căror, potrivit teoreticienilor liberalismului, se desfășoară „jocul creator de bogăție” al democrației și economiei de piață. Teoriile coerciiei pot fi puse în filiație cu ideologiile non liberale sau antiliberale care s-au dezvoltat în epoca modernă: socialismul, fascismul și comunismul. Ordinea socială bazată în mod exclusiv pe impunerea arbitrarului puterii și cea bazată doar pe respectarea regulilor constituie niște modele ideale. Ele le corespund în plan istoric situația în care prevalează exacerbarea forței de constringere a statului totalitar și, respectiv, situația în care prevalează tehnica democrației. *Guvernarea este esențială ca forță determinată regulile jocului și ca arbitru care interpretează și susține regulile decisive.* (M. Friedman, 1962) Statele democratice se deosebesc de cele totalitare nu prin diminuarea, în măsură relativă, a monopolului *constringerii legitime* (vom reveni asupra conceptului weberian), ci prin plasarea acestuia în interiorul regulilor.

Puterea este relația socială prin care individul A îl determină pe individul B să facă *un lucru* pe care nu l-ar fi făcut fără intervenția lui. Acest lucru poate fi realizat considerațiile de pînă acum nu se referă la acea Putere (scrisă de obicei cu majusculă), reprezentată de indivizii Iliescu, Văcăroiu, Gherman, Năstase, Măgureanu etc., asupra căreia s-a exersat vîna politologică a presei de tranziție. O vom ignora și în continuare. Resursele de putere — poziția în ierarhie, bogăția, prestigiul, competența — îi permit lui A să obțină termeni de schimb favorabili în negocierea cu B. În funcție de resursele de putere pe care le deține fiecare actor social beneficiază de o anumită marjă de libertate: o anumită capacitate de a refuza ceea ce i se cere; o anumită zonă de incertitudine sau de imprevizibilitate a propriului comportament. Viața socială reprezintă totalitatea relațiilor de negociere și a strategiilor prin care fiecare participant încearcă diminuarea zonei de

imprevizibilitate a celorlalți și creșterea proprietăților sale resurse de putere. Regulile care structură cîmpul relațiilor de putere limitează marjele de libertate ale jucătorilor: fixează mizele (ceea ce fiecare jucător poate spera să piardă sau să câștige angajîndu-și resursele într-o relație de putere); determină conținutul strategiilor cîștigătoare permise; instituie autoritatea *legitimă* — acestea îi se conferă funcția de a garanta respectarea regulilor prin utilizarea *monopolului constringerii legitime* (M. Crozier, E. Friedberg, 1977). Perioadele de anarhie declinante de prăbușirea (uneori pe cale revoluționară) a puterii se caracterizează prin relativizarea regulilor care asigurau un minim de previsibilitate în comportamentul indivizilor sau grupurilor sociale. Disoluția puterii produce maximalizarea zonelor lor de libertate. De aici exacerbarea agresivității; senzația că totul este posibil; aparența haosului.

Vidul sau deficitul de putere periclităza socialitatea. Asemenea faze de interregnum — marcate în mod simultan de putere autorității

The obstacles of Romania's transition from communism to democracy are closely related to the power's birth difficulties. The vacuum of power jeopardises the sociality. Such stages of „interregnum“ are found again in the very recent history of the ex-communist Eastern-European countries. The Eastern-European countries are characterised by the explosion of aggressivity and dissolution of rules; the world goes back to chaos. The new power formulates and imposes a new code in order to manage the violence. For The Romanian Revolution, the scenario of the abolishment/setting up of social order took place very clear. Since December 1989 until September 1990 the various solidarity forms which make the content of the civil society had the main prerogative of the State: the right to use violence. The retrievalment of „the monopoly of legitimate compulsion“ implies the setting up of a pact of consensus. The power emanated by revolutions benefits from a charismatic legitimacy. The results of the May 1990 elections had been the consequence of „the seizing“ of the charismatic authority, by the National Salvation Front. After the elections in September 1992, the team of President Iliescu has monopolised all the sway's links. This fact will intensify the confusion between the legitimate power and the present power. The Democratic Convention takes risks to maintain itself out of the new legitimacy's „territory“.

tuturor statelor ex-comuniste din Răsăritul Europei. Anormală ar fi prelungirea indefinită spre viitor a acestor fenomene anomice sau încheierea perioadei revoluționare prin regenerarea vechiului regim.

Orice formă socială este o formă de organizare a violenței; puterea impune un cod prin care sunt stabilite limitele în care violența indivizilor poate fi tolerată. (J. Atalli, 1990). Abolirea puterii provoacă explozia agresivității, dispariția regulilor, distrugerea rețelelor de comunicare și de schimb: lumea se reinisce către starea de haos. Noua putere trebuie să formuleze și să impună un alt cod prin care va gestiona violența: prin intermediul acestuia, ea va semnifica, va direcționa și va controla agresivitatea indivizilor. Vor fi identificate forțele răului: în persoana fostului principă, în camarila acestuia, într-o categorie socială (nobilimea, burghezia, evreii,

etc.), într-un cîmp social și economic. Iată căputul îspășitor al cărui sacrificiu mintuie, salvează, recuperează ordină unei lumi care căzuse pradă haosului. Fiecare nouă ordine socială se originează într-un sacrificiu intemeietor care va fi povestit de preți și administratori de către putere — al martirilor, al eroilor războaielor revoluționare, al pruncilor nevinovăți. Se inaugurează o nouă temporalitate în toate revoluțiile se manifestă constanța unei breșe în istorie — după Decembrie 1989, după Mărețul Octombrie, după Căderea Bastillei — și se propune rescrierea calendarului: data instalării noii puteri devine, cel puțin în mod implicit, momentul zero al noii istorii. Se stabilește un nou tip de control asupra violenței și noile reguli ale negocierii. În nici una dintre revoluțiile anticommuniste din Estul Europei

să existe în mod autonom și să-și asume îndeplinirea unor funcții: economice, administrative, educaționale etc. Ele nu vor putea însă revendica funcția exercitării violenței — nici împotriva membrilor lor, nici împotriva restului societății. *Veritabilul liberal dorește asemenea societăți particulare în interiorul statului, dar înțelege să le priveze de orice putere de constringere.* (F. A. Hayek, 1982) Civismul — ca specie a liberalismului — se poate pronunța pentru finanțarea monopolului statului și creșterea implicării societății civile în domeniul economici, administrației publice sau educației, dar nu și pentru încălcarea *monopolului constringerii legitime*. În perioadele revoluționare, diferitele forme de solidaritate preexistente revoluției sau agregate în mod spontan în timpul derulării evenimentelor revendică și își însușesc dreptul de a face apel la violență. Întreruperea *monopolului constringerii legitime* în cadrul societății civile produce un fel de revenire *ab initio*: mai ales în cazurile în care însăși societatea civilă are o natură oarecum răvășită, astăzi la creșterea exponentială a arbitrarului și agresivității. O serie de analize constată raportul invers proporțional care poate fi stabilit între gradul de organizare a societății civile și gradul de violență al revoluțiilor din diferite țări ale Estului.

Din decembrie 1989 pînă în septembrie 1991, celelalte societăți civile românești au deținut principalul atribut al statalității. Grupurile de revoluționari, minoritățile din Valea Jiului, comunitățile locale maghiare sau românești din județul Mureș, grupurile de presiune ale Pieții Universității, obștile satelor Săpînta, Mihail Kogălniceanu și Bolintinu au uzat de forță de coerciție. Căneteria

batalioanelor de asalt minorești care în cîteva rînduri au terorizat capitala, dl. Ion Iliescu, nu a acoperit în calitate de șef al statului român, ci de reprezentant al societății civile. Momentul recuperării integrale și definitive a *monopolului constringerii legitime* nu coincide în mod obligatoriu cu adoptarea Constituției sau cu instalarea unei guvernări prin intermediul alegătorilor. Refacerea statalității implică realizarea unui pact fundamental între civili și militari, între partidele politice, între sindicate și patronat, între diferitele grupuri de interes care alcătuiesc societatea civilă. Acest pact de natură consensuală stabilește condițiile constitutionale ale noii ordini sociale. Prin intermediul său componente societății civile convin să renunțe la capacitatea de a se vătăma mutual; ele se demobilizează din rolul de actori ai puterii. (T. Linn, Ph. Schmitter, 1991)

Perioada post-comunistă este marcată nu doar de criza societății civile, ci și de criza autorității. Promovarea civismului nu exclude implicarea politică în procesele care conduc la generația puterii. Caracterul invincibil al

economiei de piață constituie singurul element care nu poate fi negociat. Logic vorbind, încălcarea lui redă societății civile dreptul de a utiliza violență.

Geneza legitimității

Conform tipologiei deja clasice stabilite de Max Weber, există trei feluri de autoritate: tradițională, ratională și charismatică. Această împărțire relevă trei moduri de legitimare a puterii. Primul se bazează pe recunoașterea continuății sale istorice. Al doilea pe recunoașterea quasi-unanimă a îndreptățirii rationale a puterii instituite. În sfîrșit, legitimitatea charismatică se întemeiază pe devotinării masive pentru caracterul *sacru* al unui individ și al ordinii pe care el o creează. În carte sa *Formele elementare ale vieții religioase*, E. Durkheim surprinde faptul social al nașterii autorității charismatice. În momentele în care indivizi se sustrag condițiilor vieții cotidiene, sub influența entuziasmului sau transei, societățile se transformă în *mașini de fabricat dumnezei*. Această aptitudine de a institui *sacru*, prin reificarea unor *lucruri laice*, se manifestă în scenele de exaltare pe care le trăiesc triburile primitive, dar și în scenele revoluționare. Ea nu este nicăieri mai vizibila decât în primii ani ai revoluției. (conf. R. Aron, 1967) În iarna anilor 1989 — 1990 pe străzile din Praga, București, Sofia sau Tirana se celebra o religie: cu propile sale dogme, simboluri și altare; cu proprii săi profeti și martiri. Fervorea *masselor în revoluție* produce charisma noii puterii: o legitimităță.

Puterea pe care o emană revoluțiile beneficiază în mod necesar de o legitimitate de tip charismatic. Partidele care își originează identitatea în *mitul social al războiului revoluționar*, acaparează o parte din acest capital de sacralitate. Dacă reușesc să se plaseze în sfera autorității recunoscute, ele devin agenții noii puteri. Rezultatele alegătorilor din mai 1990 au fost consecința *confiscării* întregului teritoriu al autorității charismatice de către F.S.N. și, în paralel, marginalizării opozitiei. Printre o serie de gesturi politice nereușite, partidele istorice și *reprezentanții societății civile* s-au autoexpulzat din cîmpul de forță al charismei. Partidele istorice au acționat în cadrul unei legitimități iluzorii: cea a regimului democratic de dinainte de invazia sovietică. În termeni weberieni, ele au mizat pe remanența autoritații tradiționale (desi charisma cu care massele investeau puterea revoluționară inaugura o nouă tradiție). Campania de demolare a *mitului social* al revoluției, părăsirea F.S.N. de către dizidenți și opiniunea pentru restaurarea monarhiei se înscriu în același set de strategii.

Eșecul (probabil provocat) al negocierilor pentru un guvern de coaliție relevă o altă modalitate de delegitimare a forțelor Convenției Democratice: autodefinirea lor ca *opozitie*. Acapararea tuturor verigilor puterii de către F.D.S.N. vă înțără confuzia dintre puterea legitimă și puterea care a deținut în ultimii trei ani mandatul guvernării. Obstinația non-colaborării, bazată pe presupoziția că deținerea puterii compromite, întărește impresia larg populară că autoritatea este un patrimoniu inviolabil al domnului Iliescu și al ministrilor săi. În prezent, principalul mecanism de investire a autorității legitime pare a fi chiar exercitarea guvernării. Convenția Democrată riscă să se mențină în afara noii legitimități.

Gabriel IVAN (born in 1957 in Bucharest). Graduated of the Faculty of Philosophy of the University of Bucharest. Senior researcher at the Institute for Educational Sciences in Bucharest. Articles and studies published in the following journals and ma-

Conceptul EUROPA

VICTOR NEUMANN

Stadiul actual al științelor sociale cred că ne permite să riscăm cîteva întrebări și să formulăm cîteva răspunsuri posibile privind conceptul Europa. Numai că, înfi de toate trebuie spus că cercetarea semnificației istorico-politice a conceptului ne obligă să avem în vedere marile probleme cu care se confruntă astăzi popoarele continentului. Apoi, pentru că utilizarea termenului în accepțiunile geografică, geopolitică și de geografie istorică face abstracție, pe de-o parte, de varietatea culturilor și de multitudinea nucleelor mentale, pe de altă, de orizontul transcontinental (presupunând cele două sentimente originale ale spațiului¹) e util să descoferim o imagine din care s-ar putea presupune organicitatea conceptului. Fernand Braudel se întreba dacă putem să avem un umanism actual fără o istorie ambicioasă, constintă de temele și de imensitatea puterii sale². Eu mă întreb, sătem în măsură să gîndim istoria și politica în sistemul umanului, adică al succesorilor spirituale? Iar cînd este vorba de Europa, putem să realizăm o comunione fără cunoașterea temeinică a tabloului istoric? Îndeobște, zonă politikon este ființă care se izolează de istoricitate și se placează în scontarea viitorologică a umanității politicienii nu scriu istorie, ci o doresc pentru ei, o visează, o invocă pentru explicarea prezentului. E acesta motivul pentru care ţinutele umane intră în dialog încercind să atragă atenția asupra unui concept utilizat adeseori la înșimpare. Insuficient studiat chiar și de literatura internațională, conceptul rîmas prădă unor mențiuni fugare ale politicienilor, intereselor subiective ale momentului sau perspectivelor inguste, înțelegind sincronisme facile, dar și dizarmonii prefabricate.

Europenizarea imaginii istorice este o cercină politică pentru toate statele care compun continentul. Recunoașterea organismelor culturale ale Europei îndărtăță particulară site diverselor spiritualități, ceea ce nu înseamnă că ele nu sunt subordonate unei mișcări generale. În accepțiunile filosofici privind zonele de cultură, aceasta se definește ca fiind paideuma: sufletul supraindividual al popoarelor. Retrasind lungul drum al ideii europene, Bernard Veyenne, unul dintre profesorii jurnalismului francez, sugerează cîteva rațiuni superioare ale vieții continentale. Potrivit observațiilor sale, Europa este istoria procesului istoric în care conștiința se reflectă în principiile și scopurile comunității, în voința obscurii sau clarvizătoare, tensie sau fragilită, liberă sau necesară a oamenilor care au format-o. Veyenne arată analizind aventura spirituală a Europei, cum s-a și înfăptuit unitatea ei, cum doctrinele politice, fiecare în maniera proprie, au fost acelea care au pregătit-o³. Spiritul European este fructul misterioaselor întîlniri, al nemunărilor convergențe, dar și al imprevizibilelor hazarduri, al conflictelor singeroase. Într-adevăr, în posida catastrofelor care s-au abătut asupra ei, Europa continuă să supraviețuiască. Un miracol? Paul Hazard spunea că este posibil ca ea să posedă o „forță indestructibilă”. Cred că dedesubturul aparențelor dar și dincolo de episoadele tenebroase ale evului mediu sau ale secolului al XX-lea, există acei poli aglutinatori, asigurînd o pecete inconfundabilă bătrînului continent.

Ocivilizație este aceea care are conștiința unei vieți distincte și aceasta este o cultură. Prin urmare, cînd spunem Europa, spunem cel puțin lumea civilizată. Semnificația politică a conceptului este determinată de aceea istorică. În istorie întîlnim mai multe faze cînd Europa se autodefinește. Prima este aceea a evului mediu tîrziu, aflat sub imperiul atoatedominator al Bisericii și al lui Homo Religiosus, cînd aceste instituții și personaje reflectă o „scena mentis” împărțită în două: catolicismul apusean și ortodoxia răsăriteană. Ambele încearcă să recupereze marele imperiu al Romei antice, reușind să întruchipeze aspirațiile de mărire, tentația universalizării. Contrațările lor nu vor fi încălcă într-o totală comunicare și chiar apropierea. Cele două Biserici se întîlnesc pe linia mediană Europei afirmando, în ciuda ritualurilor diferite, două identități care au la bază una singură: aceea română, sau, și mai corect, aceea creștină. Segmentarea din secolul al XVI-lea, reformă, va crea un al treilea reper-territoriul reformei, nicicind parte integrantă a Romei, dar parte constitutivă a Europei, simbolizând de pe atunci o civilizație distință prin neliniștire și căutările sale. Această dinții fază, cu toate disensiunile (răboiale confesionale), cu toate orientările contradicționii, indică unitatea unei lumi, exprimată printr-o varietate de sensuri interferente.

The present state of historical and political science has made it possible for us to raise a few questions and formulate a few answers related to the concept of Europe. In all our working hypotheses, or in the interpretative variants advanced we have considered the great problems the European nations are facing today. The intention thus formulated was to show how, along the main periods of the past (starting with the late Middle Ages) a civilisation assumed a physiognomy, alongside with its way of thinking and of acting — all components of a world, of continents on the globe. The concept was mainly defined in terms of historical time, with deeper significations and appearances being evinced. The principal aim was to take one step further in understanding the organic quality of the concept under study.

Adoua perioadă stă sub semnul Renașterii, simbolizând în bună măsură o continuare a manifestărilor gîndului din amurgul evului mediu, prin: descoferirea sensibilității sufletului uman în funcție de religie, de viață practică, de formele convenționale ale dragostei, de idealurile militare și politice⁴. Pînă în față a civilizația Renașterii și civilizația evului mediu, vom observa că nu lipsesc continuitățile. În Renaștere, contradicțiiile sunt motivele de dubla ipostază a Bisericii: ea reprezintă punctul luminos, în jurul căruia s-au adunat, încet și greu, elementele unei noi organizații politice și sociale⁵, puterea și respectătorul salvînd fragmente importante din formele vechiilor civilizații; dar, tot ea, împotrîndu-se așa-ziselor produse sufletești ale pagînismului și unor învălături socotite eretice, a declansat o îngustare a orizontului intelectual, „îngustare în care trebuie să căutăm una din cauzele de căpăteneie ale exclusivismului și inferioritatea culturii medievale”⁶. Nu se poate afirma, totuși, că Renașterea a fost o reacțiune în fața evului mediu, cum se exprimau Burkhardt și Voigt și nici că ar fi fost neapărat o evoluție, cum subliniază studiile marxiste. Este o încercare de alcătuire a noii lumii: geneza culturii moderne, sub influența căreia se va propaga conceptul Europa, mărturisind tentația mutațiilor structurale. Un sistem de idei, evaluări și impulzuri începe să domine și să hrănească pînă în zilele noastre⁷. Accidentele, cu tot tragicismul lor, n-au întrerupt așezarea Europei în acel cadru (fix), înțelegind raportarea noastră permanentă la semnificația istorică și politică ale conceptului născut atunci. Descoferirile generațiilor dintre 1550 și 1650, ne ajută să ne descoferim pe noi însine. În sensul amintit, operele aceluia secol de tranziție — nu numai acele culturale-științifice, ci și acele economice — ne implică mai mult ca oricare alt timp al lumii. Mai devreme decât împărinatul secol, economia-univers a Europei, centrată pe Venetia, își face simîntă prezență. E un spațiu jalonat de orașele-stea ale Italiei și el se întinde spre nord pînă la Hamburg și Lübeck, spre apus, pînă la Bruges, Londra și Southampton, avînd ca extremitate sudică Mării Britanii, iar ca extremitate estică, Peninsula Balcanică (devenită nesigură după intrarea turcilor în Constantinopol⁸).

Concept relativ unitar în veacurile al XVIII-lea și al XI-lea, avînd ca piloni de susținere cultura (ca produs rational) și un anumit sentiment al apartenenței la aceleasi valori morale, după 1918 și, mai cu seamă, după 1945, el suferă metamorfozări substantiale. Are loc cea de-a patra etapă în starea prefacerilor. Se instalează un haos, mai apoi, o ordine, alta decît aceea la care trudîsă cărturarii. Conceptul spiritual își pierde valoarea. Cele două totalitarism, fascist și comunist, pervertesc vechile semnificații care și așa erau insuficiente pentru crearea acelui „sensus communis”. Situația Europei datorată politiciilor potrivnice sieși îngrenează soarta istoricului și politologului de a stăpini și de a reformula conceptul în funcție de limitele impuse de tragedia „scenii mundi”. Unitatea creației spirituale n-a început nicicind după primul și al doilea război. Memoria culturală a fost — în cazul Europei centrale și de răsărit — decisivă și fundamentală în păstrarea identității amenințării cu moarte. Pentru ultima jumătate de veac, o parte însemnată a continentului pierde accesul direct la vechile utilizări, deci la semnificația conceptului. Dacă s-a salvat ceva, astăcăt se poate vedea astăzi (din semnificația occidentală a termenului), aceasta se datorează teatrului, cinematografului, literaturii, cîtorva mișcări de reflecție critice¹¹, unele pregătind revolta budapestană din 1956, altele, primăvara de la Praga sau doar disidență mai izolată a cîtorva individualiști avînd curajul a se declara inseparabile de conștiința europeană.

Fragilul contur al Europei de azi, cu imaginea spațiului supraindividual al popoarelor, este expresia istoriei de care nu poate face abstracție politica și politicianul fără a dăuna întregului. Generațile continue, prevalindu-se de legătura generoasă dintre oameni, reflectă conținutul unui concept născut în „duratele lungi” ale istoriei. Chiar și prin destrucțarea umanului, chiar și prin antiistorie, totalitarismele n-au reușit să steargă ideea de continuitate. Tentaja întrâni în formele instituționale ale Occidentului și o marturie că semnificația adincă ale istoricii și politicii comune nu numai că n-au fost uitate, dar ele sunt înțelese ca fiind vitale. Drumul sinuos nu neagă, dimpotrivă, indică supraviețuirea națiunilor mici în fața mersului devastator al trecutului imediat însuși faptul că noi simîn nevoia de a reveni la concept, că ne punem problema semnificației sale, sugerînd atmosfera momentului: căutarea sensului, căutarea aceliei pînze de fond, situația deasupra naționalului (fără a-i nega valoarea) și care ne-a dat o identitate inconfundabilă.

1. Leo Frobenius, *Păideuma. Schîja a unei filosofii a culturii*, traducere de I. Roman. Prefață de Ion Frunzetti, București, 1985, p. 147.

2. Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Paris, 1949 (traducere în limba română a apărut la Editura Meridiane, 1985).

3. Bernard Veyenne, *Histoire de l'idée européenne*, Paris, 1964, p. 6 — 7.

4. John Huizinga, *Amurgul evului mediu*. În română de H.R. Radian. Cuvînt introductiv de Edgar Papu, București, 1970; Cf. și Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și evul mediu latin*. În română de Adolf Armbruster. Cu o introducere de Alexandru Duju, București, 1970.

5. P.P. Negulescu, *Filosofia renășterii*, vol. I, ediția a II-a, București, 1945, p. 74.

6. José Ortega y Gasset, *En torno a Galileo*, Madrid, 1976; vezi cap. *El galileismo de la historia*.

7. Fernand Braudel, *Timpul lumii*, vol. I, traducere și postfață de Adrian Riza, București, 1989, p. 153 — 155.

8. Ernst Cassirer, *La philosophie des lumières*, Paris, 1970, p. 207.

9. Victor Neumann, *Tentaja lui Homo Europeanus. Geneza spiritului modern în Europa centrală și de sud-est*, București, 1991, p. 210.

10. Franco Venturi, *Utopia i riforma nell'illuminismo*, Torino, 1978; Roland Mortier, *L'athéisme en France du XVIII- e siècle progrès et résistances*, în „Problèmes d'histoire du christianisme”, Edité par Jacques Marx, Bruxelles, nr. 16, 1986, p. 45 — 62.

11. Milan Kundera, *Europa centrală...*, în „Il Journal de letres artes i ideas”, Lisabona, nr. 164, 1985, p. 21 — 23.

Victor NEUMANN (39, born in Lugoj, Romania). After reading history, he graduated from the Babeș-Bolyai University in Cluj in 1976. Doctor of History, a title awarded by the University of Bucharest. Associate lecturer at the University of Timișoara, he is, at present a senior researcher at the Romanian Academy Institute of Social Theory, based in Bucharest, Victor Neumann has produced 40 studies published.

ROMANIA AND HUNGARY: A Common Road to the European Communities

GABOR HUNYA

Paper presented at the round table conference: *Ethnic Relations and the Restructuring of Europe*¹

Bucharest, 12-13 February, 1993
Both Romania and Hungary strive for being integrated into the community of European nations after having been more or less separated from it for several decades. Support for this idea is not unanimous in either country, but on the level of official policy making it is unquestioned. Integration has an economic, political, cultural, as well as human dimension, the levels achieved depend on history, location, mentality, institutions. Out of this set of topics I have chosen economy, because it is economic integration that is most advanced and institutionalized in the West of Europe. The history of the European Communities (EC) has shown how nations and countries with a long tradition of mutual suspicion and hostility could come to terms with each other to benefit from the trade and welfare created by economic integration. Hungary and Romania start their institutional relations with the EC from partially different points, but without disturbing each other's interest. This paper aims to give a short overview of the conditions both in the two countries and the EC at the outset of the implementation of the association agreements. It suggests, that improving bilateral relations will help both countries in their efforts to become members of the EC in the future.

Location

Romania, in an eastern seaside position in Europe, does not border on any West European country and plays only a minor role in cross-European transit transports. Hungary has a central but half peripheral position, bordering EC only via Austria, and serves as transit country towards South-Eastern Europe. Hungary is the most important transit country for Romanian goods and tourists on their way to the West. This fact places a special Romanian interest in improving the quality of contacts with Hungary, including border crossings and transport infrastructure.

Due to the blockade of Serbia, Romania has itself become a transit country towards South-Eastern Europe and should be able to benefit from this position. Revenues from transit duties and visa-fees could make up for investments at border crossings. Romania has a chance now to improve its locational qualities for Western transposters and to become the turning point for trade with the Near East and the Black Sea basin. The Black Sea basin agreement is a good political start in this direction. The eastern orientation is not an alternative, but a useful extension to the integration of Romania with the West.

Romanian-Hungarian economic relations

The collapse of the CMEA trade regime caused a decline in Romanian-Hungarian trade, especially in 1990-1991. It seems that 1992 has brought already some upswing. These trends are very similar to the developments of trade with other former CMEA countries. Mutual trade shares are rather small, less than two per cent. Hungary was able to export more than Romania and increased its trade surplus in 1992.

Reason why mutual trade will not grow substantially in the future are more numerous than those supporting such a development. According to worldwide tendencies, less developed countries, importers of capital and technology usually integrate with a strong economic power and not with each other. The peripheral countries gravitate towards the centre and not to each other. This also means that no peripheral country can obtain a dominant economic position vis-a-vis another one; related fears and ambitions are unfounded. For both Romania and Hungary the "core" is the European Communities, especially their strongest continental countries — Germany, Italy and France.

Eastern countries, including Romania and Hungary, have a good chance to increase their turnover with Western Europe while the potential of their mutual trade is rather limited. This does not mean that development of mutual trade relations should be neglected. Improvements of trade financing, border

facilities, investment possibilities are rather urgent. Nationalities on both sides as well as emigrants can have a catalytic function. One has to refer to the large number of private companies engaged in mutual trade on both sides and the 700 joint ventures. Agreements on investment protection and exclusion of double taxation are highly desirable.

Economic openness

Integration needs openness, open-mindedness, trade and communication. The economic openness of a country can be measured in two ways. The first in the intensity of trade flows, the second is institutional openness, mainly referring to the level of trade liberalization. As for trade intensity, Hungarian and Romanian developments diverge, while institutional openness increases in both countries. Hungary followed a policy of gradual opening up for the last two or three decades and has been rather successful in the past three years regarding the intensity of trade flows. Romania pursued a closing-up policy during the former regime, but had more substantial trade flows at that time then in the last years when partial liberalization took place.

Both countries are marginal in world trade: Romania 0.12%, Hungary 0.32% in 1991². Of the imports of the European Communities Romania supplied 0.2%, Hungary about 0.5%. Taking also into consideration that Romania's population is 2.3 times larger and its GDP (purchasing power parity 1990) 1.2 times higher than Hungary's, the closedness of this country is even more marked. Similarly, as concerns tourism, Hungary has three times more incoming tourists, ten times more from the West than Romania (based of data of 1991 and first half of 1992). The difference is also marked in international capital flows: Hungary has attracted foreign direct investments of US\$ 4bn, Romania of US\$ 0.5 bn (the comparable sum with Hungarian data is only US\$ 100 mn). In the field of international financial relations Romania lost contact with the outside world during the 1980s, and since then only contacts to governments and institutional organizations could be restored. Hungary with its rather high gross debt burden of US\$ 22 bn obtains credits more easily for maintaining its solvency or building up

reserves, but fresh money is short in Hungary's case too. Despite some advantages of Hungary, the level of development and the economic openness of Romania and Hungary are more similar to each other than to the advanced countries of comparable size in the EC.

The reason for the rather gloomy picture of Romania does not lie in the specific economic policy orientation of the country, which is for promoting trade, tourism and foreign investment, but in the poor economic conditions. Heavily distorted structures of the past regime were confronted with an ill-managed and many respects unsuccessful introduction of market-economy institutions. Although institutional openness has improved, the emergency situation has led to restrictions in trade and trade financing. Hungary on the other hand could improve its attractiveness despite the economic depression. The level of economic development, the degree of openness and achievements in economic transformation put Hungary in a more advantageous position concerning its integration into Europe⁴. It is also this set of facts that made the Commission of the EC develop a distinction between Poland, Czechia, Slovakia and Hungary on the one hand and Romania and Bulgaria on the other. Hungary's success can be temporary and fragile, if economic policy cannot find a smart mix of economic growth, financial discipline and institutional transformation.

Strategies for integration into Europe

In the association agreements Hungary and Roumania expressed their political devotedness to European integration, whereas the EC was defending economic interests even if the quotas concerned were of marginal magnitude. In 1992 the position of Hungarian exports on EC markets was worse than to the agreement. Romania, having been a rather soft negotiator at the end of the talks, accepted quotas much below her original target.

Obstacles to integration lie not only in the unpreparedness of Central and East European countries (CEECs) but also in the unprepared EC. It can be proved that the present

CALENDAR

Governu numește progresiv noi prefectii și operează modificări în administrație care trezesc reacția opozitiei.

Contacte, înțelegeri între diferite partide și grupări liberale privind unificarea.

Speculații în cercurile politice și în mediere de informare privind raporturile, posibil conflictuale, între BNR pe de-o parte PREȘEDINTE și GUVERN pe de cealaltă parte.

□ 4 Ianuarie — invocând un document al Congresului, Ion Iliescu acuza la TVR că atitudinea Convenției Democrație (CVR) este obstrucționistă în problema clauzei.

□ 6 Ianuarie — replica dl. Coposu,

președinte PNCD, este clarificatoare.

Tema continuă să rămână definitorie pentru prima decadă a lunii.

□ 7 Ianuarie — Frontul Salvării Naționale (FSN) anunță

formarea unui „shadow government”, o alternativă la guvernul Văcăroiu ca în Marea Britanie dar cu un conținut exclusiv FSN.

□ 8 Ianuarie — Declarație în ton ultimativ adoptată de CDR. Guvernul,

FDSN și Ion Iliescu sunt învinuiri că au

drept obiectiv puterea pentru putere și după

3 luni nu au formulat un program coerent de guvernare. Se cere adoptarea

Programului CDR, activarea

Parlamentului, sistarea modificărilor din

administrație, recunoașterea publică de către Președinte a calomniei privind clauza.

□ 11 Ianuarie — Roland Dumas la

București. Semnează Protocol Comisiei

mixte economice româno-franceze.

Converbiri cu Ion Iliescu privind orientările

politicii României în cadrul zonei și

problema minorităților; — Întîlnire între

conducătorile Alianței Civice (AC) și

Partidul Alianței Civice (PAC). Ideea

esențială a A.C.: trebuie păstrată unitatea CDR; — semnarea la Bruxelles a Contractului de colaborare între Comunitatea Europeană și Camera de Comerț și Industrie a Întreprinderilor Particulare București. □ 15 Ianuarie — Congresul III al UDMR. Asistă personalități marcante din viața politică românească. Aleș ca președinte Marko Bella. Dispariția din program a termenului de „autodeterminare regională”. Triumful aripi moderate; — PNLC și PNLAT își exprimă disponibilitatea pentru discuții asupra unificării mișcării liberales, dar după

Conferința Națională a PNL și după Congresul de fuziune PNLC — PNLAT.

□ 18 Ianuarie — premierul Văcăroiu

anunță că Taxa pe Valoarea Adăugată este iminentă. □ 19 Ianuarie — semnarea Protocolului Guvern — Sindicale.

Guvernul își asumă garantarea contractului colectiv de muncă. □ 25 Ianuarie —

Tratat de prietenie și cooperare între România și Polonia (pe 10 ani). Art. 3 prevede consultări cînd una dintre părți se consideră amenință. □ 26 Ianuarie —

Paul Everac numit în fruntea TVR; — deschiderea sesiunii extraordinare a Parlamentului. Obiectul: stabilirea delegației care va reprezenta România la

sesiunea Adunării Parlamentare a Consiliului European (Strasbourg). □ 28 Ianuarie — Declarația Guvernului

României cu privire la situația creată pe Dunăre prin violarea embargoului de către Iugoslavia; — Aurelian Dochia nouă președinte al ANP — Agenția Națională de Privatizare — precizează rolul acestora în viitor; — converbiri între misiunea de

experti ai FMI și premierul Văcăroiu: 20% din producția industrială să provină din sectorul particular; — întreprinderile mici și mijlocii pot fi privatizate prin metoda MEBO.

structure, development aims and decision-making procedures of the European Communities are incompatible with an enlarged community, although much less with the enlargement by EFTA countries than by CEE countries.⁵

CEEC's are potential beneficiaries of the EC budget, both from the structural fund and as concerns common agricultural policy. A recent study of an international research group led by Richard Portes calculated that „even if the CEEC's incomes and agricultural output double relatively to their 1989 levels [note that in 1992 they were 20% lower — G.H.], their net receipts do not diminish; indeed they increase”⁶. While the EFTA countries will bring a net contribution of ECU 3.5 bn, the five CEECs would under the above assumption be eligible to a net transfer of ECU 14 bn a year. Of this sum Hungary would obtain ECU 1.6 bn, Romania ECU 4.0 bn. From this calculation the authors arrive at the justified conclusion that the EC must either abandon the admittance of CEEC's or change its budgetary rules. The latter does not seem to be completely out of the question. The common agricultural policy is in itself counterproductive and subject to disputes among member countries. For the time being, the policy of the EC points rather towards deepening and institutionalizing the integration than towards enlargement. Nevertheless, there is an outspoken interest to obtain access to CEE markets and to have some degree of stability and prosperity in this region, first of all to avoid mass migration.

A premature membership in EC would also hurt the interest of CEEC's. The transformation of their economies needs rather flexible and pragmatic fiscal, monetary, trade and income policies. In the EC all these spheres but income policy are highly coordinated and institutionalized, or on the way towards institutionalization, like the monetary system. This would be an environment too rigid for economies in transition. Also agricultural policies can be better developed without obeying EC rules.

While full membership is neither desirable nor feasible for at least a decade (the above study suggests twenty years), there is much scope for trade liberalization and the liberalization of capital flows. (The free movement of workforce would not be accepted by EC.) The association agreements are far from sufficient, their revision (extension, speeding up) must be kept on the agenda. Foreign policy related to EC should be directed towards obtaining better access to western markets and financial support for economic restructuring. This suggestion leads us back to economic openness and successful transformation. Only relatively open economies, those that are able to respond to marked signals, can benefit from deeper integration into European markets. Both Romania and Hungary have a long process ahead and the European Communities must change a lot before it can admit these countries.

1. The seminar was sponsored by: Project on Ethnic Relations (USA), A Future for Romania Foundation (Romania), László Teleki Foundation (Hungary).

2. See: Sándor Richter — László Tóth: On the Future of Intra-regional Trade in East Central Europe. WIIW Forschungsbericht, forthcoming, 1993.

3. Source: IMF, International Financial Statistics, 1992.

4. To the economic situation in Central and Eastern Europe see: Ilse Grosser, et. al.: Shared Aspirations, Diverging Results. WIIW Forschungsbericht, No. 191, 1993, forthcoming.

5. For the EC from a Hungarian viewpoint see: Margit Rácz et. al.: Integrációs modellek és integrációs erök a 90-es évek Európájában. (Integration Models and Integrational forces in Europe of the 1990s.) Institute for World Economics, Budapest, 1992.

6. Is Bigger Better? The Economics of EC Enlargement. Monitoring European Integration 3. CERP Annual Report, 1992.

LA ORIGINILE DESATELIZĂRII

ADRIAN POP

Deși dezvoltat acum de caracterul instrumentalizant pe care îl conferise Ceaușescu din dorința multiplicării surselor de legitimare a puterii sale, chestiunea incepiturilor desatelizării României față de Moscova continuă să fie disputată și disputabilă, primind răspunsuri diferite din partea celor ce au abordat-o direct sau tangențial (istorici, politologi, memorialiști). Doulă au fost în general momentele rejuină că hotărtoare în acest sens prin impactul lor asupra clasei politice: revoluția maghiară (1956) și, respectiv, retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României (1958).

Fără a minimiza însemnatatea celor două momente, ce marchează, fără discuție, etape distincte pe drumul desatelizării României, avansăm ipoteza manifestării unei mai timpurii tendințe de desprindere a ţării noastre din imbrățișarea ursului sovietic, cel puțin la finele anului 1955. Documente diplomatiche americane privind perioada 1955-1957 publicate în 1990 în colecția *Foreign Relations of the United States* (vol.XXXV) par să indice faptul că dorința Bucureștiului de a-și asigura o oarecare independență economică (agrară, comercială, tehnologică) față de Moscova și a-și spori prestigiul pe arena internațională prin ameliorarea relațiilor cu S.U.A. să înțină atunci cu interesul Washingtonului de a urma o politică mai flexibilă față de „democrațiile populare” din Est, prin folosirea relațiilor bilaterale — în primul rând comerciale — drept o armă în slujba obiectivului pe termen lung al desatelizării lor.

Analiza contextului internațional în a doua jumătate a anului 1955, precum și a evoluțiilor politico-diplomatice din România și S.U.A. în anii '54 - '55 nu fac decit să întărescă ipoteza acestei intuiții.

Este perioada cind în raporturile Est-Vest prevalează ceea ce ulterior să numește *spiritul Genevei* — un anume climat de destindere vizibil mai mult în plan mental-psihologic decât în cel practic — acțional (din acestăpână punct de vedere, altă conferință de la Geneva — iulie '55 — cînd și întîlnirea ministrilor de externe ai S.U.A., Marii Britanii, Franței și U.R.S.S., din extenție '55 — cînd lamentabil).

Este apoi vîine momentul „cînd șoibă cură” al politicilor externe sovietice pînă și și gaște confirmările privind declarația de acordare la principiile egalității, neintervenției în ţările interne, respectării integrității teritoriale, independenței și suveranității altor state (februarie '56) pe de o parte, prin vizita de reconciliere a duului Rădulescu-Hrușciov în Iugoslavia lui Tito și semnarea tratatului ce restabilește independența și suveranitatea Austriei (mai '55), pe de altă parte, faza de la sine ușoară cînd declarația de acordare menționată cînd și susținerea implicită de către Hrușciov (prin vizita Băncișorului Tito) a pluralismului socialist, nu puteau decit să incurajeze urmărea de către Gheorghe Dej a unei căi românești către socialism. Cînd privigea tratatul de stat austriac, el servise, între altele, justificării incipientiei trupelor sovietice în Ungaria și România. După încheierea sa semnificativă la zi înaintea celui semnat la Viena (ce dădea măsura imbinării în politica externă sovietică hrușciovistă a guvernărilor de „deschidere” față de Occident cu întărirea rolului hegemonic în Est), singurul temei legal al rămînerii Armatei Roșii pe teritoriul României rămînea Tratatul de la Varsòvia.

Părțile, în România, la desființarea pînă la sfîrșitul anului 1954 (pe baza tratatelor semnate în martie și septembrie) a paisprezece din cele șaisprezece Sovromuri, iar, din decembrie 1955 și a Sovrompetrol-ului (rămînind să ființeze doar Sovromcușul pînă în noiembrie 1956, cînd desființarea sa a fost compensată de un acord româno-sovietic ce obliga Bucureștiul să trimîtă 85% din producția sa de uraniu în U.R.S.S.). Pe de altă parte, în S.U.A., asistă la reducerea tot mai drastică a listelor de produse americane supuse embargoului în comerțul cu țările Europei de răsărit, îndeosebi după crearea, în decembrie 1954, a Consiliului pentru Politică Economică Externă.

În sfîrșit, din octombrie 1955 Dej își consolidează și mai mult poziția, prin preluarea funcției de prim secretar al partidului, înlocuirea promoscovitului

When talking about the beginnings of Romania's desatellization towards Moscow, two important moments are considered: the Magyar revolution (1956), and the withdrawal of the Soviet troops from the Romanian territory (1958).

Founding his assertions on American diplomatic documents referring to the 1955-1957 period, on one hand, and on the analysis of the international context during the second half of the year 1955, as well as on the political-diplomatic evolutions in Romania and the United States during the period 1954-1955, the author advances the hypothesis of an earlier tendency of detachment from the Soviet Bear's hug, becoming manifest as early as the end of 1955. The wish of Bucharest to obtain a certain economic independence (agrarian, commercial, technologic) towards Moscow and of augmenting its prestige on the international stage by improving its relations with the United States seems to have met during that period the interest of initiating a more flexible policy towards the popular democracies in the East, by using the bilateral relations—especially the commercial ones—as a lever meant to support the longer term objective of their desatellization.

Miron Constantinescu de la conducerea Comitetului de Stat al Planificării și numirea lui Chivu Stoica ca prim-ministru, episod ce aprobe coincide cu numirea, în noiembrie acesă an, a unui nou șef al misiunii diplomatice americane la București, în persoana lui Robert H. Thayer, un fervent avocat al îmbunătățirii relațiilor româno-americane, ca instrument al unei anumite dateazării a Bucureștiului față de Moscova.

Că urmăre, în numai un singur an (noiembrie 1955 — octombrie 1956), relațiile româno-americane

— îndeosebi prin plan economic

dar și pe plan cultural-artistic și sportiv

— și imbinățări considerabile. Notabilă dovezi

pentru ipoteza ipotezei românești în SUA (V. Gilgior, Gr. Obrejeanu, S. Brucan,

noiembrie 1955) — rămîn vizitele unor

reprezentanți ai agriculturii, industriei chimice și comerțului exterior din România

în SUA, finalizate prin tranzacții comerciale

și contracte de producție și obținerea unei

licențe de export. Un rol pozitiv în

impulsionarea mersului ascendent al relațiilor româno-americane și, accentuat de

lăsatul în urmă de către Dej. La

acestă notificare pe cale Bucureștiul a

adresat o Washingtonului în martie 1956, în

sensul domniei României de a începe

negocierea pentru rezolvarea tuturor

problemelelor economice și financiare rămasă

în suspensie în relația bilaterală, inclusiv

celor referitoare la pretențiile cetățenilor

americani legate de fostele proprietăți din România și, respectiv, statutul fondurilor

românești blocați în SUA. Pe de altă parte,

numirea lui Silviu Brucan ca nou

imputernicit al guvernului român în Statele

Unite, având misiunea expresă de a facilita

achiziționarea de porumb hibridat și

echipament agricol american, a multiplicat

canalele prin care Bucureștiul a exercitat, în

primăvara și vara lui '56 presiuni asupra

Washingtonului în direcția începerii de

negociere comercială. Cînd, în cele din urmă,

aceste negocieri au debutat, la scurtă vreme

s-a produs revoluția maghiară.

Pe parcursul tuturor acestor contacte politico-diplomatice, îndeosebi a celor desfășurate la București între Dej și Chivu Stoica, pe de o parte, și Robert H. Thayer, pe de altă parte, partea românească venea cu

intenții diferite față de cea americană. În timp ce Departamentul de Stat ar fi dorit să vadă o schimbare de esență a conducei guvernului de la București în sensul desprinderii de

asigurării dreptului la liberă informare, respectiv înființarea la București a unui punct de documentare al Agenției de Informare a Statelor Unite (USIA) și publicarea în România a unei reviste despre America.

Episodul revoluției maghiare l-a lăsat pe Dej să înțeleagă că, pe de o parte, comunismul național poate fi urmat doar în anumite limite fără a risca intervenția sovietică, iar, pe de altă parte, că Moscova își recompensea suțelii obediensi care său să mențină ordinea în propria oglindă, astă prin măsuri economice (vezi masivele livrări de sănă și nutreți sovietice din decembrie 1956), cît și prin gesturi de bună voință pe lângă linia desatelișării (în aprilie 1957 se obținea asigurarea sensă că staționarea temporară a trupelor sovietice pe teritoriul României nu va afecta în nici un fel suveranitatea sa). De aici și strategia unei false atitudini imitative a măsurilor desatelișării ale Kremlinului, menită a salva aparențele față de liderii sovietici. Un exemplu elovent în acest sens este constituția epurării unor dirigitori comuniști la București și Moscova, văzută la vremea respectivă (iulie 1957) în mod eronat de către Occident ca o simplă copiere de către regimul de la București a politicii Kremlinului, cînd de fapt la Moscova, Hrușciov epura stalinisti notorii (L.Kaganovici, Gh. Malenkov, V.Molotov și D.Șepilov), în timp ce la București, Dej îi epura pe anastaliniștii Miron Constantinescu și Iosif Chișinevski.

Un alt veilea moment hotăritor pe linia desatelișării României, după apropierea româno-americă din '55 - '56 și impactul revoluției maghiare, l-a constituit, fără îndoială, retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României, anunțată la 24 mai 1958. Cele mai noi cercetări consacrate subiectului, datorate lui Sergiu Verona, demonstrează că avem de-a face și aici, cel puțin în plan decizional, cu un proces etapizat desfășurat pe parcursul a trei etape: i) în luna august 1955 cînd cu prilejul vizitelor în România, Hrușciov poate să îl cristalizeze concepția proprie privind o posibilă retragere sovietică unilaterală care să limită în mod săracimic măsurile militare sovietice în anumite domenii ale armelor convenționale, păstrând însă condiția la o oarecare similară din partea puterilor occidentale; ii) august 1958, cînd Hrușciov îl propune zilei de București de a retrage trupele sovietice de pe teritoriul României (pe moment respinsă de liderul sovietic pe motivul preconizării unei atacuri sovietice asupra României); iii) octombrie-novembrie 1958, cînd, comportamentul său neobișnuit în timpul intervenției sovietice în Ungaria, România îi apără la Hrușciov un altă credibilă, retragerea trupelor de pe teritoriul său prezentând avantajul de a oferi o „dovadă” Occidentului de buale sale intenții, fără a perclida ascendența strategică a sovieticilor în zonă — în Ungaria, după revoluție, numărul trupelor sovietice fusese sporit, iar România era înconjurată de puții membri ai Tratatului de la Varsòvia, de o Iugoslavie socialistă și avea un coridor maritim aflat sub controlul permanent al forțelor navale sovietice din Marea Neagră; d) august 1957 cînd, după preluarea deplină a puterii de către Hrușciov la Kremlin și întărirea acestuia cu Tito, la București, chestiunea retragerii trupelor a putut fi discutată de Hrușciov cu liderii politici și militari sovietici, în conexiune cu reevaluarea generală a prezenței militare sovietice în Estul Europei și încheierea unor înțelegeri bilaterale privind statutul forțelor sovietice în zonă.

În scenariul propus de Verona, cadrul deciziei sovietice apare a fi cu mult mai larg, mai exact parte a unei substanțiale reduceri a forțelor militare în Est, care, oficial, a cuprins două etape: o primă etapă (21 decembrie 1957) cînd Sovietul Suprem a decis reducerea trupelor sovietice cu 300.000 de oameni, inclusiv 41.000 staționări în RDG și 17.000 în Ungaria (decizie publicată de Pravda la 7 ianuarie 1958) și o a doua (24 mai 1958) cînd anunțarea retragerii trupelor sovietice de pe teritoriul României a fost acompaniată de reducerea, cu încă o divizie, a trupelor sovietice aflate în Ungaria.

(continuare în pagina 29)

CHESTIUNI DE METODĂ

VLADIMIR TISMĂNEANU

Există polemici și polemici. Unele sunt marcate de resentiment și spirit demolator, altele au ca scop luminarea unor situații și evenimente, fără ca părțile implicate să se dedea la invective ori ironii ieftine. În această privință, cred că, poate cu excepția cîtorva

referite împunsături (utilizarea unor termeni cel puțin deplasări precum *cleveteli, zvonuri*), eseu d-lui Pavel Câmpeneanu Note asupra PCR în anii '40-'50 din numărul 2 al *Sferei politicii*, izbutește să se mențină în adevăratul perimetru al unei dezbateri ce poate fi deopotrivă onestă și fructuoasă. Spun aceasta pentru că, spre deosebire de alți membri ai generației pe care, antifraștic, dl. Brucan a numit-o drept cea irosită, P. Câmpeneanu nu recurge la insinuare și chiar agresiune verbală. Dimpotrivă, domnia sa pledează pentru nuanță a fenomenului comunism românesc. Eseul său, imaginat ca o replică la studiul meu despre *Calea către Cominform*, este astfel unul din puținile texte datorate unui *illegalist* care ieșe din spațiul anecdotic facile și invită la reflexie teoretică. În ceea ce privește referința la cercetările mele pe tema sociologiei comunismului românesc, mărturisesc că dovedea cea mai clară că ele nu sunt lipsite de capacitate incitatoare, este chiar faptul că Pavel Câmpeneanu a găsit timpul și energia să scrie acest binevenit text, pe care în tradiția anglo-saxonă l-aș numi un *rejoinder*.

Întrucât este vorba de o polemică de idei, iar nu de o competiție a colecțiilor de informații personale pe care le define un autor sau altul, voi insista asupra unor chestiuni mai degrabă teoretice decât limitații biografice. Primo, este cazul să precizăm dimensiunea și semnificația reală a grupului de spioni sovietici din anturajul lui Dej. Cum dl. Câmpeneanu i-a cunoscut pe unii indeaproape (Pantiuș, Nikonor-Nicolau, Goncearuk), să fi mai mult decât interesat a afă care este opinia sa în această privință. Apoi, fiindcă dl.

(urmăre din pagina 28)

Deseziră că *scenariul* propus de Verona deși, pe de o parte, plasează mai bine episodul retragerii Armatei Roșii din România pe fundalul relațiilor internaționale proprii unei anumite faze din evoluția războiului rece, pe de altă parte, el limitează drastic caracterul său românesc, cel puțin în ceea ce privește factorul său motor, demolind, pe această cale, atât un titlu de glorie arogat de generații succesive de lideri comuniști (de la Dej la Ceaușescu), cât și o anumită folcloristică cu circulație orală mai veche, reluată scriptic după Revoluția din decembrie 1989 (de tipul rolului *Galbenelui* de Odobești în persuadarea lui Hrușciov de către Dej asupra oportunității retragerii).

Câmpeneanu susține că Dej probase calități spectaculoase de lider politic încă din anii închisorii, ar fi cauză să clarifică cine i-au fost mentorii politici, ce valori i-au fost inculcate, care era stilul său uman și, mai ales, în ce raporturi se situa el față de alți militanți trecuți prin școlile de cadre cominterniste (spre pildă, Iosif Chișinevskil). Care au fost, în fond, relațiile reale dintre Dej și Ilie Pintilie? Apoi, crede preopințentul meu că debarcarea lui Theohar Georgescu în 1952 a fost fără legătură cu sentimentul secretarului general, că Georgescu, trecut prin școlile moscovite și direct conectat cu poliția secretă sovietică, putea reprezenta un mai mult decât posibil rival în condițiile în care capriciile despotului paranoic de la Moscova ar fi schimbat preferința mărturisită (ne-o spune Silviu Brucan și nu avem motive de a nu-l crede) în ianuarie 1945? Ce reprezenta Dej fără protecția lui Stalin? Eliminarea inamicilor obiectivi, nu doar a celor subiectivi este regula supraviețuirii în mașile staliniste: deci chestiunea nu este dacă Georgescu (sau Pătrășcanu, sau Miron Constantinescu) au conspirat împotriva lui Dej, ci faptul că statul lor politic îl putea face pe acesta să vadă în ei potențialii adversari.

Nu cred că dl. Câmpeneanu va nega faptul că ceea ce se impune cu urgență este o descriere a sensurilor și mecanismelor de secță (ori poate de societate secretă) care au făcut posibile experimentele staliniste. Ca și mine, el a citit magistralele lucrări ale unui Robert C. Tucker și știe că *psiho-biografia* este cel puțin la fel de importantă ca și *sociologia* în pricepera fenomenului comunism. Mai departe, distincția pe care domnia sa ne-o sugerează între comunism (ori leninism) și stalinism mi se pare, din perspectiva istorică și morală, inoperantă. Firește, Stalin a trădat multe din preceptele leniniste, dar instrumentul care i-a permis instaurarea unei dictaturi polițienești unice ca *amplare și longevitate* fusese creat de Lenin: partidul comunist ca unitate fanatică de militanți dispusi să-și abandoneze autonomia mentală în favoarea imbrățișării totale a unei cauze presupuse liberatoare. Apoi, nu acordăm oare prea multă importanță unei chestiuni terminologice atunci cind ceea ce contează sunt dimensiunile istorico-politice și intelectuale ale unui experiment care s-a extins de la Moscova la Beijing și de la Belgrad la Havana? Cîștiagă oare ceva din punct de vedere euristic în perspectiva inteligențibilității fenomenului examinat, plasând specia deasupra genului și sfârind din stalinism un factor autogen?

Revenind la comunismul balcanic, anume la cel românesc, mă miră faptul că dl. Câmpeneanu trece cu atâtă ușurință peste ceea ce, în primul rînd Ken Jowitt, dar și subsemnatul, am încercat să demonstreze în numeroase studii: faptul că autoritarismul exacerbat ca și continuitatea represivă, specifice comunismului românesc, jin de persistență unui complex de inferioritate (în raport cu Moscova, cu forțele politice românești, posesoare ale unei veritabile istorii, dar și cu alte partide comuniste, mai puțin sectare și marginale). Problema legitimății, fundamentală pentru orice forță politică doritoare să obțină influență și autoritate, a

fost rara singurindă, pe cît de dureroasă, pe cît de inavuabilă, a comunismului românesc, de la origini și pînă la lamentabilă pieire. Mai mult, cum puterea instalată la 22 decembrie 1989 a prelungit multe caracteristici ale regimului doborât de o mișcare spontană de masă îndiguită prin conjurații obscure și demagogie populistică, această chestiune continuă să bîntue imaginariul politic al clasei dominante (a se vedea memoria unor S. Brucan și P. Roman), exemple de *reconstituire* autoglorificată a unui inexistent *mandat istoric*.

S punea Althusser odată că problema principală este de a distinge între personajele reale și fantome. În cazul comunismului, mă tem că ele se confundă. Personajele reale, deși poate fi dispărute, sunt totuși printre noi. Iar atunci, mărturisiri precum aceea a lui Pavel Câmpeneanu devin indispensabile. Desigur, evenimentele la care m-am referit eu (și pe care le menționează și domnia sa) sunt învăluite încă de o prea deasă picătă a tăcerii. Adevărul este suspendat, febra justițiară a unor făcîndu-i pe alii să se teamă de orice deschidere a arhivelor. Pe de altă parte, întrucât P. Câmpeneanu mă admoneștează că m-aș lăsa prins într-un angrenaj de surse cu un potențial informativ anemic, ori chiar dubios, îndrăznesc să-i pun și eu o serie de întrebări. Nu o fac, repet, pentru că l-aș suspecta de partizanat (deși ca om care a petrecut peste jumătate de veac în mișcarea comunistă fără să schițeze vreodată cel mai mic gest *public* și *direct asumat* de condamnare a dictaturii, are motive să fie cumva partizan), ci pentru că îl consider unul din foarte puțini intelectuali veritabili pe care i-a numărat secta comunistă românească. Mai mult, deși nu s-a numărat printre disidenții deschiși, P. Câmpeneanu a fost un susținător al cultului ceaușist.

Iată, astăzi, cîteva puncte ce se cer menționate. Mai întîi, legăturile între Ana Toma și Gheorghiu Dej au fost de profundă solidaritate și, posibil, de ocazională intimitate. Tot așa cum dl. Câmpeneanu amintește faptul că în 1944 respectiva militantă era *prietena lui C. Pîrvulescu* (prietenă de idei?), există veterani comuniști care susțin că aceea care fusese cea mai apropiată colaboratoare a Anei Pauker nu ar fi putut rezista politic după 1952, fără sprijinul politic al lui Dej. Cît privește termenii ca *metresă*, ei nu aparțin (stilistic și conceptual) textului meu și, prin urmare, prefer să nu-i discut. Cazul Pantiuș: odată scos din funcția de șef al securității, el continuă să fie adjunct al ministrului de Interne. Unele surse afirmă că a fost, un timp, șef al miliei. Dl. Câmpeneanu contestă acest lucru și se poate să îl săbătă deputat. Cel mai simplu ar fi dacă s-ar publica *dosarul Pantiuș* și am afla, în fine, cine a fost acest personaj a cărui cruzime nu era egalată decât de primitivismul său. Oricum, pînă în 1959, casa sa de pe strada Grigore Mora 24 era în continuare păzită de un militan, iar în 1961, la faimoasa plenără din noiembrie-decembrie, soția sa Ana Toma, membră a Comitetului Central și adjunct al ministrului comerțului exterior, jinea unul din discursurile cele mai infocate de *demascare* a diverselor *devieri*. Originea etnică a lui

Bodnăraș (jumătate rutean, jumătate german) este importantă și dacă ne gîndim că în anii războiului, cînd Emil se afla în închisoare, mama sa s-a prevalat de originea etnică germană pentru a încerca să-l elibereze. Această informație o dejește de la surse la fel de credibile precum dl. Pavel Câmpeneanu. Admit că memoria unora poate juca festă. Dar nici dl. Câmpeneanu nu poate jura că amintirile sale au valoare de document irefutabil.

A u existat mai multe centre hegemonice în PCR? Nu văd de ce dl. Câmpeneanu neagă acest lucru: chiar el admite existența unui grup moscovit care, nu se poate să nu știe acest lucru, a primit însărcinări speciale din partea lui Stalin în privința viitorului politic al României (tot așa cum, reiese din arhivele sovietice cercetate de profesorul Charles Gati, comuniștii maghiari aflați la Moscova (Rakosi, Gerö, Farkas, Revai) primeau sarcini referitoare la viitorul Ungariei). Există Comitetul Central condus de Foriș (și consfințit de Comintern), precum și grupul dominat de Dej în închisoare. Lupta dintre aceste centre și triumful final al grupului lui Dej (cel mai bine cunoscut personaj de Pavel Câmpeneanu) exprimă multe din tribulațiile comunismului românesc în perioada discutată.

O chesiune care poate fi elucidată pur factual este cea legată de Petre Borilă, menținut de Dej în grupul asociaților săi cei mai apropiati, deci în Biroul Politic, pînă în 1965. Nu este adevărat, cum afirmă P. Câmpeneanu, că Borilă ar fi fost eliminat din Biroul Politic: reales la Congresul al III-lea al PMR din iunie 1960, el a fost pînă la moartea lui Dej vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. La aceeași plenără din noiembrie-decembrie 1961, Borilă se remarcă prin intensitatea atacului său împotriva Anei Pauker și a lui Boris ř Stefanov, ca și prin devotamentul ostentativ afișat față de Dej. Mai mult, chiar și Ceașescu l-a mentinut (ca și pe Moghioros) în noua structură de vîrf, ca membru al Comitetului Executiv ales la Congresul al IX-lea din iulie 1965 (nu însă și al Prezidiului Permanent) și ca membru al Consiliului de Stat. Este adevărat că, mai tîrziu, sub Ceașescu, Borilă a fost complet marginalizat, dar rămîne de aflat dacă această dizgrație a fost rezultatul unei *gilcevi de familie*, al bolii lui Borilă sau al unor divergențe legate de filosovietismul incontestabil al respectivului militant.

În fine, să spun că există în textul lui Pavel Câmpeneanu o tendință de exagerare a valențelor de conduceră ale lui Dej: dacă nu Maurer și Bodnăraș, dacă nu spioni sovietici, atunci cine au fost cei care au contribuit la formarea sa? Firește, odată înscăunat, devenit lider al partidului cu binecuvîntarea lui Stalin, Dej va aciona cu sărăcie, perseverență și machiavelică abilitate pentru transformarea unei puteri relative în putere absolută. Așa se va naște și legenda trecutului său eroic și scrierea simplistă a istoriei în termenii luptei între *moscovici* și *autohtoni*, cînd în realitate, probabil, era vorba de conflictul dintre centrul și periferia unei mafii cu pretenții ideologice.

(Kenneth Jowitt, Vladimir Tismăneanu) a momentului '58 drept început al desatelișării României.

P.S. Dintr-o regretabilă eroare, în textul „În căutarea busolei”, publicat în nr. 2 al „Sferei Politicii” s-au strecut o serie de inadvertențe. Facem aici cuvenita rectificare, prezintănd, totodată, cititorului scuzele de rigoare: în coloana însăși, aliniatul 6, în loc de „al omologului său francez” se va citi „a ministrului de externe francez”; în coloana a doua, rîndul 4, în loc de „Cancelarul Kohl” se va citi „Hans-Dietrich Genscher”; în coloana a patra, ultimul aliniat, în loc de „republicile foste sovietice” se va citi „republicile foste sovietice” (corecție valabilă, desigur și în textul englezesc din cassetă rezumativă).

ADRIAN POP, 35 years old, (born in Bucharest). Graduate of the Faculty of History and Philosophy (Department of History-Philosophy) of the University in Cluj-Napoca in 1982. He is historian and journalist, editor-in-chief of Romanian Review of International Studies (Revue Roumaine d'Etudes Internationales). He is currently in a Ph.D. program on theory and philosophy of history in Romanian historical thinking. He published studies and essays concerning Romania's place and role in the history of the Cold War.

ROBERT NOZICK

În căutarea statului minimal

Apariția în 1974 a celebrei cărți a lui Robert Nozick, *Anarhie, stat și utopie*, trebuie pusă în legătură cu revirimentul liberalismului de la începutul anilor '70. Este momentul în care Hayek primește premiul Nobel pentru economie (după un lung con de umbră), cînd John Rawls publică fundamentala sa *Teorie a justiției*, cînd apar și alte cărți de referință în doctrina liberală al căror numitor comun îl reprezentau critica adusă doctrinei Statului-Providență și încrederea în virtuile reglatoare ale pieței.

Cartea lui Nozick nu face excepție de la această regulă. Ea trebuie plasată în prelungirea reflecției unui grup de gînditori conservatori și libertarieni americanii care au susținut că, în cele din urmă, critica Statului-Providență trebuie să pună sub semnul întrebării însuși statul *guardian* clasic, în calitatea sa de stat protector, pentru a ajunge la definirea unui *stat minimal* care să fie de o altă natură decât predecesorul său, vulnerabil la tentațiile colectiviste (un *non-stat* subordonat pieței). Nu e de mirare ca *Anarhie, stat și utopie* a avut un succes răsunător în momentul apariției sale în *Statele Unite* (unde — să nu uităm — termenul de liberal, trimițând la stînga

eșichierului politic are un sens sensibil diferit față de liberalismul clasic european!). Nozick pornește, precum Hobbes și Locke odinioară de la stare de natură dar va *renunța* apoi la conceptual clasic de contract (social). Încercând să gîndească articulațiile unui stat minimal pornind doar de logica *pur economică* a socialului, legată de paradigmă mănuii invizibile (pilon fundamental al liberalismului). Aceasta îi permite, în final, să rămînă fidel inclinațiilor sale ușor libertariene și să refuse categoric orice violare a libertății negative a individului (un alt pilon de bază al liberalismului), substituind, în plus, principiului clasic al redistribuției din partea statului pe cel al *compensării*. Din acest punct de vedere,

reflecția lui Nozick trebuie raportată neapărat la *Teoria justiției* a lui Rawls, carte căreia îi acordă o atenție deosebită și față de care se *detașează* net în cîteva puncte esențiale.

Cît de actuală este pentru noi, aici și acum, teoria lui Nozick despre statul minimal? La această întrebare retorică și nu lipsită de anumite capcane nu există decît un singur răspuns. Fie și numai pentru oportunitatea de a cunoaște unul dintre textele fundamentale ale liberalismului acestui sfîrșit de secol este

profitabil să poposim pentru cîteva clipe în compania acestui incitant filosof politic. Într-un fel sau altul, fie că vrem sau nu, ne aflăm cu toții în prezent în căutarea unui *stat minimal* care să protejeze cu adevărat libertățile și drepturile individuale și să fie împiedicat de a mai derapa către excesele colectivismului în toate formele sale. În sfîrșit, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că reflecția lui Nozick a constituit ea însăși un foarte secund punct de plecare pentru alți autori, atât în *Europa* cît și în *Statele Unite*, numele său fiind astăzi tot atât de clasic precum și cele ale lui Popper, Hayek, Berlin, Oakeshott, Buchanan, sau Rawls.

AURELIAN CRĂIUȚU

ANARHIE, STAT ȘI UTOPIE*

Prefață

Indivizi au drepturi și există acțiuni pe care nici o persoană sau grup nu le poate împărti (fără violărea drepturilor lor). Aceste drepturi sunt atât de puternice și cuprinzătoare încît ele ridică întrebarea ce pot face, cit de cît, statul și funcționarii săi? Cît loc lasă drepturile individuale pentru stat? Natura statului, funcțiile sale legitime și justificările sale, dacă există vreuna, constituie preocuparea centrală a acestei cărți; o varietate largă și diversă de probleme se întrepătrund în cursul investigației noastre.

Concluziile noastre principale despre stat sunt că statul minimal, limitat la funcțiile restrinse ale protecției împotriva forței, a furtului, a fraudei, executarea contractelor și.a., este justificat; și că statul minimal este animator și just. Două implicații remarcabile în scopul de a determina unii cetățeni să-i ajute pe alii sau, pentru a interzice oamenilor activității în *proprietatea lor* avantaj sau, pentru protecție.

În ciuda faptului că numai căile coercitive care duc la realizarea acestor scopuri sunt excluse, în vreme ce acelea consimță rămin, multe persoane vor respinge numaiadecit concluziile noastre, recunoscind că nu vor să credă în ceva atât de evident dur referitor la nevoie și suferința celorlalți. Cunosc această reacție; a fost reacția mea cînd am început să iau în considerare astfel de scopuri. Cu ezitate, m-am descoperit eu însuși devenind convins de concepțiile liberale (așa cum ele

sunt numite adesea în prezent) datorită numeroaselor considerații și argumente. Această carte conține o neînsemnată mărturie a ezitării mele de început. În schimb, ea conține multe dintre considerațiile și argumentele pe care le prezint cît pot mai convingător.

Accentul pus de mine pe concluziile care sunt diferențiate de ceea ce cred mulți cititori, poate conduce în mod greșit la considerarea acestei cărți drept un gen de tratat politic. Ea nu este; este o explorare filosofică a problemelor atunci cînd iau în considerare drepturile individuale și statul. Cuvîntul *explorare* este ales în mod corespunzător. O opinie despre modul în care scriem o carte de filosofie susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexiuni laterale, ca și o direcție principală a argumentului. Există loc pentru cuvinte și subiecte ale cărui sens nu este chiar ceea ce susține că un autor ar trebui să examineze în întregime toate detaliele concepției pe care o prezintă și problemele ei, șlefuind și rafinind concepția sa pentru a prezenta lumii un întreg încheiat, complet și elegant. Nu aceasta este părere mea. În orice caz, eu cred că este un loc și o funcție în viața noastră intelectuală, cuprinzînd expuneri neîncheiate, ipoteze, chestiuni și probleme deschise, exemple, conexi

(urmăre din pagina 30)

problemă, pe care nu îl vom formula aici, ca principiu al justiției referitoare la dobândire. A doua problemă vizează transferul drepturilor de proprietate de la o persoană la alta. Prin intermediul căruia proces poate o persoană să transfere drepturile de proprietate altie? Cum poate o persoană să dobândească un drept de proprietate de la alta care îl deține? În categoria acestei probleme intră descrierile generale ale schimbului voluntar, ale donației și (pe de altă parte) fraudei, ca și referința la detaliile convenționale particolare stabilite într-o societate dată. Complicatul adevăr despre acest subiect îl vom numi (împreună cu susținătorii detaliilor convenționale) principiul justiției în privința transferului. (Să vom presupune că el include de asemenea principiile care guvernează modul în care o persoană poate renunța ea însăși la un drept de proprietate trecindu-l în forma unei situații ne-deținute).

Dacă lumea ar fi într-un lăsătură, o următoare definiție inductivă ar cuprinde exhaustiv subiectul justiției în privința drepturilor de proprietate.

1. O persoană care dobândește un drept de proprietate în conformitate cu principiul dobândirii este îndrăgită la acel drept.

2. O persoană care dobândește un drept de proprietate în conformitate cu principiul justiției referitoare la transfer, de la altcineva îndrăgit la acel drept, este îndrăgită la dreptul respectiv.

3. Nimeni nu este îndrăgit la un drept de proprietate decât prin (repetate) aplicări ale punctelor 1 și 2.

Principiul complet al justiției distributive ar spune pur și simplu că o distribuire este justă dacă toți oamenii sunt îndrăguți la drepturile de proprietate pe care ei le posedă sub distribuire. O distribuire este justă dacă ea apare dintr-o altă distribuire justă prin mijloace legitime. Mijloacele legitime de deplasare de la o distribuire la alta sunt specificate de principiul justiției referitoare la transfer. Primele deplasări legitime sunt specificate de principiul justiției referitoare la dobândire.* Orice apare dintr-o situație justă prin pași corecti este el însuși just. Mijloacele schimbării, specificate de principiul justiției referitoare la transfer, conservă justiția. Așa cum regulile corecte de inferență sunt conservatoare de adevăr și orice concluzie dedusă prin aplicarea repetată a unor astfel de reguli numai din premise adevărate este ea însăși adevărată, tot astfel, mijloacele de tranziție de la o situație la alta, specificate de principiul justiției transferului, sunt conservatoare de justiție și orice situație care apare în prezent prin tranziții repetitive în conformitate cu principiul dintr-o situație justă este ea însăși justă. Paralela între transformări care conservă justiția și transformări care conservă adevărul clarifică unde ea se năruie și unde se susține. Faptul că s-ar fi putut deduce o concluzie din premise care sunt adevărate, prin mijloace care conservă adevărul, este suficient pentru a arăta adevărul ei. Faptul că dintr-o situație care conservă justiția, nu este suficient pentru a arăta justiția ei. Faptul că victimele unui

Cum se modifică lucrurile, dacă se poate vorbi așa ceva, atunci cînd beneficiarii și aceia ajunși într-o situație mai rea nu sunt pări direkte în acul inițiației, ci, de exemplu, descendenții lor? Este o inițiație făcută cuiva al căruia drept de proprietate a fost el însuși bazat pe o inițiație neremediabilă? Cît de departe trebuie să mergem în urmă cu înălțarea netă a listei istorice a inițiației? Ce pot face, în mod permisibil, victimele inițiației pentru a remedia inițiațile care le-au fost făcute, inclusiv numeroasele inițiații făcute de persoane care acționează prin intermediul guvernului lor? Eu n-am cunoștință de vreo tratare profundă sau sofisticată din punct de vedere teoretic a unor astfel de probleme². Idealizînd foarte mult, să presupunem că investigația teoretică va furniza un principiu al remedierii. Acest principiu utilizează informația istorică despre situații anterioare și inițiații făcute în cadrul lor (așa cum sunt definite de primele două principii privind justiția și drepturile împotriva imixtiunii), și informație despre desfășurarea actuală a evenimentelor care au portat din aceste inițiații, precum și o descriere a drepturilor de proprietate în societate. După cite s-ar putea presupune, principiul remedierii va face uz de estimarea maximă a informației subsidiare în legătură cu ceea ce ar fi avut loc (sau o distribuire probabilistă cu privire la ceea ce s-ar fi întîmplat, utilizînd valoarea presupusă) dacă inițiația nu s-ar fi produs. Dacă descrierea actuală a drepturilor de proprietate se dovedește a nu fi una dintre descrierile oferite de principiu, atunci una dintre descrierile oferite trebuie să fie realizată.**

Principiile generale ale teoriei justiției privind drepturile de proprietate sunt acelea după care drepturile de proprietate ale unei persoane sunt juste dacă ea este îndrăgită la ele de principiile justiției referitoare la dobândire și transfer, sau de principiul remedierii inițiației (așa cum a fost specificat de primele două principii). Dacă fiecare din drepturile de proprietate ale persoanei sunt juste, atunci mulțimea totală (distribuirea) a acestor drepturi este justă. Pentru a traduce aceste principii generale într-o teorie specifică, ar trebui să precizăm detaliile fiecăreia din cele trei principii ale justiției referitoare la drepturile de proprietate: principiul dobândirii drepturilor de proprietate, principiul transferului drepturilor de proprietate și principiul remedierii incălcărilor primelor două principii.

* Cititorul care a privit înainte și a văzut că a doua parte a acestui capitol discută teoria lui Rawls, poate considera în mod greșit că orice remarcă sau argument din prima parte împotriva

LEXICON

Statul

Noțiune foarte controversată și diversă definită. Distingem definiri juridice și filosofice-politice. Conform primei abordări se convine asupra „nucleului dur” al statului care înseamnă reunirea celor trei elemente esențiale constitutive: teritoriu, populație, putere suverană. Teritoriul înseamnă de fapt spațiul (terestru, maritim, aerian) determinat prin granițe care monteză forma unui con cu vîrful în centrul planetei. Populația (națiune, popor) nu se identifică cu națiunea obligatoriu constituind acea grupare umană care face obiectul exercitării puterii. Puterea de stat suverană (supremă, independentă) este singurul izvor legitim al coerciției. Din suveranitate decurg caracteristicile statului: plenitudinea competențelor, egalitatea juridică, absența oricărei subordonări de la care însă s-au făcut și unele derogări motivate de conjunctura postbelică (v. membrii permanenți ai Consiliului de Securitate sau admiterea Ucrainei și Belarusiei la O.N.U. înainte de 1989). Traditional, statul era considerat singurul subiect de drept internațional în timp ce astăzi este doar cel mai important dintre subiecți.

Tipologic statele se clasifică după structură în unitare și compuse (federație, confederație) și după forma de guvernămînt în monarhii (absolute, constitucionale) sau republici (parlamentare, prezidențiale). În practică operează însă montări... (Spania definită ca „monarhie parlamentară” etc.) sau alte criterii („ideologic — state liberale sau totalitare etc.)

În ordinea filosofiei politice, statul este obiect de reflectie sistematică încă din antichitate (Platon, Aristotel), iar reflectia continuă. Ca instituție supremă statul prezintă cel mai înalt grad de complexitate, primind strălucirea și forța abstracționii pe de o parte, eficiența acțiunii puterii în cadrul lui pe

de altă parte, el poate ajunge să fie înțeles ca scop și nu ca mijloc. În această posibilă confuzie se originează, prin răspuns cele două paradigmă globale ale statului: cea orientală și cea occidentală.

Politica

Concept derivat din latinescul *politicus* și, mai departe, din grecescul *politikos* adică ceea ce se referă la polis, tip de stat specific Greciei antice.

Esența politică este acțiunea în perspectiva puterii și, în consecință, tot ceea ce are într-o măsură oarecare legătură cu puterea devine în aceeași măsură obiect al puterii. Prin intermediul puterii în cadrul societății se conturează forme de organizare, conducere, relații, comportamente și mentalități specifice.

În măsura în care este înțeleasă ca proprie comunități globale, politica este în ordine structurală, un subsistem al sistemului social și include conștiința politică, relațiile politice și instituțiile politice dintre care cele mai importante sunt statul și partidele. Din punct de vedere funcțional, politica este răspunzătoare de conducerea și reglarea sistemului global.

În măsura în care este înțeleasă ca formă a relației dintre grupuri sau dintre indivizi și grupuri în competiția pentru putere, obiectul puterii este cucerirea, menținerea și consolidarea puterii politice sau influențarea acesteia. Statul formează obiectul politicilor întrucît este forma cea mai instituționalizată a exercițiului autorității și totodată, singurul deținător al forței în numele dreptului, altfel spus al „violenței legitime” (Max Weber).

În sens restrîns politica este înțeleasă ca strategii, metode, tehnici aplicabile în viața politică.

Government and opposition

Vol. 27, anul 1992, nr. 1-4

Prin amabilitatea președintelui Colegiului Editorial, profesor Ghilă Ionescu ne-au parvenit numerele volumului 27 din prestigioasa revistă pe care o conduce. Editată sub egida *London School of Economics and Politics*, GOVERNMENT AND OPPOSITION este o publicație trimestrială de studii politice comparate. Coordonate de Ghilă Ionescu, Isabel de Madariaga (cunoscuți deja publicului român prin traducerea lucrării OPOZIȚIA, Editura Humanitas, 1992) și Ernest Gellinar, Colegiul editorial și Colegiul consultativ al revistei au în componență nume de referință ale științelor politice contemporane precum Julius Gold, Peter Jenkins (decedat în vara anului trecut), Daniel Bell, Robert Dahl, David Marquand, Giovanni Sartori, Edward Shils.

Profilul revistei este divers, succesiunea textelor se face printr-o structură flexibilă a rubricilor. Vom găsi analize complexe ale proceselor de integrare europeană, studii asupra transformărilor din pările fostei lumi comuniste, evaluări ale strategiilor de partid în viața politică a Marii Britanii, teorii și modele de analiză a instituțiilor democratice, contribuții monografice și studii de caz, bogate secțiuni de recenzii ale ultimelor apariții în domeniu. În total, cititorului îi este oferit un volum de peste 500 de pagini, fiecare contribuție în parte atâtănd subiectului tratat importanța și relevanța maximală față de profilul revistei, dedicat unei teme de reflexie care ne-a fost multă vreme nepermisă, convergența sistemelor democratice.

studiiile din cele patru numere ale volumului 27 pot fi grupate tematic, înrudirea subiectelor fiind uneori evidență, alteori doar rezultatul asocierii de idei.

Centrul intereselor noastre immediate îl constituie sfera mutațiilor percepute în contextul destrucționării fostelor ţări socialiste. Avem în acest volum trei contribuții la subiect: Ungaria, Estul Germaniei, Vietnamul. Despre Ungaria scrie în nr. 1 (p. 52-65) Simion Mihăly. Studiul său este centrat pe două mari dimensiuni: a. elita politică și comportamentul politic al maselor; b. economia, în tranzitia reîntoarcerii la capitalism. Deși Ungaria se află în posesia unui status privilegiat, în cadrul Trilateralei, și a perspectivei reale de a fi agregată într-o proximă rundă de negocieri pentru admiterea în Comunitatea Europeană, Simai evaluează că acest proces ca fiind mai lung decât așteptările curente. Motivul, slăbiciunile economiei ungare. Chiar dacă instituțiile democratice par a se fi instalat mai repede decât în alte contexte post-socialiste, tensiunile dintre actorii scenei politice nu sunt încurajatoare pentru viitorul armoniilor.

Cu totul altă configurație a transformărilor de structură găsește Klaus von Beyme (nr. 2, p. 158-176) analizînd consecințele unificării asupra fostei Germanii de Est. Apreciind că în nici o pară socialistă terapia de soc nu a fost aplicată astfel de brutal, autorul remarcă faptul că speranța în revenirea rapidă din criză (scăderea producției la peste 25% față de 1989, peste 50% din forța de muncă este în somaj) este prezentă la majoritatea est-germanilor. Integrarea economică se face cu costuri mari dar inflația este ținută sub control. Integrarea socială costă și ea sume enorme, dar Guvernul Federal se pare că infrință cu succes aceste cheltuieli. Ca specific german, dacă toate aceste procese erau previzibile, nu tot atât de previzibilă a fost soluția găsită pentru transformarea instituțiilor politice. Profesorul von Beyme apreciază că *exceptionalismul german* se probează încă o dată: contra responsabilității de egalizare a condițiilor de viață pe termen scurt, Germania de Est s-a *predat neconditionat* sistemului instituțional, politic Vest-german. Societatea post-comunistă a fost obligată să se insereze rapid în cadrul complexului de instituții federale. În ciuda prezenței unor simptome de criză și spre deosebire de alte țări post-socialiste, tranzitia germană pare a fi un experiment reușit. Corpul absorbant, economia socială germană, probează capacitați mari de integrare și de democratizare modernă. Această

Procesul către o democrație modernă. Această etapă începe cu verificarea dacă reacția la secesiunea națională este deosebit de puternică și rezistență. Modelul eliberator nu reușește să oblige oamenii să se adreseze instanțelor democratice de alegere sau să voteze în următoarele alegeri. Evoluția se încheie prin transiție la democrație și în argumentele revansării religioase multitudinea democratice și în condițiile necesității primului premiu din bădăstire și în ceea ce urmează:

Ilustrarea aceluiși model o găsim și în analiza semnată de Brantly Womack, în același număr al revistei (p. 177-189). Sub titlu aparent ironic, metaforă este susținută de realitate: *Reforma în Vietnam* – înapoi către viitor. Sub incidența unei căderi continue a economiei răspunsul la criză a conducerilor vietnamezi a fost tipic unei anumite faze din variante *perestroika*, întărirea rolului statului în conducerea economiei și unificarea, într-o formulă împrumutată de la China, a ideologiei statului cu cea a partidului (unic, evident). În condițiile unui etatism agresiv, cerințele societății sunt reacții la frustrări economice din ce în ce mai acute. Schițele de reformă instituțională autorizate de către regim sunt „ceasuri” care urmărește să încurajeze unui economii pe care vietnamezii o văd dezvoltându-se în China vecină. Garantarea ordinii și disciplinei (metode din familiara panoplie socialistă) vor solicita represiuni mai severe care, la rindul lor, reacțiile forțelor sociale interne și vor provoca sancțiuni ale mediului internațional.

Un alt segment al studiilor este dedicat analizei evoluțiilor democratice în alte trei țări, de data aceasta aparținând a ceea ce numeam pînă de curînd *lunca a treia*. Algeria (nr. 4, p. 433-454) și Venezuela (nr. 4, p. 455-469) sunt cazuri în care progresul democrației a fost tulburat recent de încercări de a deturna, cu mijini armate, sensul valorilor moderne. Cauzele acestor *accidente de creștere* sunt diferite. În cazul Algeriei se identifică incompatibilități ale naționalismului islamic cu valorile, eminentane creștine, ale democrației. Pentru Venezuela, creșterea economică (salturi urmate de crize asociate cu inegalități sociale ce se cronicizează și proliferarea corupției) a provocat reacțiile stîngiști autoritare de tip militar. Acest peisaj a avut sansa, pentru cîteva zile, să provoace un loc comun pentru America Latină, însă reacția unei societăți structurate a învins.

Argentina, în schimb, cunoaște experiența stabilizării economice și a consolidării unui sistem politic democratic, net diferit de populism (perónian) și de guvernările militare, astfel de specifice continentului (vol. 1, p. 27-32). În toate cele trei cazuri, deși sinuos, drumul către reformele democratice a fost descooperit.

C ommunitatea Europeană și procesul de integrare continentală constituie subiecte substanțiale reprezentate în volumul 27. În nr. 2 (p. 148-157) Emile Noël prezintă cîteva *Reflecții pe marginea tratatului de la Maastricht*. Ca și mulți alții, autorul glosăză pe marginea realizărilor și nerealizărilor în sincronizarea pașilor către o politică unică pan-europeană. Spre deosebire de cei doi pași înainte — monedă comună și apărare comună — se apreciază că uniunea politică este sesizabilă mai mult prin semnalele convergenței de intenții decât prin rezultatele reale. În nr. 4 (p. 407-413), dr. Egon Klepsch, Președintele Parlamentului European evaluează posibilitățile de a surmonta ceea ce numește *deficitul democratic* existent între validitatea deciziilor comunitare, asigurate prin reprezentare parlamentară și executivă națională, pe de-o parte și lipsa de relevanță în parlamentele și executivurile statelor corespondente a deciziilor ce afectează destinul comun european.

John Pinder pune în discuție strategia de lărgire a Comunității și dificultățile consecutive acestei strategii (nr. 4, p. 414-432). Conform ideologiei tratatelor ce stau la baza perfecționării sistemului comunitar, există unele contradicții între procesele proiectate. Pe de-o parte, procesele de adâncire (*deepening*) a cooperării pînă la realizarea unui sistem federal în economie, finanțe, apărare, politică externă, politică socială, au fost puse la încercare de recentele atitudini ale Danemarcei, Franței, Marii Britanii. Pe de altă parte, procesul de *Widening* (lărgirea sferii comunitare) presupune accesul de noi membri. Creșterea numărului și diversității statelor aderente la principiile comunitarie va face ca acordurile și înțelegerile

se obțină tot mai grană, fiind tot mai dificilă să aducă o reacție la provocările șocante care confruntă și în termeni procedurale, și în ceea ce privește organizarea națională, un nou tip de organizație comună ca și în felul acesta, lăsată să devină tot mai puternică.

politice naționale și a opiniei publice, autoriul apreciază că mici sănsele ca în cultura socială și politică norvegiană să se contureze motive pentru a solicita admiterea în structurile comunitare. Ei inventariază și o listă de argumente pentru un posibil *nu*: agricultura națională nu va supraviețui, industria pescuitului se va prăbuși, comerul liber din C.E. va introduce alcoolul în consumul social (acesta fiind prohiit de o manieră directă dar gentilă), miciile unități economice-industriale, bancare — vor fi rapid devorate de mariile companii străine. Prin opoziție conceptuală, autoriul formulază și un generic motiv pentru un *da*, tot atât de probabil: frica de periferializare față de Europa, în condițiile în care Suedia și Finlanda sunt favorabile Comunității.

expertilor manageriali care, împreună cu politicienii au proiectat strategii la scară mare, lăsând expertilor profesionali și tehnici sarcinile implementării acestora.

În domeniul teoriilor și analizelor se remarcă un alt grupaj de studii. Cel mai pregnant este, cu certitudine, cel semnat de G. Almond, S. C. Flanagan și R. S. Mundt. Dedicat unei analize retrospective a traiectoriei și efectelor volumului lor, apărut în 1973, sub titlul *Criză, Alegere, Schimbare*, articolul urmărește identificarea și validarea unor modele de analiză complementară sau divergente față de teoria și modelul original (nr. 3, p. 345-367).

Abram de Swaan reflectează la Perspectivile politicii sociale transnaționale (nr. 1, p. 33-51) în contextul în care statele bunăstării (welfare states) sunt din ce în ce mai preocupate de politica bunăstării. Întrăările pe care de Swaan și le pune (a. se poate constitui un sistem național al bunăstării plecând de la sisteme naționale?; b. se pot naște în ţările sărace, sisteme de protecție sociale a defavorizării?; c. poate exista în plan mondial un sistem universal de protecție?) aduc evaluări realiste a posibilității (fezabilității) politicilor sociale la nivel global. Întrucât un sistem de protecție este un sistem de redistribuire a unei bogății suplimentare și cum zonele și volumul populației ce trebuie protejată exced numărul surSELOR de producere a unei rețele tip welfare, de Swaan realizează complicațiile teoretice dar și practice ale unui asemenea proiect.

Pentru ilustrarea complexității politiciilor sociale, se a vedea în nr. 2 (p. 260-263), *Cenzură socială. Tratatul de la Maastricht*, parafat fără semnătura Marii Britanii și a "marilor" oameni.

Paul Spicker (nr. 1, p. 66-77) face o interesantă excursie în semiotica a două concepte centrale politicii sociale (*Egalitate și solidaritate*) și intersecează în termeni consecințelor practica semnificațiilor celor două concepte. *Egalitatea* înseamnă egal, oportunități egale, rezultate egale. *Solidaritatea* înseamnă mutualitate, fraternitate. Din intersecția coloanelor și rândurilor matricii astfel formate, se prezintă instrumentalații concrete, utile politicii sociale în diverse cazuri explicite.

Osecțiune constant interesantă o alcătuiește succesiunea de note de lectură datorată profesorului Ionescu. Această rubrică conține, cu alura unui editorial, linia teoretică a revistei. Astfel, nr. 1 și nr. 2 prezintă ierarhii ale evenimentelor politice majore ale sezonului, evident constituite conform subiectivității analistului. În ambele ierarhii, locul întâi este ocupat de negocierile GATT, unul dintre forumurile internaționale de care derindează suma

forumurile internaționale de care depinde suma interdependențelor lumii noastre. Aceasta este mesajul generalizat al revistei: "ăărăm într-o lume a acțiunii globale și a interdependențelor reciproce, în care valorile centrale sunt subordonate idealurilor democratice și instituțiilor ce fac posibilă libera circulație a bunurilor, ideilor și oamenilor. Tot în nr. 1 găsim note de lectură cu un caracter mai aparte: un comentariu asupra eseuului lui *Immanuel Kant*, *Către pacea perpetuuă*, publicat în 1795. Kant prevedea creșterea spiritului republican. Azi avem *spirit democratic constitutional*. J. J. Rousseau, într-un comentariu la eseuul lui Kant, promova ideea de guvernare prin reprezentarea voinței generale. Azi avem sansa să promovăm prin voință și răpuneca generalizată pacea și stabilitatea globală. La 200 de ani după ce au fost enunțate aceste *sentețe* putem să considerăm, ne îndeamnă *Ghîță Ionescu*, că epoca ideologiielor belicoase și a războaielor s-a încheiat. Democrațile au cîștigat două război și unul rece. Voința generală a oamenilor a invins. Comentariul din nr. 4 (p. 502-510) este dedicat unei expresive antiteze *Viciile naționalismului — virtuile transnaționalismului*.

GOVERNMENT AND OPPOSITION mai cuprind analize tematice și studii de caz, dintre care menționăm: o analiză semantică în context cross-cultural a conceptului de clasă (Isabel de Madariaga, nr. 1, p. 109-114); considerații asupra naționalismului scoțian (Roger Levy, nr. 2, p. 222-234; Bernard Crick, nr. 3, p. 385-396); istoria nașterii și decadenței celei de-a cincea Republici franceze (Roger Morgan, nr. 4, p. 511-517).

Trei din numerele acestui volum se încheie cu substanțiale recenzi, parte din ele tematice, concentrând un mare număr de lucrări (de exemplu, o colecție de nouă volume despre administrația locală, editate în 1991 și 1992, reunite de G. W. Jones și trecute în revistă sub titlul *Guvern sau guvernare locală?*, nr. 4, p. 532-537). În total, prin 17 recenzi sînt prezentate 21 de lucrări.

Iectura acestor numere a constituit o oportunitate valoroasă de a contacta profesioniști din cadrul societății românești, precum și de a se familiariza cu situația actuală a dezvoltării tehnologice și tehnicii de lucru în cadrul acestor societăți.